

DDC
363.2
Б-342

Албан хэрэгцээнд зориулав

ЦАГДАА СУДЛАЛ

Онол арга зүйн
улирал тутмын
сэтгүүл

Хэвлэлийн эх бэлтгэсэн: Б.Баянмөнх

Хэвлэлийн хуудас: 6.5 х.х

*Цаасны хэмжээ: В5 /176*250 мм/*

Өрөлтөд орсон огноо: 2025.12.25

Дугаарыг эрхлэн гаргасан: доктор (Ph.D), дэд профессор Б.Баянмөнх

ISBN: 978-99962-8882-2-7

2025 №3,4 (43)

СЭТГҮҮЛИЙН ЗӨВЛӨЛ

Зөвлөлийн дарга: Д.Эрдэнэбаатар

Хууль зүйн ухааны доктор (Ph.D), профессор

Зөвлөлийн гишүүд:

Ж.Долгорсүрэн	Хууль зүйн шинжлэх ухааны доктор (Sc.D), профессор
Ж.Болдбаатар	Хууль зүйн шинжлэх ухааны доктор (Sc.D), профессор
Б.Пүрэв	Хууль зүйн доктор (Ph.D), хүндэт профессор
М.Батаев	Хууль зүйн доктор, (Ph.D), профессор
Г.Гантөмөр	Хууль зүйн доктор (Ph.D), профессор
Ч.Нямсүрэн	Хууль зүйн доктор (Ph.D), профессор
З.Төрмандах	Хууль зүйн доктор (Ph.D), дэд профессор
Т.Оюунчимэг	Хууль зүйн доктор (Ph.D), профессор
М.Эрдэнэбаяр	Хууль зүйн доктор (Ph.D), дэд профессор
Ю.Бадамханд	Хууль зүйн доктор (Ph.D), дэд профессор

Сэтгүүлийн эрхлэгч: Хууль зүйн доктор (Ph.D), профессор Д.Эрдэнэбаатар

Ерөнхий редактор: Хууль зүйн доктор (Ph.D), профессор Д.Булган

Нарийн бичгийн дарга: Хууль зүйн доктор (Ph.D), дэд профессор Б.Баянмөнх

Сэтгүүлийн редакцийн зөвлөл:

Г.Ганбаатар	Хууль зүйн доктор (Ph.D) профессор
Б.Цогтбаатар	Хууль зүйн доктор (Ph.D) дэд профессор
Л.Бат-Очир	Хууль зүйн доктор (Ph.D) дэд профессор
Б.Баянмөнх	Хууль зүйн доктор (Ph.D) дэд профессор
Б.Эрдэнэбат	Хууль зүйн доктор (Ph.D) дэд профессор
Б.Хишигтогтох	Хууль зүйн доктор (Ph.D)
Ү.Хосбаяр	Хууль зүйн доктор (Ph.D)
Н.Ганбат	Техникийн ухааны доктор (Ph.D)
Д.Энхтөр	Хууль зүйн доктор (Ph.D)
Г.Бямбадорж	Хууль зүйн доктор (Ph.D)
Н.Лхагвасайхан	Хууль зүйн доктор (Ph.D)
Г.Хулан	Хууль зүйн доктор (Ph.D)

"ЦАГДАА СУДЛАЛ"
Онол арга зүйн улирал тутмын сэтгүүл

(Дугаар 2025 №1)

АГУУЛГА

ЦАГДААГИЙН ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

М.Бат-Эрдэнэ. Европын цагдаагийн эрх зүйн үүсэл, хөгжил, цаашдын хөгжлийн чиг хандлага	4
Г.Хулан. Хүүхдийн цахим ялгаварлан гадуурхах гэмт хэрэгт нөлөөлөх хүчин зүйл	10
Г.Уранбат. Гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчид учрах аюулын зэргийг үнэлэхэд ихймэл оюуныг ашиглах нь	15

ГЭМТ ХЭРЭГТЭЙ ТЭМЦЭХ ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

Б.Баянмөнх. Иргэдийн гомдол, мэдээлэлд зөвлөн туслах үйлчилгээ үзүүлж байгаа гадаадын зарим орны туршлага	26
С.Буяндэлгэр. Байгаль орчны эсрэг гэмт хэрэг, зөрчилтэй тэмцэж буй гадаадын зарим орны туршлага	33

ЭРҮҮГИЙН ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

Б.Батцэрэн. Залилах гэмт хэргийг иргэний эрх зүйн гэрээний харилцаанаас ялган зүйлчлэх зарим асуудал	42
--	----

ЭРҮҮГИЙН ПРОЦЕССЫН ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИК

Б.Энхцогт. Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэргийн харьцуулсан судалгаа, олон улсын хамтын ажиллагаа	48
--	----

ЗӨРЧЛИЙН ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

Д.Нямдорж, А.Хулан. Зөрчлийн эрх зүйн үзэл баримтлал	56
--	----

ЗАМЫН ХӨДӨЛГӨӨНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫН ОНОЛ, ПРАКТИК

А.Шинэжил. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль, тогтоомж зөрчсөн зөрчил, түүний шалтгаан нөхцөл	61
---	----

ДОТООДЫН ЦЭРГИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА: ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

Т.Хүрэлбаатар, Э.Хандармаа. Онцгой байдлын байгууллага, дотоодын цэрэг хоорондын хамтын ажиллагааны өнөөгийн байдал, тулгамдаж буй асуудал, чиг хандлага	68
--	----

ЦАГДААГИЙН ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

ЕВРОПЫН ЦАГДААГИЙН ЭРХ ЗҮЙН ҮҮСЭЛ, ХӨГЖИЛ, ЦААШДЫН ХӨГЖЛИЙН ЧИГ ХАНДЛАГА

ORIGIN, DEVELOPMENT, AND FUTURE TRENDS OF EUROPEAN POLICE LAW

М.Бат-Эрдэнэ

Цагдаагийн эрх зүйн тэнхимийн
багш, магистр, цагдаагийн хошууч

M. Bat-Erdene

Lecturer of the Department of
Police Law, Master, Police Major

Хураангуй. Европын орнуудын цагдаагийн эрх зүй нь төр, нийгмийн хөгжлийн явцад хууль дээдлэх зарчим, хүний эрх, ардчилсан үнэт зүйлст тулгуурлан тасралтгүй хөгжиж ирсэн онцлогтой.

Европын цагдаагийн эрх зүйг судлах нь цагдаагийн үйл ажиллагааг олон улсын стандарт, хүний эрхийн хамгааллын хүрээнд зохицуулах боломжийг олгож, улс хоорондын гэмт хэрэгтэй тэмцэх хамтын ажиллагааг сайжруулах боломж олгодог. Мөн энэ нь хөгжиж буй бусад орнуудын цагдаагийн эрх зүйг боловсронгуй болгож, дотоод аюулгүй байдлыг хангахад практик ач холбогдолтой гэж үзэж байна..

Энэхүү өгүүлэлд Европын цагдаагийн эрх зүйн үүсэл, түүхэн хөгжил, орчин үеийн эрх зүйн зохицуулалт, түүнчлэн бүс нутгийн болон олон улсын хамтын ажиллагааны хүрээнд илэрч буй төлөв байдал, цаашдын хөгжлийн чиг хандлагын талаар судлаачийн үүднээс өөрийн байр сууриа илэрхийлэхийг чармайлаа.

Abstract. European countries' police law has continuously developed throughout the evolution of the state and society, based on the principles of rule of law, human rights, and democratic values.

Studying European police law provides the opportunity to regulate police activities in accordance with international standards and human rights protections, as well as to enhance international cooperation in combating transnational crime. It is also practically important for developing countries to improve their own police legislation and ensure internal security.

In this article, the author aims to present their perspective on the origin, historical development, and contemporary legal regulation of European police law, as well as the current situation and future trends in regional and international cooperation.

Түлхүүр үг: цагдаагийн эрх зүй, Европ, хүний эрх, хууль дээдлэх ёс, олон улсын хамтын ажиллагаа.

Keywords: police law, Europe, human rights, rule of law, international cooperation

Оршил. Европын улс орнуудад цагдаагийн байгууллага нь нийтийн хэв журам сахиулах, гэмт хэрэгтэй тэмцэх үндсэн чиг үүргийг хэрэгжүүлэхдээ эрх зүйн тодорхой тогтолцоонд тулгуурладаг. Цагдаагийн эрх зүй нь зөвхөн дотоодын хууль тогтоомжоор хязгаарлагдахгүй, бүс нутгийн болон олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээтэй нягт уялдан хөгжиж ирсэн онцлогтой. Иймээс Европын цагдаагийн эрх зүйн үүсэл, хөгжлийн түүхийг судлах нь орчин үеийн цагдаагийн шинэчлэл, реформын чиг хандлагыг ойлгоход чухал ач холбогдолтой.

Европын цагдаагийн эрх зүй. Европын цагдаагийн эрх зүй гэдэг нь Европын орнуудын цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааг зохицуулах хууль, дүрэм, стандартыг судалдаг эрх зүйн салбар юм. Энэ нь үндэсний хууль тогтоомж, Европын Холбооны эрх зүй (EU law), хүний эрхийн олон улсын гэрээ, конвенц зэрэг олон эх сурвалжийн нөлөөн дор хөгжиж ирсэн.(*Carriages Preview | Legislative Train Schedule*, n.d.-a)

Хүний эрхийг хамгаалах чиглэл: Европын хүний эрхийн конвенц (European Convention on Human Rights) болон Европын Хүний эрхийн шүүхийн практик нь цагдаагийн үйл ажиллагаанд хүний эрхийг хамгаалах үндсэн стандарт болж өгдөг.

- Цагдаагийн байгууллагын эрх, үүрэг, зохион байгуулалт: Цагдаагийн ажилтны эрх, үүрэг, мэргэжлийн стандарт, сахилга бат, хяналт, хариуцлагын тогтолцоог тодорхойлдог.

- Нэгдсэн эрх зүйн стандарт: Европын Холбооны улс орнуудын цагдаагийн үйл ажиллагааны стандарт, хамтын ажиллагааны журмуудыг агуулдаг (жишээ нь: Europol, Frontex).

- Гэмт хэрэгтэй тэмцэх арга, аргачлал: Урьдчилан сэргийлэх, мөрдөн байцаах, гэмт хэрэгтэй тэмцэх олон улсын болон бүс нутгийн аргачлалыг тогтоодог.

Өөрөөр хэлбэл, Европын цагдаагийн эрх зүй нь цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааг хууль ёсоор, хүний эрхийг хамгаалж, олон улсын болон бүс нутгийн стандартын дагуу явуулах эрх зүйн суурь юм. (*The European Convention on Human Rights and Policing. A Handbook for Police Officers and Other Law Enforcement Officials - Police and Human Rights Resources*, n.d.)

Удиртгал хэсэг. Европын цагдаагийн эрх зүй нь европын улс орнуудын цагдаагийн байгууллагуудын үйл ажиллагаа, хамтын ажиллагаа, мэдээлэл солилцоо, олон улсын болон бүс нутгийн стандартуудыг хуулийн дагуу зохицуулах эрх зүйн хүрээ юм. Энэ нь зөвхөн нэг улсын хууль бус, харин Европын Холбооны түвшинд цагдаагийн байгууллагууд хэрхэн хамтран ажиллах, гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийгмийн аюулгүй байдлыг хангах талаар тогтоосон олон улсын эрх зүйн стандартуудын цогц юм. Энэхүү эрх зүй нь хүний эрх, үндсэн эрхүүдийг дээдэлсэн зарчмууд дээр суурилдаг. (*Area of Freedom, Security and Justice | EUR-Lex*, n.d.-a)

Европын цагдаагийн эрх зүй нь дараах суурь бодлогын баримт бичиг, эрх зүйн эх сурвалжуудаас бүрдэнэ:

- **Европын холбооны үндсэн тухай гэрээ** (Treaty on the Functioning of the EU) Нэр томьёо, чиглэлүүд: цагдаагийн салбар дахь хамтын ажиллагааг зохицуулж, түүний чиг үүргийг тодорхойлдог. Жишээ нь, Article 88 нь Европол-ын эрх зүйн статус, үүрэг, чиг үүргийг заасан байдаг. (*Europol (European Union Agency for Law Enforcement Cooperation) - EUR-Lex*, n.d.)

- **“Эрх чөлөө, аюулгүй байдал ба шударга ёс” стратеги** (Freedom, Security and Justice) - Энэ нь Европын Холбооны иргэдийн эрх чөлөө, нийгмийн аюулгүй байдал, шударга ёсны тогтолцоог хангах том бодлого бөгөөд цагдаагийн байгууллагуудын хамтын ажиллагааг багтаадаг.

- **Европын Холбооны хууль сахиулах байгууллагуудын хамтын ажиллагаа / Цагдаагийн хамтын ажиллагааны кодекс** (EU Law Enforcement Cooperation / Police Cooperation Code) — Европын Холбооны улсуудад цагдаагийн байгууллагуудын хооронд хэрэг явуулсан гэмт хэргүүд, терроризм, зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэх зэрэг чиглэлээр мэдээлэл солилцох, хамтарсан ажиллагаа явуулах эрх зүйн механизм, зохицуулалтын тухай тайлбар хийдэг. (*Carriages Preview | Legislative Train Schedule*, n.d.-b)

Европын зөвлөлөөс батлагдсан Цагдаагийн ёс зүйн код (Council of Europe / European Code of Police Ethics) — Европын зөвлөлөөс батлагдсан Цагдаагийн ёс зүйн код нь цагдаагийн үйл ажиллагаа нь хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах зарчимд суурилсан байхыг шаарддаг бөгөөд энэ нь Европ дахь олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн олон улсын стандартын нэг юм. (*COUNCIL OF EUROPE*, n.d.)

Европын цагдаагийн эрх зүй нь дараах тогтолцооноос бүрддэг байна. Үүнд:

- **Үндэсний цагдаагийн байгууллагын эрх зүй**

Европын холбоонд багтдаг улс орон бүрийн цагдаагийн байгууллага хамаарах бөгөөд өөрийн улсын хууль, үндэсний хууль тогтоомжийн дагуу үйл ажиллагаа явуулдаг бөгөөд энэхүү харилцааг нь Европын түвшний хуулиар зохицуулагддаг. (*Area of Freedom, Security and Justice | EUR-Lex*, n.d.-b)

- **Европын холбооны түвшний агентлага, байгууллагуудын эрх зүй**

Эдгээр байгууллагууд нь гэмт хэрэгтэй тэмцэх хамтын ажиллагааг бэхжүүлэх, мэдээлэл солилцох, техникийн болон стратегийн дэмжлэг үзүүлэх үүрэгтэй. Тухайлбал:

- Europol. Европын Холбооны хаалттай хамтын ажиллагааны агентлаг бөгөөд гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд мэдээллийг нэгтгэх, шинжлэх, үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх гол төв юм. Europol нь Гаага, Нидерланд-д байрладаг ба улс орнуудын цагдаагийн байгууллагуудтай нягт хамтарч ажилладаг. (*Europol – Law Enforcement Cooperation | European Union*, n.d.)

- CEPOL (European Police College). Европын цагдаагийн багш, ажилтнуудын нэгдсэн сургалт, боловсролын байгууллага бөгөөд мэргэшсэн цагдаагийн албан хаагчдыг бэлтгэхэд чиглэгдсэн. (*Statewatch |*, n.d.)

- Eurojust / EPPO. Eurojust нь гэмт хэргийн шүүх, прокурорын байгууллагуудтай хамтран ажиллах механизмыг хангадаг.

- European Public Prosecutor’s Office (EPPO) нь санхүүгийн гэмт хэрэгтэй холбоотой олон улсын эрүүгийн хэрэгт мөрдөн шалгах, прокурорын шийдвэр гаргах бүрэн эрхтэй байгууллага юм. (Mitsilegas, 2021)

Европын цагдаагийн эрх зүй дараах үндсэн зарчмууд дээр суурилдаг. Үүнд:

- Хүний эрх ба үндсэн эрхийг хамгаалах

Цагдаагийн үйл ажиллагаа нь хүний эрх, үндсэн эрхүүдийг хүндэтгэх ёстой бөгөөд үүнийг Европын хүний эрхийн стандартад нийцүүлэн хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

- Улс хоорондын мэдээлэл солилцоо ба хамтын ажиллагаа

Гэмт хэрэг, терроризм, хар тамхи, хүний наймаа, кибер гэмт хэрэгтэй холбоотой хил дамнасан хэрэгт хамтран ажиллах нь Европын цагдаагийн эрх зүйд гол байр суурь эзэлдэг. (*Area of Freedom, Security and Justice | EUR-Lex*, n.d.-c)

- Стандартизчилсан үйл ажиллагаа, сургалт, арга зүй

Europol, CEPOL зэрэг агентлагууд нь нийлмэл аргачлал, сургалт, мэдээлэл солилцоо-г хөгжүүлснээр улс орнуудын цагдаагийн байгууллагын чадавхийг сайжруулдаг. (*Statewatch |*, n.d.)

1. Европын цагдаагийн эрх зүйн үүсэл. Европын цагдаагийн эрх зүйн эхлэл нь дундад зууны үеийн хот, суурин газрын өөрийгөө хамгаалах тогтолцоо, нийтийн хэв журам сахиулах уламжлалаас улбаатай. (*Patterns of Policing - David Bayley*, n.d.) XIV–XVII зуунд Франц, Англи, Герман зэрэг орнуудад хаант засаглалын хүрээнд “нийтийн дэг журам”-ыг хамгаалах тусгай алба, албан тушаал бий болж эхэлсэн нь орчин үеийн цагдаагийн байгууллагын суурь болсон. (Reiner, 2010)

XIX зуунд Англи, Франц, Герман зэрэг улсад мэргэжлийн байнгын цагдаагийн байгууллага бий болж, түүний эрх хэмжээ, үүргийг хууль тогтоомжоор нарийвчлан зохицуулах болсон нь Европын цагдаагийн эрх зүйн хөгжилд чухал нөлөө үзүүлсэн. (*Metropolitan Police Act 1829*, n.d.)

XVIII зуунаас эхлэн төрийн захиргааны тогтолцоо бэхжихийн хэрээр цагдаагийн үйл ажиллагааг хуульчлах, зохион байгуулалтад оруулах шаардлага үүсэж, анхны цагдаагийн хууль, дүрэм журам батлагдсан. Энэ үеэс цагдаа нь захиргааны эрх зүйн субъект болон төлөвшиж эхэлсэн гэж үздэг.

Дэлхийн II дайны дараах үед хүний эрхийг дээдлэх үзэл баримтлал хүчтэй хөгжиж, цагдаагийн албадлагын арга хэрэгслийг хууль, шүүхийн хатуу хяналтад байлгах шаардлага тавигдсан (Goldsmith & Lewis, 2000a)

Өнөөдөр Европын цагдаагийн эрх зүй нь Европын Хүний эрхийн конвенц болон Европын Хүний эрхийн шүүхийн практикт суурилан хөгжиж, цагдаагийн үйл ажиллагаанд хүний эрхийн нэгдсэн стандарт тогтоосон байна. (*European Convention on Human Rights, as Amended by Protocols Nos. 11, 14 and 15 | Refworld*, n.d.)

Мөн Европын Холбооны хүрээнд Europol зэрэг байгууллагуудын үйл ажиллагаа нь хил

дамнасан гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэж байна. (*European Union Terrorism Situation and Trend Report 2022, 2022*)

2. XIX–XX зууны хөгжил: мэргэжлийн болон эрх зүйн шинэчлэл

XIX зуунд Европын ихэнх оронд мэргэжлийн, байнгын цагдаагийн байгууллага байгуулагдаж, түүний үйл ажиллагааг зохицуулах тусгай хууль тогтоомжууд бий болов. Английн “Peel-ийн зарчим”, Францын захиргааны цагдаагийн тогтолцоо, Германы хуульчлагдсан полицийн систем нь Европын цагдаагийн эрх зүйн хөгжлийн суурь загвар болсон.

XX зуунд, ялангуяа Дэлхийн II дайны дараа Европын орнууд ардчилсан үнэт зүйл, хүний эрхийг дээдлэх үзэл баримтлалыг хууль тогтоомжийн төвд байршуулж, цагдаагийн эрх зүйг шинэчлэх үйл явц эрчимжив. Цагдаагийн албаны эрх хэмжээ, албадлагын арга хэрэгслийг хуульчлан хязгаарлах, хяналт-хариуцлагын механизмыг бий болгох нь энэ үеийн гол онцлог байв. (Lentz & Chaires, 2007)

3. Орчин үеийн Европын цагдаагийн эрх зүй

Өнөөдөр Европын цагдаагийн эрх зүй нь үндэсний хууль тогтоомж, Европын Холбооны эрх зүй, хүний эрхийн олон улсын гэрээ, конвенцийн нэгдмэл нөлөөн дор хөгжиж байна. Европын хүний эрхийн конвенц, Европын Хүний эрхийн шүүхийн практик нь цагдаагийн үйл ажиллагаанд хүний эрхийг хамгаалах үндсэн стандартуудыг тогтоож өгсөн.

Түүнчлэн Европын Холбооны хүрээнд Europol, Eurojust зэрэг байгууллагуудын үйл ажиллагаа нь хил дамнасан гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд цагдаагийн эрх зүйн уялдаа холбоог бэхжүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэж байна. (Bureš, 2016)

Европ ба Монголын цагдаагийн эрх зүйн харьцуулалт (ишлэлтэй)

Европын орнуудын цагдаагийн эрх зүй нь хүний эрхэд суурилсан, иргэнд чиглэсэн үйлчилгээний үзэл баримтлалд тулгуурладаг бол Монголын цагдаагийн эрх зүйд уламжлалт хяналт, албадлагын чиг үүрэг давамгайлж ирсэн онцлог ажиглагддаг. (*The Politics of the Police - Robert Reiner - Google Books, n.d.*)

Европын улс орнуудад цагдаагийн үйл ажиллагаанд Европын Хүний эрхийн конвенц шууд нөлөөлж, шүүхийн практик нь эрх зүйн эх сурвалжийн чухал бүрэлдэхүүн хэсэг болдог. (*Information Management at the CoE - Documents, Records and Archives, n.d.*)

Харин Монгол Улсад цагдаагийн эрх зүйн зохицуулалт нь ихэвчлэн хууль болон захиргааны актын хүрээнд хэрэгжиж, шүүхийн практикийн нөлөө харьцангуй сул байна. (Walker, 1993)

Европын орнуудад цагдаагийн үйл ажиллагаанд хараат бус иргэний хяналтын байгууллагууд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг бөгөөд энэ нь ардчилсан засаглал, ил тод байдлыг хангах үндсэн механизм болдог. (Goldsmith & Lewis, 2000b)

Монголын нөхцөлд хяналт-хариуцлагын тогтолцоо нь ихэвчлэн дотоод бүтэц, сахилгын журмаар хязгаарлагддаг нь бодит хараат бус хяналт сул байгааг харуулдаг. (Haggerty, 2011)

Мөн Европын Холбооны хүрээнд цагдаагийн байгууллагуудын мэдээлэл солилцоо, хамтын ажиллагаа нэгдсэн эрх зүйн орчинд явагддаг бол Монгол Улсад олон улсын хамтын ажиллагаа гол төлөв хоёр талт хэлбэрээр хэрэгжиж байна. (*Exploration of the Juxtaposition of Professional and Political Accountability in Local Law Enforcement Management | Office of Justice Programs, n.d.*)

4. Цаашдын хөгжлийн чиг хандлага

Европын цагдаагийн эрх зүйн цаашдын хөгжлийн гол чиг хандлагыг дараах байдлаар тодорхойлж болно. Тухайлбал:

Нэгдүгээрт, хүний эрхэд суурилсан цагдаагийн үйл ажиллагаа улам бүр чухалчлагдаж, албадлагын арга хэрэгслийн хэрэглээг хууль, шүүхийн хатуу хяналтад байлгах хандлага давамгайлж байна.

Хоёрдугаарт, дижитал технологи, хиймэл оюун ухаан ашиглахтай холбоотой шинэ эрх

зүйн зохицуулалт шаардлагатай болж, хувийн нууц, өгөгдөл хамгаалалтын асуудал онцгой ач холбогдолтой болж байна.

Гуравдугаарт, олон улсын хамтын ажиллагаа, интеграц гүнзгийрч, Европын хэмжээнд цагдаагийн эрх зүйн нийтлэг стандарт, уялдаа холбоо улам өргөжих хандлагатай байна. (*Home | European Union Agency for Fundamental Rights*, n.d.)

Европын цагдаагийн эрх зүйн ирээдүйн хөгжлийн гол чиг хандлага нь хүний эрхийг хамгаалах, албадлагын арга хэрэгслийг хатуу хяналт дор байлгах, дижитал технологи, хиймэл оюун ухаан ашиглахтай холбоотой шинэ хууль эрх зүйн зохицуулалтыг нэвтрүүлэх, хувийн нууц болон өгөгдөл хамгааллын асуудлыг чухалчлахад оршиж байна.

Мөн олон улсын хамтын ажиллагаа, Европын хэмжээнд цагдаагийн эрх зүйн нийтлэг стандарт, уялдаа холбоо өргөжиж, бүс нутгийн болон олон улсын түвшинд цагдаагийн үйл ажиллагааг илүү уялдуулах чиглэлд хөгжих хандлагатай байна.

Дүгнэлт. Европын цагдаагийн эрх зүй нь түүхэн хөгжлийн явцад захиргааны хяналтын хэрэгсэл байснаас хүний эрх, хууль дээдлэх зарчимд суурилсан ардчилсан институт болон төлөвшсөн байна.

Европын цагдаагийн эрх зүй нь Европын орнуудын цагдаагийн байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, мэдээлэл солилцоо, гэмт хэрэгтэй тэмцэх үйл ажиллагааг зохицуулдаг систем юм. Энэ эрх зүй нь цагдаагийн үйл ажиллагааг хүний эрх, үндсэн эрхтэй нийцүүлэн хуулийн хүрээнд явуулах зарчимд үндэслэгддэг. Мөн Европол, CEPOL, Eurojust, EPPO зэрэг олон улсын байгууллагуудын бүтэц, эрх, үүргийг тодорхойлсноор дэлхийн түвшний энх цагийн аюулгүй байдлыг хангах тогтолцоог бүрдүүлдэг юм байна.

Орчин үед энэхүү эрх зүй нь үндэсний болон бүс нутгийн түвшинд харилцан уялдаж, технологийн хөгжил, нийгмийн өөрчлөлтөд нийцэн шинэчлэгдсээр байна. Иймээс Европын цагдаагийн эрх зүйн хөгжлийг судлах нь цагдаагийн эрх зүйн шинэчлэл хийж буй бусад улс орнуудад онол-практикийн чухал ач холбогдолтой болох юм.

Санал. Европын цагдаагийн эрх зүйн хөгжлийн чиг хандлагад үндэслэн доорх 3 санал дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. **Хамтын ажиллагааг бэхжүүлэх чиглэлийг өргөжүүлэх:** Европын орнуудын цагдаагийн байгууллагуудын мэдээлэл солилцоо, гэмт хэрэгтэй тэмцэх үйл ажиллагааг улам боловсронгуй болгохын тулд бүс нутгийн болон олон улсын түвшний хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх.

2. **Хүний эрх, хууль дээдлэх зарчмыг эрхэмлэх.** Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааг хүний эрх, үндсэн эрхтэй нийцүүлэн хуулийн хүрээнд зохион байгуулах, хүний эрхийн хамгаалалтын механизм, хяналтын тогтолцоог сайжруулах.

3. **Олон улсын байгууллагуудын үүрэг, зохион байгуулалтыг сайжруулах.** Европол, CEPOL, Eurojust, EPPO зэрэг байгууллагуудын бүтэц, эрх үүргийг уялдуулан, гэмт хэрэгтэй тэмцэх болон урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг дэлхийн түвшний энх цагийн аюулгүй байдлын тогтолцоотой нийцүүлэх.

Ашигласан эх сурвалж (APA)

1. Area of freedom, security and justice | EUR-Lex. (n.d.-a). Retrieved December 24, 2025, from https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/area-of-freedom-security-and-justice.htm?utm_source=chatgpt.com
2. Bureš, O. (2016). Intelligence sharing and the fight against terrorism in the EU: lessons learned from Europol. *European View*, 15(1), 57–66. <https://doi.org/10.1007/s12290-016-0393-7>
3. Carriages preview | Legislative Train Schedule. (n.d.-a). Retrieved December 24, 2025, from <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/package-security-union/file-police-cooperation-code?.com>
4. COUNCIL OF EUROPE. (n.d.). Retrieved December 24, 2025, from https://rm.coe.int/16805e297e?utm_com
5. European Convention on Human Rights, as amended by Protocols Nos. 11, 14 and 15 | Refworld. (n.d.). Retrieved December 24, 2025, from <https://www.refworld.org/com>
6. European Union terrorism situation and trend report 2022. (2022).
7. Europol – law enforcement cooperation | European Union. (n.d.). Retrieved December 24, 2025, from <https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and.com>
8. Europol (European Union Agency for Law Enforcement Cooperation) - EUR-Lex. (n.d.). Retrieved December 24, 2025, from <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/europol-european-union-agency-for-law-enforcement.com>
9. Exploration of the Juxtaposition of Professional and Political Accountability in Local Law Enforcement Management | Office of Justice Programs. (n.d.). Retrieved December 24, 2025, from <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/exploration-juxtaposition-professional-and-political.com>
10. Goldsmith, A. John., & Lewis, Colleen. (2000a). *Civilian Oversight of Policing: Governance, Democracy and Human Rights*. Hart Publishing. <https://research.monash.edu/en/publications/civilian-oversight-of-policing>
11. Haggerty, K. D. (2011). Reiner, Robert (2010). *The Politics of the Police*. *Policing: A Journal of Policy and Practice*, 5(2), 110–111. <https://doi.org/10.1093/POLICE/PAR007>
12. Home | European Union Agency for Fundamental Rights. (n.d.). Retrieved December 24, 2025, from <https://fra.europa.eu/en>
13. Information management at the CoE - Documents, Records and Archives. (n.d.). Retrieved December 24, 2025, from <https://www.coe.int/en/web/documents-records-archives.com>
14. Lentz, S. A., & Chaires, R. H. (2007). The Invention of Peel's Principles: A Study of Policing "Textbook" History. *Journal of Criminal Justice*, 35(1), 69–79. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2006.11.016>
15. Metropolitan Police Act 1829. (n.d.).
16. Mitsilegas, V. (2021). European prosecution between cooperation and integration: The European Public Prosecutor's Office and the rule of law. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 28(2), 254–264. <https://doi.org/10.1177/1023263X211005933>
17. Patterns of Policing - David Bayley. (n.d.). Retrieved December 24, 2025, from <https://www.rutgersuniversitypress.org/patterns-of-policing/9780813516189>
18. Reiner, R. (2010). *The politics of the police*. *THE POLITICS OF THE POLICE* (4th Edition) Oxford., 110–111. <http://ukcatalogue.oup.com/>
19. Statewatch |. (n.d.). Retrieved December 24, 2025, from <https://www.statewatch.org/404-page/>
20. The European Convention on Human Rights and Policing. A Handbook for Police Officers and other Law Enforcement Officials - Police and Human Rights Resources. (n.d.). Retrieved December 24, 2025, from <https://policehumanrightsresources.org/the-european-convention.com>
21. *The Politics of the Police* - Robert Reiner - Google Books. (n.d.). Retrieved December 24, 2025, from <https://books.google.co.uk>
22. Walker, Samuel. (1993). *Taming the system : the control of discretion in criminal justice, 1950-1990*. 191.

ХҮҮХДИЙН ЦАХИМ ЯЛГАВАРЛАН ГАДУУРХАХ ГЭМТ ХЭРЭГТ НӨЛӨӨЛӨХ ХҮЧИН ЗҮЙЛ

FACTORS INFLUENCING CYBER DISCRIMINATION CRIMES AGAINST CHILDREN

Галхүүгийн Хулан*

Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн Гэмт явдал,
цагдаа, дотоодын цэрэг судлалын төвийн эрдэм
шинжилгээний ажилтан-багш, цагдаагийн дэслэгч

Pol. Lie. Khulan Galkhuu,

Researcher–Lecturer at the Center for Crime,
Police, and Internal Troops Studies, Institute of Research
and Development, University of Internal Affairs

*хариуцлагатай зохиогч: khulangalkhuu1@gmail.com

Хураангуй: Цахим ялгаварлан гадуурхалт нь арьс өнгө, хүйс, хөгжлийн бэрхшээл, гарал үүсэл, шашин шүтлэг, бэлгийн болон хүйсийн чиг баримжаа зэрэг ялгаатай байдлаар бусдыг ялгаварлан гадуурхах үйлдэл цахим орчинд илэрч буй хэлбэр юм. Монгол Улсад сүүлийн жилүүдэд цахим хэрэглээ өсөхийн хэрээр хүүхдүүдийн дунд цахим гадуурхалт, үл ойлголцол нэмэгдэж буйг судалгаанууд харуулж байна. Гэвч энэ асуудлыг оновчтой тодорхойлох, олон улсын туршлагаас суралцах, хууль эрх зүйн зохицуулалт болон боловсролын түвшинд хэрхэн урьдчилан сэргийлэх талаар судалгааны ажил хомс байна.

Хүүхдийн эрхийг хамгаалах асуудал нь аливаа нийгмийн тогтвортой хөгжлийн үндэс суурь болдог бөгөөд сүүлийн жилүүдэд хүүхэд хамгааллын салбарт цахим орчны сөрөг нөлөөллийн асуудал ноцтойгоор яригдах боллоо.

Цахим ялгаварлан гадуурхалт нь уламжлалт гадуурхалттай харьцуулахад илүү өргөн хүрээтэй, цаг хугацаа, орон зай үл хамааран явагддаг, дахин давтагдах, тухайн хүүхдэд илүү хохирол учруулах шинж чанартайгаараа аюултай. Тиймээс энэ асуудлыг судлан, түүний шалтгаан нөхцөлийг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй тодорхойлох, түүнээс урьдчилан сэргийлэх, шийдвэрлэх арга замын талаар энэхүү өгүүлэлд авч үзсэн болно.

Abstract: Cyber Discrimination refers to actions in the digital environment that target individuals based on differences such as skin color, gender, disability, origin, religion, or sexual and gender orientation, including neglect, exclusion, or harassment. In recent years, as internet usage has rapidly increased in Mongolia, studies indicate a rising trend of cyberbullying and misunderstandings among children. However, research that clearly defines this issue, draws lessons from international experiences, and explores preventive measures through legal regulation and educational initiatives remains limited.

Protecting children’s rights forms the foundation for a society’s sustainable development, and in recent years, the negative impacts of the digital environment on child protection have become a pressing concern. While the digital transition and technological advancements have expanded children’s access to education and information, they have also contributed to the increase of cyber discrimination, psychological harassment, and the spread of harmful content, raising significant concerns.

Compared to traditional forms of discrimination, cyber discrimination is more pervasive, occurs regardless of time and place, can be repeated, and poses a higher risk of long-term harm to affected children. Therefore, this article examines the causes and conditions of this issue, provides a scientific basis for its definition, and discusses potential methods for prevention and mitigation.

Түлхүүр үгс: Цахим ялгаварлан гадуурхалт, өсвөр насны хүүхэд

Keywords: Cyber discrimination, adolescent

Удиртгал. XXI зуунд мэдээллийн технологи эрчимтэй хөгжихийн хэрээр цахим орчин

нь хүүхдийн өсөлт, хүмүүжилд нөлөөлөх чухал орчны нэг болоод байна. Технологийн хөгжил нь хүүхдүүдэд мэдлэг олж авах, харилцах, өөрийгөө илэрхийлэх боломжийг олгож буй ч, үүний зэрэгцээ цахим орчин дахь ялгаварлан гадуурхалт, доромжлол, гадуурхал зэрэг сөрөг үзэгдлүүдийг мөн бий болгож байна. Ялангуяа цахим ялгаварлан гадуурхалт нь хүүхдийн сэтгэлзүйн хөгжил, өөрийгөө үнэлэх үнэлэмжид ноцтой хохирол учруулах, цаашлаад нийгэмд дасан зохицох чадварт нь сөргөөр нөлөөлөх аюултай юм.

Цахим орчин нь бидний амьдралын салшгүй хэсэг болж, өдөр тутмын олон үйл ажиллагаа, харилцаа холбоо, ажил, боловсрол болон мэдээлэл солилцооны хэрэгсэл болсон. Хүмүүсийн амьдралын хэв маяг, харилцааны арга хэлбэр, мэдээлэл авах болон түгээх арга зам нь цахим орчинд шилжсэнтэй холбоотойгоор олон боломжуудыг нээж, шинэ сорилтуудыг бий болгож байна. Гэвч цахим орчин нь хүүхдүүдийн хувьд сөрөг нөлөөллүүдийг ч үүсгэж байгаа нь анхаарал татаж байна.

Цахим ялгаварлан гадуурхалт нь цахим орчинд хүмүүсийн хооронд үүсдэг ялгаварлан гадуурхах, доромжлох, доромжилсон сэтгэгдэл бичих, үл ойлголцол үүсгэх гэх мэт үйлдлүүдээр илэрдэг бөгөөд энэ нь хүүхдүүдийн сэтгэл зүйд эрс нөлөөлдөг. Хүүхэд бол хамгийн эмзэг бүлэг бөгөөд тэдний сэтгэл зүйн эрүүл байдал нь зөвхөн гэр бүлийн орчин, багш, найз нөхдийн нөлөөллөөс хамааралтай төдийгүй цахим орчны хэрэглээ ч мөн адил сэтгэл санааны эрүүл мэндэд томоохон нөлөө үзүүлдэг.

Энэ нь зөвхөн онлайн-ар бус, хүүхдүүдийн амьдралд орж буй сэтгэл зүйн болон нийгмийн хүндрэлийг бий болгож байна. Эцэг эхчүүд, багш нар, нийгмийн бүхий л байгууллагууд хүүхдүүдийн цахим хэрэглээг хянах, эерэг орчин бүрдүүлэх, хүүхдэд цахим орчинд аюулгүй байдлын талаар мэдлэг олгох нь энэ асуудалд хэрхэн хариу арга хэмжээ авах нь чухал юм.

Тэгвэл энэ өгүүлэлд цахим ялгаварлан гадуурхалтын шалтгаан нөхцөл, хүүхдүүдийн сэтгэл зүйн эрүүл мэндэд үзүүлэх нөлөөллийг судалж, цахим орчинд хүүхдүүдийг хамгаалахад шаардлагатай урьдчилан сэргийлэх арга замуудыг тодорхойлох зорилготойгоор авч үзэх болно.

Үндсэн хэсэг

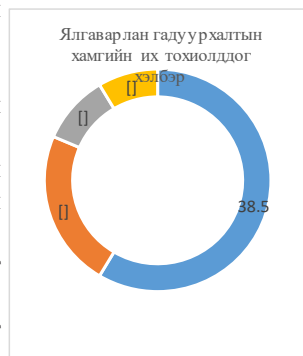
Нийгмийн сэтгэл судлалын онолууд, тухайлбал стереотип ба урьдчилсан хандлагын онол, нийгмийн танин мэдэхүйн онол, шошгололт (labeling) онол зэрэг нь энэ үзэгдлийг тайлбарлахад өргөн хэрэглэгддэг. Эдгээр онолын үүднээс харахад цахим орчинд хүүхдийг гадуурхах шалтгаан нь олонтоо хүний ухамсаргүйгээр бий болсон хэвшмэл ойлголт, айдас, үл итгэх хандлагаас улбаатай байдаг.

Хүүхдүүд цахим орчинд дараах үндсэн хэлбэрийн ялгаварлан гадуурхалтай тулгардаг (<https://cyberbullying.org/>, 2019). Үүнд:

1. Доромжлол ба шоололт: Хүүхдийн гадаад төрх, хэл яриа, чадвар зэрэгт чиглэсэн дайралт.
2. Үл тоомсорлол ба гадуурхалт: Онлайн тоглоом, бүлгийн чат, сургалтын платформ дээр хүүхдийг зориудаар оролцуулахгүй байх.
3. Гүтгэлэг ба худал мэдээлэл: Хүүхдийн нэр хүндийг гутаах зорилгоор худал мэдээлэл тараах.
4. Дижитал дээрэлхэлт: Тогтмол, давтамжтайгаар хүүхдийг цахим орчинд дарамтлах.

Эдгээр хэлбэрүүдийн аль нь ч хүүхдийн сэтгэл зүйд шууд болон шууд бус хохирол учруулдаг. Хүүхдийн насны онцлогоос шалтгаалан цахим гадуурхалын нөлөө харилцан адилгүй илэрч болох ч өсвөр насныхны хувьд нийгмийн байр суурь, найз нөхдийн харилцаа хамгийн чухал үе тул сэтгэл зүйн дарамт илүү гүнзгий тусдаг.

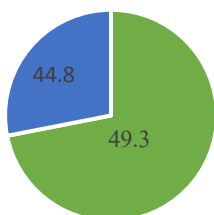
Судалгааг ДХИС-ийн харьяа Ахлах сургуулийн сурагчаас Google forms-оор асуулт

бэлтгэн авсан бөгөөд нийт 288 сурагч оролцсон.

Цахим орчинд хүүхдүүдийн 52.1% нь 1-3 цаг, 28.1% нь 3-5 цаг, 10.4% 5-аас дээш цаг зарцуулдаг. Судалгааны дүнгээс үзэхэд хүүхдүүдийн дийлэнх нь цахим орчинд өдөрт 1–3 цагийг өнгөрүүлж байгаа боловч нийт хүүхдийн бараг 40 орчим хувь нь 3-аас дээш цаг зарцуулж байгаа нь цахим хэрэглээний өндөр ачаалал, болзошгүй эрсдэлийг илтгэж байна.

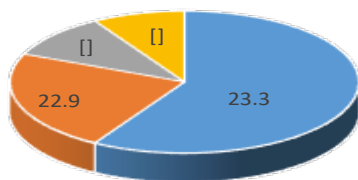
Цахим орчинд бусдын доромжлол, гүтгэлэгт өртөж байсан уу

мэт хариулсан. Судалгааны дүнгээс үзэхэд цахим орчинд хамгийн түгээмэл сөрөг үйлдэл нь доромжлох, хоч өгөх хэлбэр давамгайлж, түүнээс гадна худал мэдээлэл тараах болон бүлгээс тусгаарлах зэрэг дарамтын шинжтэй үйлдлүүд илэрч байна.

Сурагчдын 23.3% нь хууль эрх зүйн хариуцлага, 22.9% нь сэтгэл зүйн зөвлөгөө, 21.5% нь эцэг эхийн хяналт гэж хариулсан байна. Судалгааны үр дүнгээс харахад сурагчид цахим орчны сөрөг нөлөөг бууруулахад хууль эрх зүйн хариуцлага, сэтгэл

Цахим ялгаварлан гадуурхалтыг бууруулахад хамгийн үр дүнтэй арга

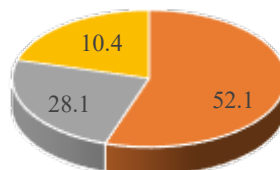
өртдөг нь анхаарал татаж байна.

Судалгааны ажлын үр дүн

Судалгааны үр дүнд цахим орчин дахь ялгаварлан гадуурхалт нь хүүхдийн сэтгэл зүйд сөргөөр нөлөөлж байгааг харууллаа. Монголын нөхцөлд хийсэн шинжилгээнээс харахад цахим орчинд доромжлол, шоололт, үл тоомсорлол, гүтгэлэг зэрэг хэлбэрийн гадуурхалд өртсөн хүүхдүүдийн 30 орчим хувь нь өөрийгөө үнэлэх үнэлэмж буурах, түгшүүр нэмэгдэх, ганцаардлын мэдрэмж төрөх зэрэг сөрөг сэтгэлзүйн шинж тэмдгийг илэрхийлж байна.

Нийт судалгаанаас харахад сурагчдын ихэнх нь цахим орчинд өдөрт 1–3 цагийг өнгөрүүлж, доромжлол, гүтгэлэг зэрэг сөрөг үйлдэлтэй заримдаа тулгардаг бөгөөд эдгээр нь голчлон доромжлох, хоч өгөх, худал мэдээлэл тараах хэлбэрээр илэрч байна. Ийм нөхцөл

Цахим орчинд хүүхдүүдийн ашигладаг цаг

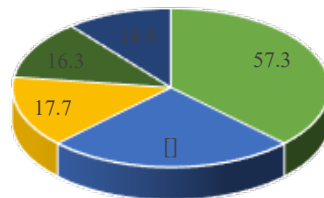

Цахим орчинд бусдын

доромжлол, гүтгэлэг сөрөг үйлдэлтэй тулгарч гэх асуултад сурагчдын 49.3% нь заримдаа, 44.8% нь огт биш гэсэн хариулт өгсөн байна. Судалгаанаас харахад сурагчдын бараг тал нь цахим орчинд доромжлол, гүтгэлэгтэй заримдаа тулгарч байсан бол нэлээд хэсэг нь ийм сөрөг үйлдэлтэй огт тулгараагүй нь цахим эрсдэл жигд бус байгааг харуулж байна.

Судалгааны оролцогчдын 38.5% нь доромжлох, хоч өгөх, 15.6% нь худал мэдээлэл тараах, 9.4% нь бүлэг чатаас хасах гэх

Цахим ялгаварлан гадуурхалтад өртөх үед ямар мэдрэмж төрдөг вэ?

зүйн зөвлөгөө, эцэг эхийн хяналтыг харьцангуй адил ач холбогдолтой шийдэл гэж үзэж байна.

Сурагчдын 57.3% нь нөлөөлдөггүй, 22.6% нь уур хүрдэг, 17.7% сэтгэл гутралд өртдөг, 16.3% нь ганцаарддаг, 14.6% нь сэтгэл санаа түгшүүртэй болдог гэж судалгаанд тэмдэглэсэн байна. Судалгааны дүнгээс үзэхэд сурагчдын дийлэнх нь цахим орчны сөрөг нөлөөг мэдрдэггүй гэж хариулсан боловч нэлээд хэсэг нь уур бухимдал, сэтгэл гутрал, ганцаардал, түгшүүр зэрэг сэтгэл зүйн сөрөг байдалд

өртдөг нь анхаарал татаж байна.

байдал нь сурагчдын тодорхой хэсэгт уур бухимдал, сэтгэл гутрал, ганцаардал, түгшүүр төрүүлэх нөлөө үзүүлж байгаа тул асуудлыг бууруулахад хууль эрх зүйн хариуцлага, сэтгэл зүйн дэмжлэг, эцэг эхийн хяналтыг уялдуулсан цогц арга хэмжээ шаардлагатай байна.

Мөн судалгаагаар цахим ялгаварлан гадуурхлын сөрөг нөлөөлөл нь зөвхөн хувь хүний түвшинд зогсохгүй, гэр бүлийн харилцаа, найз нөхдийн хүрээ болон сургалтын орчинд ч гүнзгий үр дагавар үүсгэж байгааг тогтоов. Тухайлбал, цахим дээрэлхэлтэд өртсөн хүүхдүүдийн дийлэнх нь сурлагын амжилтад бууралт гаргаж, нийгмийн харилцаанд оролцох идэвх сулрах хандлагатай байна. Энэ нь хүүхдийн эрхийг хамгаалах бодлого, боловсролын байгууллагын оролцоо, эцэг эхийн хяналт, сэтгэл зүйн зөвлөгөө болон дэмжлэгийг тогтмол хэрэгжүүлэх шаардлагатайг нотолж байна.

Цахим ялгаварлан гадуурхалтын шалтгаан, нөхцөл

Цахим ялгаварлан гадуурхалт нь зөвхөн хувь хүмүүсийн зохион байгуулсан үйлдэл бус, цахим орчныг бүрдүүлж буй технологийн шинж чанар, нийгэм, соёлын хүчин зүйлсээс үүдэн үүсдэг асуудал юм. Түүнчлэн, хүүхдүүдийн цахим орчинд орох боломж нь тэдний хувийн орон зайг хамгаалах, аливаа аюултай контент, хор хөнөөлтэй сэдвээс хол байх хязгаарлалтуудыг багасгаж байна.

- Харилцааны дутмаг чадвар: Цахим орчин нь амьд харилцааны бодит цаг хугацааны хязгаарлалтуудтай учир хүүхдүүдийн харилцааны сэтгэл зүйн хариу үйлдэл бүрэн хангагдахгүй, заримдаа тэр хүмүүс хоорондоо мэдлэггүй эсвэл төөрөгдөлд ордог. Энэ нь цахим дээр ярьсан үгсийн сөрөг нөлөөг мэдрэхгүй, хэт их үр дагаварт хүргэдэг (Suler, 2014).

- Аноним байдал: Интернэтийн нууцлал, нэрээ нуух боломж нь хүүхдүүдийн дунд илүү түрэмгий, эрс тэс хариу үйлдэл хийхэд түлхэц болдог. Тэд бусдыг доромжлох, элдэвлэх нь хөнгөвчлөгдсөн мэт санагддаг бөгөөд үүний улмаас цахим ялгаварлан гадуурхалт нь улам эрчимждэг (Erozkan, 2013).

Нийгэм, соёлын ялгаа: Монголын хүүхдүүд цахим орчинд харьцангуй бага туршлагатай байсан ч сүүлийн жилүүдэд дэлхийн нийтийн соёлын нөлөөнд автсан. Үүний үр дүнд хүүхдүүдийн харилцаанд асуудал үүсэх, соёлын ялгаатай байдал нь цахим ялгаварлан гадуурхалт үүсгэх нөхцөл болдог.

Цахим ялгаварлан гадуурхалтын нөлөөлөл

Цахим ялгаварлан гадуурхалт нь хүүхдийн сэтгэл зүйд хүчтэй нөлөөлж, зөвхөн нэг удаагийн гомдол төдий бус, орон зайд дунд хугацаанд ноцтой үр дагавартай байдаг.

Хүүхэд цахим орчинд бусдаас доромжлогдож, доромжилсон үгс сонссоноор тэдний сэтгэл зүй эрс мууддаг. Энэ нь хүүхдийг сэтгэл санааны стресс, эмгэгт оруулах үндсэн шалтгаан болж, ихэвчлэн сэтгэл гутрал, санаа зовнилд хүргэдэг (яам, 2022).

Цахим гадуурхалтад өртсөн хүүхэд нь нийгмийн тусгаарлагдсан байдалд орж, найз нөхөд, гэр бүлийнхэнтэйгээ харилцах боломж багасдаг. Үүнээс болж хүүхэд бусдаас хөндийрөх, гэр бүлийн орчинд өөрийгөө хэтрүүлэн буруутгах гэх мэт асуудал үүсдэг. Цахим орчин дахь ялгаварлан гадуурхалт нь тэдний өөртөө итгэх итгэлийг сулруулж, мэдрэхүйн асуудлууд, амьдралын хүнд нөхцөлд хүнд байдалд оруулах боломжтой

Урьдчилан сэргийлэх арга замууд

Цахим ялгаварлан гадуурхалттай тэмцэхэд нэг чухал алхам нь эцэг эхчүүд, багш нар, сургуулийн удирдлагууд болон олон нийтийн хамтын оролцоо юм. Эцэг эхчүүд цахим орчныг хэрхэн аюулгүй ашиглах талаар хүүхдүүдтэйгээ илэн далангүй ярилцаж, тэдэнд зөвлөгөө өгөх хэрэгтэй. Хүүхдүүдийн цахим хэрэглээг хянах, цахим орчинд сөрөг агуулгаас хол байх, интернэтийн аюулгүй байдлын тухай сургалт явуулах нь аюулгүй харилцааг бүрдүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэнэ.

Төрийн болон төрийн бус байгууллагууд цахим орчны зохицуулалтыг бэхжүүлж, цахим ялгаварлан гадуурхалтын эсрэг хууль эрх зүйн хүрээг өргөжүүлэх шаардлагатай байна. Мөн энэ асуудалд олон улсын туршлагаас суралцаж, олон улсын хэмжээнд хэлэлцүүлэг зохион

байгуулж, энэ асуудлыг шийдвэрлэхэд хамтын хүчин чармайлт гаргах шаардлагатай.

Дүгнэлт

Монголын нөхцөл байдал болон олон улсын жишээг харьцуулан авч үзэхэд ижил төстэй асуудлууд давтагдаж байгаа бөгөөд хүүхдийн цахим орчин дахь аюулгүй байдлыг хангах нь зөвхөн хувь хүн, гэр бүл төдийгүй боловсролын байгууллага, төрийн бодлого, олон нийтийн хамтын ажиллагааг шаардаж буйг онцлон тэмдэглэх нь зүйтэй. Хүүхдийн эрхийг хамгаалах бодлого, сэтгэл зүйн дэмжлэгийн тогтолцоог сайжруулах, багш, эцэг эхийн мэдлэг, оролцоог нэмэгдүүлэх нь цахим ялгаварлан гадуурхлыг бууруулах чухал нөхцөл болж байна.

Хүүхдийн цахим ялгаварлан гадуурхлыг бууруулахад дараах асуудлууд тулгамдаж байна. Хууль эрх зүйн зохицуулалт хангалтгүй, эцэг эхийн хяналт сул, сургалтын байгууллагын дэмжлэг дорой, сэтгэл зүйн зөвлөгөө авах боломж хязгаарлагдмал. Энэ нөхцөлд олон улсын туршлагыг судалж, хүүхдийн эрхийг хамгаалах хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох, сургуулийн орчинд цахим соёлын боловсрол олгох, эцэг эхийн оролцоог нэмэгдүүлэх, мэргэжлийн сэтгэл зүйчдийн дэмжлэгийг өргөжүүлэх шаардлагатай байна.

Цахим ялгаварлан (Зоригт, 2020) гадуурхлын нийгмийн болон сэтгэл зүйн үр дагаврыг бууруулахад судалгаанд суурилсан бодлого, хүүхэд хамгааллын цогц арга хэмжээ, олон талын хамтын ажиллагаа зайлшгүй хэрэгтэй юм. Энэ судалгаа нь хүүхдийн цахим орчин дахь сэтгэл зүйн эрсдэлийг илүү гүнзгийрүүлэн судлах, бодитой арга замуудыг боловсруулахад чухал суурь болж чадна.

Санал. Хүүхдийн цахим ялгаварлан гадуурхлыг бууруулах, сэтгэл зүйн эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэхийн тулд дараах саналуудыг дэвшүүлж байна.

1. Боловсролын байгууллагууд сургалтын хөтөлбөртөө цахим ёс зүй, цахим орчинд зөв харилцах ур чадварын сургалтыг тогтмол оруулж, хүүхдүүдийг мэдээллийн аюулгүй байдал болон нийгмийн хариуцлагатай хэрэглээнд сургах.

2. Эцэг эхийн үүрэг оролцоог нэмэгдүүлж, цахим хэрэглээний талаар хүүхэдтэйгээ нээлттэй ярилцдаг, тэдэнд сэтгэл зүйн дэмжлэг үзүүлдэг уур амьсгалыг бий болгох.

3. Төрийн бодлогын хүрээнд цахим ялгаварлан гадуурхалтай тэмцэх эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгож, хүүхдийн эрхийг хамгаалах тусгайлсан дэмжлэгийн үйлчилгээ, зөвлөгөө өгөх төвүүдийг өргөжүүлэх.

Ашигласан материал

Erozkan, A. (2013). The effect of communication skills and interpersonal problem-solving skills on social self-efficacy. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 13(2), 739–745.

Fu Wi Kang, L. Z. (1999). *A General History of Chinese Medicine*. China: People's medical Publishing House.

<https://cyberbullying.org/>. (2019). <https://cyberbullying.org/cyberbullying-fact-sheet-identification-prevention-and-response-ээс> Гаграсан

Suler, J. (2014). The online disinhibition effect. *CyberPsychology & Behavior*, 7(3), 321–326.

Зоригт, О. (2020). *Цахим орчин дахь хүүхдийн эсрэг гэмт явдлын, шалтгаан нөхцөл, урьдчилан сэргийлэх арга зам*. Хууль зүй, дотоод хэргийн яам.

яам, Б. с. (2022). *Хүүхдийг цахим орчинд хамгаалах гарын авлага*. Улаанбаатар.

ГЭР БҮЛИЙН ХҮЧИРХИЙЛЛИЙН ХОХИРОГЧИД УЧРАХ АЮУЛЫН ЗЭРГИЙГ ҮНЭЛЭХЭД ХИЙМЭЛ ОЮУНЫГ АШИГЛАХ НЬ

“USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TO ASSESS THE LEVEL OF RISK FACED
BY VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE”

Г.Уранбат

ДХИС-ын Цагдаагийн сургуулийн

Цагдаагийн эрх зүйн тэнхимийн ахлах багш,

цагдаагийн дэд хурандаа

G. Uranbat

Police School of the University of Internal Affairs

Senior lecturer of the Department of Police Law,

police lieutenant colonel

Хураангуй: Гэр бүлийн хүчирхийлэл нь дэлхий даяар тулгамдсан асуудал бөгөөд Монгол Улсад ч энэ асуудал нь нийгмийн болон хүний эрхийн ноцтой сорилт болж байна. Орчин үеийн нийгмийн томоохон сорилтуудын нэг бол гэр бүлийн хүрээнд үйлдэгдэж буй хүчирхийлэл нь олон жилийн туршид нийгмийн бүтцийг ч сэглэн сүйтгэж “чимээгүй зовлон” болон оршсоор ирсэн бөгөөд хохирогчид дуугүй өнгөрөх, тусламж хүсэхээс эмээх, эрх зүйн хамгаалалт хангалтгүй байх, **хохирогчдын бие махбод, болон сэтгэл зүй, эдийн засагт сөргөөр нөлөөлөх** зэрэг шалтгаанаар асуудал улам хүндрэх хандлагатай байна.

Гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчид дунд эмэгтэйчүүд, хүүхдүүд, ахмад настнууд зонхилдог бөгөөд тэдний аюулгүй байдал, эрхийн хамгаалалт нь төр, иргэний нийгмийн анхаарлын төвд байх ёстой ч бодит байдал дээр бүрэн хангагдаж чаддаггүйтэй олон хүн надтай адилхан санал нийлэх болов уу? Гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчийн аюулын зэргийг үнэлэх нь тухайн хүний амь нас, эрүүл мэндийг хамгаалахад чиглэсэн нэн чухал арга хэмжээ юм. Гэвч өнөөгийн нөхцөлд аюулын зэргийг үнэлэх үйл явц нь ихэвчлэн туршлагад тулгуурласан, субъектив байдлаар хийгддэг тул үнэн зөв шийдвэр гаргах боломж хязгаарлагдмал, цаг хугацаа алдах, бодит мэдээлэл хангалтгүй байх, үнэлгээ хийж буй хүний мэдрэмжээс хэт хамаарах зэрэг нь хохирогчийн амь нас, аюулгүй байдалд эрсдэл учруулах нөхцөл болдог.

Тиймээс энэхүү асуудлыг илүү оновчтой, хурдан шуурхай, шинжлэх ухаанд суурилсан аргаар шийдвэрлэх шаардлагатай болсон. Үүний зэрэгцээ, сүүлийн жилүүдэд хиймэл оюун ухаан хэмээх шинэ технологи нь олон салбарт хэрэглэгдэж, шинэ боломжуудыг нээж, хүний үйл ажиллагааг хөнгөвчлөх, илүү нарийвчилсан дүн шинжилгээ хийх боломжийг олгож байгаа бөгөөд гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчийн амь нас, эрүүл мэндэд учирч болох аюулын зэргийг үнэлэх, цаашид хохирогч хамгааллын ямар арга хэмжээ авах талаар шийдвэр гаргахад ихээхэн тус дэм болох учир миний хувьд нийгмийн салбарт хиймэл оюун ухаан ямар байдлаар нэвтэрч болох, гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хохирогчийн аюулгүй байдлыг хамгаалахад ямар хувь нэмэр оруулж болох боломжийг эрэлхийлж, **аюулын зэргийн үнэлгээ хийхэд хиймэл оюун ухааныг хэрхэн ашиглах боломжийг** судалсан болно.

Abstract: Domestic violence is a pressing global issue, and in Mongolia it has become a serious social and human rights challenge. One of the major challenges of modern society is that violence committed within the family has, for many years, silently undermined the social fabric and persisted as a “silent suffering.” As a result of victims remaining silent, fearing to seek help, inadequate legal protection, and the negative physical, psychological, and economic impacts on victims, the problem tends to worsen over time.

Women, children, and the elderly constitute the majority of victims of domestic violence. Although their safety and the protection of their rights should be at the center of attention of the state

and civil society, many would agree that, in reality, these protections are not fully ensured. Assessing the level of risk faced by victims of domestic violence is a critically important measure aimed at protecting their lives and health. However, under current conditions, the risk assessment process is often based on experience and conducted in a subjective manner, which limits the ability to make accurate decisions. Delays, insufficient reliable data, and excessive dependence on the assessor's personal judgment can create situations that place victims' lives and safety at serious risk.

Therefore, there is a growing need to address this issue in a more accurate, rapid, and scientifically grounded manner. At the same time, in recent years, artificial intelligence has emerged as a new technology applied across many sectors, opening up new opportunities to facilitate human activities and enable more in-depth analysis. It has significant potential to assist in assessing the level of danger to the lives and health of victims of domestic violence and in making informed decisions about appropriate protective measures. For this reason, I have explored how artificial intelligence can be introduced into the social sector and how it can contribute to protecting the safety of victims of domestic violence, by examining the possibilities of using artificial intelligence in conducting risk assessments.

Түлхүүр үг: Гэр бүлийн хүчирхийлэл, уюлын зэргийн үнэлгээ, хиймэл оюун ухаан, хууль, эрх зүй, зохицуулалт

Keywords: Domestic Violence, Risk Assessment, Artificial Intelligence, Law, Legal Framework and Regulation

Үндсэн хэсэг: Хиймэл оюун ухаан нь англи хэлний artificial intelligence, AI, орос хэлний Искусственный интеллект, зохиомол оюун гэсэн утгыг агуулдаг. Компьютерын программ хангамжаар бүтээгдсэн хүний сэтгэхүйг логик маягаар дуурайлгасан ба бараг ижил түвшинд хүргэхийг хичээдэг технологийн төрөл, аливаа хүний үйл ажиллагааг зохиомлоор боловсруулж хийхэд зориулагддаг болно. Ихэнх хиймэл оюун судлаачид болон ном зохиолд судалгааны энэ чиглэлийг тодорхойлохдоо «Ухаалаг агент бүтээх шинжлэх ухааны судалгаа» гэсэн байдаг бөгөөд ухаалаг агент гэдэг нь орчноо танин мэдэж, тохирсон үйлдлийг гүйцэтгэхдээ амжилтад хүрэх магадлалаа дээд зэрэгт хүргэхийг эрмэлздэг системийг хэлжээ. Анх «Хиймэл оюун ухаан» хэмээх нэр томъёог Жон Маккарти 1955 онд өөрийн бүтээлдээ ашиглаж, «ухаант машин техник бүтээх онолын болон инженерийн шинжлэх ухаан» гэж тодорхойлжээ (<https://mn.wikipedia.org/wiki/>, 2025). Судлаачдын үзэж байгаагаар хиймэл оюун ухаан нь «ухаалаг агент» буюу тухайн орчноо таньж мэдээд, тухайн нөхцөл байдалд тохирсон үйлдлийг бие даан сонгож, амжилтад хүрэх магадлалаа дээшлүүлэхэд чиглэсэн системийг хөгжүүлэхийг зорьдог. Эдгээр ухаалаг агентууд нь зөвхөн урьдчилан програмчилсан командыг биелүүлдэггүй, харин шинэ нөхцөл байдалд дүн шинжилгээ хийж, өөрөө суралцах, шийдвэр гаргах боломжтой байдлаар зохиогддог. (<https://mn.wikipedia.org/wiki/>, 2025).

Хиймэл оюун нь өөрөө өөрийгөө хөгжүүлж байдаг программ хангамжийн төгс программ юм. Бид бүхэн хиймэл оюуныг роботоор төсөөлж болно. Гэхдээ ялгаа нь өнөөгийн робот бол зөвхөн тухайн зохиогчийн бичигдсэн алгоритмын дарааллаар ажилладаг билээ. Мөн өнөөгийн компьютер тоглоомууд нь үүний тод жишээ юм. Хэрэв бид төгс хиймэл оюуныг зохион бүтээх аваас хүн төрөлхтөн өөрсдийнхөө бүтээсэн зүйлд устаж үгүй болох аюулт магадлал байгаа хэдий ч түүний хэт дэвшил хүн төрөлхтний амьдралд ямар нэгэн аюул учруулах магадлалтайг анхаарах хэрэгтэй.

Дэлхийн хоёрдугаар дайны дараа, хэсэг бүлэг хүмүүс бие даан оюун ухаант машиныг хийхээр ажиллаж эхэлсэн. Английн математикч [Алан Тюринг](#) 1947 онд анхны судалгаагаа танилцуулсан. Тэрээр машин бүтээхээс илүү компьютерын програмчлалаар хиймэл оюуныг судлах нь хамгийн сайн гэдгийг анх шийджээ. 1950 оны сүүлээр хиймэл оюуныг олон хүн судлах болсон бөгөөд ихэнх нь компьютер програмчлалын суурьтай болсон (<https://mn.wiki->

pedia.org/wiki/, 2025). Миний ойлгосноор Тюрингийн ажил нь зөвхөн тухайн үеийн техник технологийн хөгжилд чухал үүрэг гүйцэтгэсэн төдийгүй, хиймэл оюун ухааны судалгааны үндсийг тавьсан гэж үзэж байна. Түүний үзэл баримтлал нь энэ салбарт олон шинэ санаа, хандлагыг бий болгосон юм.

Хиймэл оюун ухааны түүхийг судалж үзэхэд Гефестийн хүрэл робот болох Критийн Талос, мөн Пигмалионы Галлета зэрэг оюун ухаант машин, хиймэл бүтээлүүд Грекийн домогт гардаг. Оюун ухаантай байхад итгэсэн хүн төрөлхтөнтэй төсөөтэй байгууламжууд үндсэн чухал соёл иргэншил бүрд бүтээгдсэн байдаг: Египет болон Грект мөргөлийн хүүхэлдэйн дүрүүдийг шүтдэг байсан бол Ян Шигийн бүтээсэн хүн дүрстэй роботууд, Александрын Баатар болон Ал Жазари. Мөн түүнчлэн Жабир ибн Хайян, Жудах Лива, Парацельс нар хиймэл хүн дүрс бүтээж байсан гэдэгт итгэдэг (<https://mn.wikipedia.org/wiki/>, 2025). 19, 20-р зуун гэхэд хиймэл дүрүүд ном зохиолд түгээмэл гарах болсон, тухайлбал Мэри Шеллигийн Франкенштейн, [Карел Чапек](#)ийн R.U.R. (Розумийн универсал робот). [Памела Маккордак](#) энэ бүгд эртний итгэл үнэмшлийн зарим нэгэн жишээ хэмээн нотлоод “бурхдыг дуурайлган хийх” гэдгээр үүнийг тайлбарласан. Тэдгээр амьтад, тэдний хувь тавилангийн тухай түүхүүдийн ихэнх нь хиймэл оюун ухаанаар төлөөлүүлсэн нэгэн ижил итгэл найдвар, айдас, ёс суртахууны байдлыг авч үздэг.

Хиймэл оюун ухааны хөгжил нь сүүлийн хэдэн арван жилийн хугацаанд үе шаттайгаар өрнөсөн бөгөөд тухайн үеийн шинжлэх ухаан, техник технологийн түвшинтэй нягт уялдаж ирсэн.

- Эхний үе буюу 1950–1970 онд хиймэл оюуны салбар шинээр үүсэж, анхны програмууд бүтээгдсэн нь компьютерийг хүний оюун ухаантай төстэй шийдвэр гаргах чадвартай болгох оролдлогууд байв. Энэ үеийг ихээхэн найдлага, туршилтаар дүүрэн байсан тул “Алтан үе” гэж нэрлэдэг.

- Гэвч 1970-аад онд хүлээлт өндөр байсан ч бодит үр дүн хангалтгүй байснаас судалгааны ажлууд санхүүжилтээ алдаж, хиймэл оюуны хөгжил зогсонги байдалд орсон. Энэ үеийг “хиймэл оюуны өвөл” гэж нэрлэдэг.

- 1980-аад онд мэдлэгт суурилсан программ болох «эксперт систем»-үүд гарч ирсэн нь хиймэл ухааны хэрэглээг бодит салбаруудад, тухайлбал анагаах ухаан, банк санхүү зэрэгт нэвтрүүлж эхэлсэн. Үүний ачаар хиймэл оюун ухаан дахин хөгжиж эхэлсэн.

- 1990-ээд онд хиймэл оюуны хөгжил улам гүнзгийрч, компьютер өгөгдлөөс өөрөө суралцах буюу “машин сургалт”, “нейрон сүлжээ” зэрэг шинэ арга барилд төвлөрсөн. Энэ нь хиймэл оюуныг зөвхөн дүрэмд бус, туршлага дээр тулгуурлан шийдвэр гаргах шинэ түвшинд хүргэсэн.

- 2000 оноос хойш тооцоолох чадвар эрс өсөж, өгөгдлийн хэмжээ хэт их болж “Big Data” буюу их өгөгдөл, мөн “гүнзгий сургалт” (deep learning) хүчтэй хөгжсөн. Үүний үр дүнд дүрс, дуу, хэл таних чадвартай системүүд бий болсон. Жишээлбэл, 2016 онд Google-ийн DeepMind компанийн AlphaGo программ дэлхийн го тоглоомын аваргыг ялсан нь хиймэл оюун ухаан хүний оюуны түвшинд хүрч чадаж байгааг харуулсан томоохон үйл явдал болсон юм. (<https://mn.wikipedia.org/wiki/>, 2025)

Хиймэл оюун ухааныг хууль, эрх зүйн салбарт ашиглах шаардлага ба ач холбогдол:
Хууль, эрх зүйн салбарт хиймэл оюун ухааныг ашиглахдаа дараах ёс зүй, хариуцлагын

үндсэн шаардлагуудыг чандлан хангах ёстой. Учир нь энэхүү технологи нь зөвхөн мэдээлэл боловсруулах хэрэгсэл биш, иргэний эрх, шударга ёсны асуудалтай салшгүй холбоотой.

Ёс зүйн зохицуулалт: Хиймэл оюун ухаанд суурилсан шийдлүүд нь хүний эрх, хувийн нууцад халдахгүй байх, шийдвэр гаргалтад шударга ёсыг баримтлах ёстой. Энэхүү шаардлага нь технологийн хөгжлийн хурдыг даган тулгарч буй ёс зүйн сорилтыг зохицуулах чухал үндэс юм (<https://doi.org/>, 2025).

- Найдвартай, тэнцвэртэй өгөгдөл: Хиймэл оюун ухаан нь суралцахдаа ашиглаж буй өгөгдлөөс шууд хамаарах тул тэдгээр өгөгдөл үнэн зөв, тэнцвэртэй байх нь шийдвэр гаргалтад алдаа гарахаас сэргийлэхэд чухал нөлөөтэй (Barfield, 2020).

- Хүний оролцоог хадгалах: Хиймэл оюун ухаан нь дэмжих үүрэгтэй бөгөөд шүүх, хууль сахиулах байгууллагад эцсийн шийдвэрийг хүн гаргах ёстой. Ингэснээр хүний мэдрэмж, туршлагад суурилсан шүүлт хийх боломж хадгалагдана (Cath et al., 2018).

Мэдээллийн аюулгүй байдал: Иргэдийн хувийн болон хуулийн мэдээлэл нь өндөр хамгаалалттай байх шаардлагатай бөгөөд ХОУ-д суурилсан системүүд кибер аюулгүй байдлыг бүрэн хангах ёстой (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/>, 2025).

Шүүх, хуулийн байгууллагад: Ачаалал буурч, хэрэг баримт, шүүхийн шийдвэрүүдийг автоматаар ангилан боловсруулснаар шүүхийн ажлын ачаалал багасч, хугацаа хэмнэх боломж бүрдэнэ. Иргэдэд хандах хүртээмж нэмэгдэж, онлайн зөвлөх, автомат зөвлөгөө өгөх системийн тусламжтайгаар иргэд хуульчтай уулзахгүйгээр мэдээлэл авах боломжтой болдог (Susskind, 2019).

Шийдвэр гаргалт ил тод болж, хиймэл оюун ухаан нь өгөгдөлд суурилсан шийдвэр гаргах боломжийг олгож, субъектив байдлыг багасгах давуу талтай (A.Zavrsnik, 2021).

Цагдаагийн байгууллагад: Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр гэмт хэргийн хандлагыг шинжлэх замаар эрсдэлтэй бүс нутгийг тодорхойлж, нөөцийг оновчтой төлөвлөх боломжтой болдог (Ferguson, 2017).

Нотлох баримтын боловсруулалт сайжирч, биет камерын бичлэг, дүрс, аудио мэдээллийг хурдан хугацаанд ангилан боловсруулах боломж нэмэгдэнэ. Мөрдөн шалгах ажиллагаанд аналитик дэмжлэг үзүүлнэ. Олон хэрэг хоорондын уялдаа холбоог хиймэл оюун ухаан ашиглан илрүүлэх боломжтой нь гэмт хэргийг илрүүлэхэд үнэтэй тус дэм болдог.

Гэр бүлийн хүчирхийллийн аюулын зэргийн үнэлгээ хийх аргачлал, түүний эрх зүйн зохицуулалт

Монгол хэлний тайлбар толинд судалж байгаа сэдвийн үг зүйн талаас хэрхэн тайлбарласныг судалж үзэхэл аюул гэдгийг хүний амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгө, байгаль орчинд хохирол учруулж болзошгүй нөхцөл байдал гэж тодорхойлсон байна. (<https://www.mongoltoli.mn/>, 2025). Харин миний зүгээс аюул гэдэг нь тухайн орчин, нөхцөл байдалд хүний амь насанд аюул учруулах, эрүүл мэндэд сөргөөр нөлөөлөх, эд хөрөнгө болон хүрээлэн буй байгальд гэм хохирол учруулах магадлалтай эрсдэлтэй нөхцөл үүссэн байхыг илэрхийлнэ. Ийм нөхцөл байдалд урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авахгүй бол бодит хохирол гарах эрсдэлтэй байдаг.

Англи хэлний тайлбар толь (Oxford Dictionary)-д аюул гэдгийг The possibility of suffering harm or injury /Хохирол, гэмтэл авах магадлал/. (<https://www.oed.com/dictionary/>, 2025) миний ойлгосноор аюул гэдэг нь аливаа хүн, объект эсвэл систем хохирол амсах, гэмтэх, эсвэл сөрөг үр дагавартай нөхцөл байдалд орох боломж, эрсдэл үүссэн байдал юм. Энэ нь гадаад болон дотоод хүчин зүйлсээс хамааран үүсч болох бөгөөд цаг тухайд нь таньж, зохих арга хэмжээ авахгүй бол бодит хор хөнөөлд хүргэх магадлалтай.

Үнэлгээ гэдэг нь монголын тайлбар толинд юмсын чанар, үнэ цэнэ, ач холбогдлыг тодорхойлох үйл явц (<https://www.mongoltoli.mn/>, 2025). Энэ нь зөвхөн тоон хэмжүүрээр биш, сэтгэл зүй, нийгмийн нөхцөл, хувь хүний туршлага зэрэг олон хүчин зүйл дээр үндэслэгддэг. Жишээлбэл, нэг номыг хэн нэг нь маш үнэ цэнтэй, сургамжтай гэж үнэлж байхад нөгөө нь

уйтгартай гэж дүгнэж болно. Энэ бүхэн нь хүний үнэлгээний хувь хүний онцлогт тулгуурладаг болохыг харуулж байна. Товчхондоо, үнэлгээ бол бидний сэтгэл, мэдрэмж, ухаанаар дамжин аливаа зүйлийн сайн мууг ялгаж, өөрийн бодол, байр суурийг тодорхойлох арга хэрэгсэл юм.

Англи хэлний тайлбар толь (Merriam-Webster): The act of making a judgment about something; the act of assessing something /Аливаа зүйлийн талаар дүгнэлт хийх үйлдэл; ямар нэг зүйлийг үнэлэх үйлдэл/ (<https://www.merriam-webster.com/>, 2025). Ямар нэг зүйлийг үнэлж, дүгнэх гэдэг нь тухайн зүйл, үйл явдал, эсвэл хүний талаар бодож тунгаасны үндсэн дээр өөрийн байр суурь, ойлголтоо илэрхийлэх үйл явц юм. Өөрөөр хэлбэл, бид аливаа зүйлтэй тааралдахад зүгээр нэг өнгөрөхгүй, харин тэр зүйл сайн уу, муу юу, зөв үү, буруу юу гэдгийг өөрийн мэдлэг, туршлага дээр тулгуурлан шүүн тунгаадаг. Энэ бол дүгнэлт хийх, үнэлэх үйлдэл юм.

Жишээлбэл, хүн кино үзээд “сонирхолтой байлаа” эсвэл “надад таалагдсангүй” гэж хэлдэг. Энэ нь тухайн хүний өөрийн бодол, мэдрэмжээрээ дүгнэлт хийж, үнэлэлт өгч байгааг илэрхийлнэ. Иймэрхүү дүгнэлт хийх нь өдөр тутмын амьдралын маань салшгүй нэг хэсэг юм.

Аюулын зэргийн үнэлгээ гэдэг нь гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулинд гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчийн амь нас, эрүүл мэнд, аюулгүй байдалд учирсан, эсхүл учирч болох эрсдэлийг тодорхойлох үйл ажиллагаа (police.gov.mn, 2025). Энэ нь хохирогчийг хамгаалах, шаардлагатай тусламжийг цаг алдалгүй хүргэхийн тулд хийгддэг чухал алхам бөгөөд хууль хяналтын байгууллагууд, нийгмийн ажилтнууд, эрүүл мэндийн болон хамгаалалтын байгууллагуудын хамтарсан оролцоотойгоор хийгддэг.

Англи хэлний тайлбар толь (Cambridge Dictionary)-д The process of evaluating the potential risks that may be involved in a projected activity or undertaking /Төлөвлөж буй үйл ажиллагаа эсвэл ажилд учирч болзошгүй эрсдэлийг үнэлэх үйл явц/ (<https://dictionary.cambridge.org/>, 2025).

Аливаа ажил, үйл ажиллагааг эхлэхээс өмнө ямар асуудал, аюул гарч болзошгүйг урьдчилан таамаглаж, тэрхүү эрсдэлээс хэрхэн сэргийлэх, багасгах талаар бодож төлөвлөх үйл явц юм. Өөрөөр хэлбэл, аливаа зүйлд шууд оролцохоос өмнө юу болох, юу нь болохгүй байж магадгүйг урьдчилан тооцоолж, эрсдэлтэй талуудыг таньж, зохицуулалт хийх алхам гэж ойлгож болно.

Аюулын зэрэг гэдэг нь монголын тайлбар толинд аюулын түвшин буюу эрсдэлийн хэмжээ (<https://www.mongoltoli.mn/>, 2025). Энэ нь яг л байгаль дээр гарч байгаа аадар бороо, газар хөдлөлт, эсвэл үйлдвэрийн осол зэрэг зүйлс бидний амьдралд хэр том аюул авчрах вэ гэдгийг тодорхойлдог нэгэн хэмжүүр юм. Жишээлбэл, гал гарлаа гэж бодъё. Галын аюул бага байна уу, дунд зэрэг үү, эсвэл маш ноцтой юу гэдгийг мэдэх нь бид ямар арга хэмжээ авах хэрэгтэйг шийдэхэд тусална. Ийм учраас аюулын зэргийг тогтоох нь зөвхөн осол болсон хойно биш, болохоос нь өмнө урьдчилан сэргийлэхэд ч чухал ач холбогдолтой. Энэ ойлголт нь зөвхөн байгалийн гамшигт хамаарахгүй, санхүү, эрүүл мэнд, мэдээллийн аюулгүй байдал зэрэг олон салбарт хэрэглэгддэг. Ерөнхийдөө, аливаа эрсдэлтэй зүйлтэй тулгарахад бидний хувьд хэр зэрэг хүнд үр дагавар авчрах вэ гэдгийг «аюулын зэрэг» гэж ойлгож болно.

Англи хэлний тайлбар толь (Oxford Dictionary): The level of threat or danger /Аюул эсвэл аюулын түвшин/ (<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/>, 2025). Өөрөөр хэлбэл, аливаа нэг зүйлийг бид “аюултай” гэж хэлэхийн тулд түүний хор хөнөөлийн хэмжээ болон тэрхүү хор хөнөөл бий болох боломжийг хамтад нь харгалздаг. Жишээлбэл, хүчтэй газар хөдлөлт болох магадлал өндөр газар амьдарч байгаа бол тэндхийн хүмүүсийн хувьд аюулын түвшин өндөр гэж тооцогдоно. Харин яг одоо тэнд ямар нэгэн осол болоогүй байж болох ч болзошгүй аюулаас урьдчилан сэргийлэх хэрэгцээ тулгарна.

Аюулын түвшинг тодорхойлохдоо дараах зүйлсийг харгалзах нь чухал:

- Аюул учруулж болзошгүй зүйл юу вэ?

- Тэр нь хэзээ, хэрхэн илэрч болох вэ?
- Үр дагавар нь хэр ноцтой байх вэ?
- Хүмүүс болон орчинд ямар хэмжээнд нөлөөлөх вэ?

Энгийнээр хэлбэл, аюулын түвшин гэдэг нь тухайн эрсдэл бодитоор хэр ойрхон байгааг, мөн хэр их хор хөнөөл учруулж чадахыг хэмжиж үнэлж буй зүйл юм.

Түвшин гэдэг нь монголын тайлбар толинд юмсын байрлал, чанар, хэмжээний зэрэг (<https://www.mongoltoli.mn/>, 2025). Хүмүүсийн амжилт, хөгжилд ч “төвшин” гэдэг ойлголт хэрэглэхэд, хүн аль түвшинд байгаа, хэр дэвшилттэй, ямар түвшний боловсролтой болохыг харуулж болно. Түүгээр ч барахгүй, төрөл бүрийн зүйлсийн түвшинг өөр хооронд нь харьцуулж, ялгах үед энэ ойлголт гол үүрэг гүйцэтгэдэг. Тиймээс “төвшин” гэдэг нь зөвхөн хэмжээ, байршил биш, мөн утга санаа, чанар зэргийг гүнзгий ойлгуулах ач холбогдолтой үг юм.

Англи хэлний тайлбар толь (Merriam-Webster): A position on a scale of amount, quantity, extent, or quality /Хэмжээ, тоо хэмжээ, цар хүрээ, чанарын хувьд байр суурь/ (<https://www.merriam-webster.com/>, 2025).

Аюулын зэргийн үнэлгээ нь тухайн нөхцөл байдалд учирч болзошгүй аюул, эрсдэлийг тодорхойлж, тэдгээрийг үнэлэн, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг тодорхойлоход чиглэгддэг. Монгол Улсад гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчийн аюулын зэргийн үнэлгээг хийхдээ дараах аргачлалыг ашигладаг.

Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын 2020 оны А/83 дугаар тушаалаар батлагдсан аюулын зэргийн үнэлгээ хийх журмын дагуу гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчийн амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгө, бэлгийн эрх чөлөөнд учирч болзошгүй аюулын зэргийг цагдаагийн албан хаагч хохирогчийн байгаа газарт очиж, 11 асуултанд хариулт авах, онооны нийлбэрийг тооцох аргачлалаар үнэлж байгаа билээ. Цагдаагийн алба хаагч хохирогчтой ярилцаж, тусгайлан боловсруулсан асуулгыг бөглөнө. Энэ асуулга нь хохирогчийн нөхцөл байдал, хүчирхийлэл үйлдэгчийн зан төлөв, өмнөх хүчирхийллийн түүх зэрэг мэдээллийг агуулдаг.

Асуулгын хариултад үндэслэн оноо өгч, нийт оноог гаргана. Жишээлбэл, 0-3 оноо нь бага эрсдэл, 4-7 оноо нь дунд эрсдэл, 8-аас дээш эсхүл, эхний 3 асуултад тийм гэж хариулсан тохиолдолд хохирогчид учрах аюулын зэргийг өндөр эрсдэл гэж үнэлнэ (police.gov.mn, 2025).

Аюулын зэргийн үнэлгээний үр дүнгээс хамааран хохирогчийг хамгаалах, хүчирхийлэл үйлдэгчид хуулийн арга хэмжээ авах зэрэг үйл ажиллагааг хэрэгжүүлнэ.

Энэхүү үнэлгээний аргачлал нь «Аюулын зэргийн үнэлгээ хийх журам»-д тодорхой заагдсан байдаг (police.gov.mn, 2025). Энэхүү журам нь гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчийн амь нас, эрүүл мэнд, аюулгүй байдалд учирсан эсхүл учирч болох эрсдэлд аюулын зэргийн үнэлгээ хийхтэй холбоотой харилцааг зохицуулдаг. Журмын дагуу цагдаагийн байгууллага нь аюулын зэргийн үнэлгээг хийхдээ холбогдох хууль, тогтоомжийг баримтлан, хохирогчийн амь нас, эрүүл мэндийг хамгаалах, хүчирхийлэгчид анхааруулга өгөх, хүчирхийллийн аюулын зэргийг тодорхойлох зэрэг арга хэмжээг авч аюулын зэргийн үнэлгээг хийнэ. Цагдаагийн алба хаагч нь энэ ажлыг хэрэгжүүлэхийн тулд хохирогчийн аюулгүй байдалд чиглэсэн олон төрлийн арга хэмжээ, шаардлагыг тодорхойлж, хүчирхийллийг таслан зогсоох, урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх болно. Өөрөөр хэлбэл цагдаагийн байгууллага, эрх бүхий албан тушаалтан гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчид үзүүлэх тусламж үйлчилгээний төрлийг тодорхойлох, цаашид авах арга хэмжээг төлөвлөх зорилгоор аюулын зэргийн үнэлгээг хийнэ (police.gov.mn, 2025).

Монгол Улсын “Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль”-д зааснаар (Хууль зүй, 2016), гэр бүлийн хүчирхийлэл гэж нэгэн гэр бүлийн хүрээнд байгаа хүмүүсийн хэн нэг нь бусдад нь хохирол учруулсан үйлдэл, эсвэл үйлдэх ёстой зүйлээ зориуд хийхгүй байхыг хэлнэ (Хууль зүй, 2016). Энэхүү хүчирхийлэл нь заавал бие махбодийн гэмтэл учруулах

замаар илрэх албагүй бөгөөд сэтгэл санааны дарамт, эдийн засгийн хувьд хязгаарлах, эрх чөлөөг нь хохироох, бэлгийн халдашгүй байдалд халдах зэргээр олон хэлбэртэй байж болдог (Хууль зүй, 2016). Тухайлбал, гэр бүлийн гишүүн нь нөгөө гишүүнээ орлогын эх үүсвэрээс нь салгах, мөнгө санхүүг нь хянах, хүнд сурталтай харьцах, байнга буруутгах, доромжлох, хүчээр бэлгийн харилцаанд оруулах зэрэг нь бүгд гэр бүлийн хүчирхийллийн хэлбэрт тооцогдоно. Мөн хүчирхийлэл нь зөвхөн тухайн үйлдэл төдийгүй хүчирхийлэл үйлдэхээс зайлсхийх ёстой нөхцөлд зориуд юу ч хийхгүй байх буюу «эс үйлдэхүй» хэлбэрээр ч илэрч болдгоороо онцлог (<https://www.legalinfo.mn/>, 2025). Уг хууль нь гэр бүлийн хүрээнд үүсч болох аливаа хүчирхийлэлтэй тэмцэх, хохирогчийг хамгаалах, дахин хүчирхийлэлд өртөхөөс сэргийлэх зорилготой. Мөн гэр бүлийн гишүүдийн хоорондын харилцаанд хууль зүйн хяналт тогтоох, хүчирхийлэгчид хариуцлага хүлээлгэх, хохирогчид туслалцаа үзүүлэх зохицуулалтыг тусгасан байдаг. Энэ нь гэр бүлийг хамгаалах, хүний эрхийг дээдлэх, нийгэмд урт хугацааны эерэг үр нөлөө авчрах чухал алхам болдог (Хууль зүй, 2016).

Гадаадын зарим орны тухайлбал Америкийн нэгдсэн улсын Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх хуулинд гэр бүлийн хүчирхийлэл гэдэг нь өрхийн хүрээнд буюу гэр бүлийн гишүүд, эсвэл хамтран амьдрагчдын хооронд үүсдэг хүчирхийллийн аливаа хэлбэрийг хамардаг. Энэ нь зөвхөн бие махбодийн хүч хэрэглэх явдал төдийгүй, сэтгэл зүй, эдийн засаг, бэлгийн болон заналхийлэл зэрэг олон хэлбэрээр илэрч болно. Хүчирхийлэл нь тухайн харилцаанд хэн нэгэн давамгайлах, ноёрхох зорилготойгоор үйлдэгддэг шинжтэй байдаг (<https://www.congress.gov/>, 2025). АНУ-ын хууль тогтоомжийн хүрээнд энэхүү асуудлыг олон түвшинд авч үздэг бөгөөд Холбооны болон мужийн хуулиудаар тус тусад нь зохицуулалт хийсэн байдаг. Жишээ нь, 1994 онд батлагдсан Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль (Violence Against Women Act, VAWA) нь анх удаа энэ төрлийн хүчирхийлэлтэй улс орон даяар тууштай тэмцэх эрх зүйн үндсийг тавьсан юм. Уг хууль нь зөвхөн эмэгтэйчүүд төдийгүй гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртөж болзошгүй бүх хүнийг хамгаалах зорилготой бөгөөд хүчирхийлэлд өртсөн этгээдийг хамгаалах, түр байрлах орон байр, хууль зүйн зөвлөгөө, хууль сахиулах байгууллагын туслалцаа авах боломжийг бүрдүүлдэг. Мөн тус хууль нь орон нутгийн цагдаа, шүүх, нийгмийн халамжийн байгууллагуудын хамтын ажиллагааг уялдуулж, хохирогчийг хамгаалах, давтан хүчирхийлэл үйлдэхээс сэргийлэх тогтолцоог бий болгосон. Түүнчлэн гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн гадаадын иргэдэд тусгай виз (U болон VAWA petition) олгож, хүчирхийлэлд нэрвэгдсэн хүмүүс АНУ-д хууль ёсоор амьдрах боломжийг бүрдүүлдэг нь олон улсад өндөр үнэлгээтэй жишээ болдог (<https://www.congress.gov/>, 2025). АНУ-ын туршлагаас харахад, гэр бүлийн хүчирхийллийг зөвхөн гэр бүлийн хүрээний асуудал гэж үзэх бус, нийгмийн эрүүл оршихуйд заналхийлж буй ноцтой зөрчил гэж хандах нь зүйтэй бөгөөд энэ хүрээнд эрх зүйн хамгаалалтыг цогцоор нь шийдвэрлэх хэрэгцээ зайлшгүй байдаг.

Олон улсын эрсдэлийн менежментийн стандарт (ISO 31000): «Аюулын зэргийн үнэлгээ» гэж эрсдэлийг тодорхойлох, шинжлэх, үнэлэх үйл явцыг хэлнэ (<https://www.mongolchamber.mn/>, 2025).

“Гэр бүлийн хүчирхийллийн аюулын зэргийн үнэлгээ” нь гэр бүлийн хүчирхийллийн нөхцөл байдлыг үнэлэх, хохирогчийн аюулгүй байдлыг тодорхойлох, хэрэгтэй тусламж үйлчилгээ, хамгаалалт үзүүлэхийн тулд хийдэг нэг төрлийн шинжилгээ юм. Энэ үнэлгээ нь гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хүн буюу хохирогчийн амьдралд учирч болзошгүй эрсдэл, аюулын түвшинг тодорхойлоход чиглэгдсэн байдаг.

Гэр бүлийн хүчирхийллийн аюулын зэргийн үнэлгээний зорилго нь хохирогчийг хамгаалах, гэдэнд амь нас болон сэтгэл зүйн байдлыг хамгаалах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх явдал юм. Үүнээс гадна, хүчирхийлэгчийн хяналт, сэтгэл зүйн байдал, гэмт хэрэгт холбогдох урьдчилсан нөхцөл, хүчирхийллийн үйлдлүүдийг шинжилж, аюулын түвшинг тогтоох зорилготой байдаг. Гэр бүлийн хүчирхийллийн аюулын зэргийн үнэлгээний процесс нь олон төрлийн аргачлал, систем ашиглан хийгддэг. Эдгээр үнэлгээний системүүд нь тодорхой

үнэлгээний шалгуур, цогц үзүүлэлтүүдэд тулгуурлан хэрэгждэг.

Төлөвлөсөн үнэлгээний арга

Үүний гол зорилго нь хохирогчийн амь нас, бие махбодын аюулгүй байдал, мөн сэтгэл зүйн байдлыг тодорхойлох юм. Үүнд дараах шалгуур үзүүлэлтүүдийг ашиглан үнэлгээ хийнэ. Үүнд:

1. Хүчирхийллийн үйлдэл хэр олон удаа, ямар хүчтэйгээр гарсан, хохирогчийн бие махбодод хэрхэн нөлөөлсөн (жишээ нь: зодоо, хүч хэрэглэсэн, айлган сүрдүүлсэн).

2. Хохирогчийг хүчирхийлэгчээс тусгаарлах боломж, гэр бүлд байгаа бусад хүмүүсийн оролцооны байдал, хохирогчийн оршин сууж буй орчин.

3. Хохирогчийн сэтгэл зүйн байдал, хүчирхийлэл нь сэтгэл санаанд хэр нөлөөлсөн (сэтгэлийн хямрал, түгшүүр, өөртөө итгэх итгэл алдагдсан байдал).

4. Хүчирхийллийн давтамж болон хурцдаа байдал (хүчирхийллийн үйлдлүүд хэр олон удаа тохиолдсон, энэ үйл явдлын үр дүнд хохирогчийн бие махбодын болон сэтгэл зүйн эрсдэл нэмэгдсэн үү).

5. Хүчирхийлэгчийн сэтгэл зүйн байдал, байнгын хяналт, хүний эрхийг зөрчиж байгаа байдлыг үнэлэх. Мөн хүчирхийлэгчийн өмнөх гэмт хэрэг, хүчирхийллийн хандлага, урьдчилсан нөхцөл, аюултай байдал зэргийг харгалзан үзэж цагдаагийн алба хаагч аюулын зэргийн үнэлгээг гаргана.

Хүчирхийллийн аюулын үнэлгээний Beck’s Danger Assessment систем

Энэ нь аюулын зэргийн үнэлгээний хамгийн өргөн хэрэглэгддэг аргачлалын нэг юм. Тус арга нь хохирогчийн аюултай нөхцөл байдал, хүчирхийллийн давтамж, түвшинг үнэлэхэд чиглэсэн бөгөөд дараах зүйлсийг шалгана:

- Хүчирхийлэгчийн зан төлөвийн хяналт
- Гэр бүлд байнга мөрдөгддөг дарамт, айлган сүрдүүлэлт
- Хохирогчийн аюулгүй байдлын хохирлын эрсдэл
- Сэтгэл зүйн нөхцөл байдал
- Хүчирхийллийн үйлдлийн үр дагавар

Хэрэглэгддэг асуултууд болон үнэлгээний цогц загвар

Аюулын зэргийн үнэлгээ хийх журамд Монгол Улсын Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын 2020 оны 05 дугаар сарын 18-ний өдрийн А/83 дугаар тушаалаар батлагдсан «Аюулын зэргийн үнэлгээ хийх журам»-ыг шинэчлэн баталсны дагуу цагдаагийн алба хаагчид гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчийн амь нас, эрүүл мэнд, аюулгүй байдалд учирсан эсвэл учирч болзошгүй эрсдэлийг үнэлдэг. Энэхүү үнэлгээ нь нийт 11 асуултаас бүрдэх маягтаар хийгддэг бөгөөд цагдаагийн алба хаагч өөрөө бөглөдөг. (police.gov.mnpolice.gov.mn, 2025)

Гэр бүлийн хүчирхийллийн аюулын зэргийн үнэлгээний үед мэргэжилтнүүд олон янзын асуултууд асууж, хариултаас нь үндэслэн аюулын зэргийн үнэлгээг хийдэг.

Аюулын зэргийн үнэлгээг цагдаагийн албан хаагч батлагдсан маягтын дагуу бөглөнө. Аюулын зэргийн үнэлгээний тэмдэглэл хөтлөхдөө хамгийн түрүүнд хохирогчид түүнтэй хийх ярилцлага нь гэр бүлийн хүчирхийллийн гэмт хэрэг, зөрчлийг шийдвэрлэх, урьдчилан сэргийлэх, хүчирхийлэл үйлдэгчид авах арга хэмжээг тодорхойлох, хохирогч, хамаарал бүхий этгээдүүдэд үзүүлэх тусламж, үйлчилгээний төрлийг сонгоход ач холбогдолтой, тул асуултанд үнэн зөв хариулах талаар болон эрх, үүргийг нь хохирогч, хамаарал бүхий этгээд, гэрч нарт тайлбарлан өгнө. Дараа нь гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчийн биеийн байцаалтыг авч тэмдэглэнэ. Энэхүү мэдээлэлд хохирогч, холбогдогч, гэр бүлийн талаархи мэдээллийг тусгана. Үүний дараа 11 асуултанд хариулт авна. Асуултад тийм гэж хариулбал 1 оноо, үгүй гэж хариулбал 0 оноо өгч, тэмдэглэнэ.

Аюулын зэргийн үнэлгээний эхний 3 асуултаын аль нэгэнд “тийм” гэж хариулбал цаашид асуух шаардлагагүй, хохирогчид учрах аюулын зэргийг өндөр түвшин гэж үнэлнэ. Эдгээр 3 асуулт нь хүүхэд хүчирхийлэлд өртсөн эсэх, хохирогч, хамаарал бүхий этгээд хүчирхийлэлд

өртсөний улмаас амь нас нь хохирсон эсхүл эрүүл мэнд нь хүнд хохирол учирсан, эмнэлгийн байгууллагад хэвтэн эмчлүүлж байгаа, хүчирхийлэл үйлдэгч галт зэвсэг, хутга, зэвсгийн чанартай бусад зүйл хэрэглэсэн, хэрэглэхээр заналхийлдэг эсэх, хохирогч, хамаарал бүхий этгээд гэр бүлийн хүчирхийллийн улмаас амиа егүүтгэх хүсэл төрсөн, эсхүл оролдлого хийж байсан эсэх зэрэг асуултууд байна.

Дээрх 3 асуултын аль нэгэнд тийм гэж харуулаагүй тохиолдолд үргэлжлүүлэн 4-11 дүгээр асуултыг хохиргчоос асууж аюулын зэргийг үнэлнэ.

Аюулын зэргийн үнэлгээний 4 дүгээр асуултанд хүчирхийллийг хохирогч, хамаарал бүхий этгээдийн амь нас, эрүүл мэндэд аюултай аргаар үйлдсэн, эсхүл үйлдэж болзошгүй, хүндэвтэр, хохирол учирсан, эсхүл хүчирхийлэл үйлдэгч нь “өөрийнхөө амь насыг хохирооно, хамаарал бүхий этгээдийг ална” гэж сүрдүүлдэг, эсхүл, хоолойг боох, багалзууррах, амь насыг бодитой хохироох бусад оролдлого хийж байсан эсэхийг тодруулна.

Аюулын зэргийн үнэлгээний 5 дугаар асуултанд хүчирхийлэл үйлдэхдээ хүүхдээ барьцаалсан, барьцаалж болзошгүй, эсхүл хүүхдийн эмзэг байдлыг далимдуулан айдас, сэтгэл санааны дарамтанд оруулах, өөрт ашигтай шийдвэр гаргуулах, ашиг олох, хамаарал бүхий этгээдийг дарамтлах хэрэгсэл болгон ашигладаг эсэхийг асууна.

Аюулын зэргийн үнэлгээний 6 дугаар асуултанд хүчирхийлэл үйлдэгч нь согтууруулах ундааны зүйл хэвшмэл, байнга, эсхүл мансууруулах эм, сэтгэгцэд нөлөөт бодис хэрэглэдэг эсэхийг тодруулна.

Аюулын зэргийн үнэлгээний 7 дугаар асуултанд хохирогч, хамаарал бүхий этгээдийг бэлгийн дарамтад оруулах, эсхүл биеийг нь үнэлүүлэх, гуйлга гуйлгах, хөдөлмөр хийлгэдэг эсэхийг асууна.

Аюулын зэргийн үнэлгээний 8 дугаар асуултанд хохирогч, хамаарал бүхий этгээдийг нийгмийн харилцаанаас тусгаарладаг, мөрдөн мөшгидөг эсэх. /Эцэг эх, төрөл садантайгаа харилцахыг хязгаарладаг, араас нь дагадаг, гадаад орчинтой хүчирхийлэл үйлдэгчээр дамжуулан харилцдаг эсэх, гэрийн хорионд байлгадаг, хүүхдийг хичээл сургуулиас завсардуулдаг эсэх/-ийг хохирогчтой ярилцаж, тодруулна.

Аюулын зэргийн үнэлгээний 9 дүгээр асуултанд хохирогч, хамаарал бүхий этгээдийн эдийн засгийн хараат байдалд оруулах эсэх. /Гэр бүлийн эд хогшлийг эвдэж устгадаг, барьцаанд тавьдаг, өр зээлэнд оруулдаг, цалин хөлсийг хурааж, захиран зарцуулах эрхийг хязгаарладаг, үл хайхардаг, хоол хүнс, дулаан орон байр, хувцас, хичээлийн хэрэгслээр гачигдуулдаг эсэх/-ийг асууна.

Аюулын зэргийн үнэлгээний 10 дугаар асуултанд хүчирхийлэл үйлдэгч урьд өмнө гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэж шүүхээс эрүүгийн хэрэгт 1 буюу түүнээс дээш удаа ял, зөрчлийн хэрэгт 2 буюу түүнээс олон удаа шийтгэл хүлээж байсан эсэхийг тодруулна.

Аюулын зэргийн үнэлгээний 11 дүгээр асуултанд хохирогч, хамаарал бүхий этгээдийг хэл амаар хорио цээртэй үгээр байнга гутаан доромжилдог эсэх. /Агсам тавих, хараах, зүхэх, хашгичих г.м/-ийг тодруулж асууна. Үнэлгээний асуултуудад хариулт авч дууссаны дараа эрх бүхий албан тушаалтан “Тийм” гэсэн хариултын нийлбэр оноог гаргаж, үнэлгээг зурж баталгаажуулна.

Аюулын зэргийн үнэлгээний нөхцөл байдал хэсэгт дуудлага, мэдээллийн газар, орчны нөхцөл байдал, хүчирхийлэл үйлдэгч болон хохирогч, хамаарал бүхий этгээдийн зан төлөв, сэтгэл санааны байдал, өгүүлэмж, эрүүл мэнд, эд хөрөнгөнд учирсан хохирол, орчны эд зүйлийн эвдрэл гэмтэл, хүүхдийн эрсдэлт нөхцөл байдал, нөхцөл байдал, нотлох баримт, хэдэн хүнээс аюулын зэргийн үнэлгээний тэмдэглэл хөтөлсөн тоо гэх мэт зүйлсийг тодорхойлж, хохирогч, хүүхэд, гэр бүлийн бусад гишүүдэд аюулгүй байдлын хамгаалалтын үйлчилгээг хэрхэн үзүүлсэн болон үзүүлэх шаардлагатай талаарх санал, хүчирхийлэл үйлдэгчид авсан арга хэмжээг дэлгэрэнгүй бичнэ.

Дүгнэлт хэсэгт аюулын зэргийн үнэлгээний нийлбэр оноо, хохирогч, хамаарал бүхий

этгээдэд учирч болох эрсдэл, хохирогч, холбогдогч, хамаарал бүхий этгээд, гэрч нарын өгүүлэмж, харьцаа, зан байдал, хохирогчийн эрүүл мэнд, эд хөрөнгийн хохиролд ерөнхий дүгнэлт хийж бичнэ. Мөн үнэлгээнд тусгагдаагүй эрсдэлт хүчин зүйлсийг тэмдэглэнэ. Цаашид авах арга хэмжээ хэсэгт хохирогч, хамаарал бүхий этгээдийн амь нас, эрүүл мэндийг хамгаалах талаар анхаарах асуудал, нэн тэргүүнд үзүүлэх үйлчилгээг санал болгож бичнэ.

Өнөөдөр технологийн хурдацтай хөгжил нь хүний өдөр тутмын амьдрал, шийдвэр гаргах үйл явцыг шинэ түвшинд хүргэж, хиймэл оюун ухаан гэх ойлголтыг нийгмийн бүх салбарт авч ирж байна. Хиймэл оюун ухаан нь хүний логик сэтгэлгээ, суралцах чадварыг дуурайлган гүйцэтгэх системүүдийг бүтээх замаар мэдээлэл боловсруулах, нөхцөл байдлыг үнэлэх, тодорхой шийдвэр гаргах зэрэг үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлдэг. Энэ нь зөвхөн технологийн дэвшил төдийгүй, хүний эрх, нийгмийн халамжийн чиглэлд ч үр нөлөөтэй байж болохыг харуулж байна. Нөгөө талаар, гэр бүлийн хүчирхийлэл нь нийгмийн тулгамдсан асуудлын нэг хэвээр байгаа бөгөөд энэ төрлийн гэмт хэрэгт өртөгсдийн аюулгүй байдлыг үнэлэх, хамгааллын арга хэмжээг цаг алдалгүй хэрэгжүүлэх нь туйлын чухал юм. Монгол Улсад холбогдох хуулиуд болон журмуудаар гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчид учрах аюулын зэргийг тодорхойлох эрх зүйн үндэс бүрдсэн ч, үнэлгээний чанар, хурд, бодит байдал нь практикт харилцан адилгүй хэвээр байна.

Гэр бүлийн хүчирхийллийн шинжтэй дуудлага, мэдээлэл давтагдах, байнгын шинжтэйгээр үргэлжилдэг учраас цагдаагийн байгууллагын эрх бүхий албан тушаалтан хохирогчийн амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгө, бэлгийн эрх чөлөөнд учирч болох аюулыг урьдчилан тооцоолж, түүнд үзүүлэх тусламж үйлчилгээг ажилд хиймэл оюун ухааныг ашиглан цаг алдалгүй, түргэн шуурхай, тухайн нөхцөл байдалд нийцүүлэн дараагийн арга хэмжээг төлөвлөн хэрэгжүүлэх зайлшгүй шаардлага бидний өмнө тулгамдсан хэвээр байна.

Дүгнэлт. Гэр бүлийн хүчирхийлэл нь нийгмийн тулгамдсан асуудлын нэг хэвээр байгаа бөгөөд энэ төрлийн гэмт хэрэгт өртөгсдийн аюулгүй байдлыг үнэлэх, хамгааллын арга хэмжээг цаг алдалгүй хэрэгжүүлэх нь туйлын чухал юм.

Монгол Улсад холбогдох хуулиуд болон журмуудаар гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчид учрах аюулын зэргийг тодорхойлох эрх зүйн үндэс бүрдсэн ч, үнэлгээний чанар, хурд, бодит байдал нь практикт харилцан адилгүй хэвээр байна.

Гэр бүлийн хүчирхийллийн шинжтэй дуудлага, мэдээлэл давтагдах, байнгын шинжтэйгээр үргэлжилдэг учраас цагдаагийн байгууллагын эрх бүхий албан тушаалтан хохирогчийн амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгө, бэлгийн эрх чөлөөнд учирч болох аюулыг урьдчилан тооцоолж, түүнд үзүүлэх тусламж үйлчилгээг ажилд хиймэл оюун ухааныг ашиглан цаг алдалгүй, түргэн шуурхай, тухайн нөхцөл байдалд нийцүүлэн дараагийн арга хэмжээг төлөвлөн хэрэгжүүлэх зайлшгүй шаардлага бидний өмнө тулгамдсан хэвээр байна.

Хиймэл оюун ухаан нь томоохон мэдээллийн санг нэгтгэж, зан үйл, түүхэн өгөгдөл, эрсдэлийн хүчин зүйлсийг үнэлэх замаар илүү бодит, нарийвчилсан аюулын зэргийн үнэлгээ хийх боломжийг олгож байна. Энэ нь зөвхөн хохирогчийг хамгаалахад тус болохоос гадна нөөц хуваарилалтыг оновчтой болгох, шийдвэр гаргах хурдыг нэмэгдүүлэх давуу талтай хэдий ч технологи нэвтрүүлэхдээ хүний эрх, хувийн нууц, ёс зүйн асуудлыг анхаарах зайлшгүй шаардлагатай.

Хиймэл оюун ухаан нь хүнийг орлох бус, харин хүний шийдвэрийг баталгаажуулж, дэмжих хэрэгсэл байх ёстой. Мөн үнэн зөв, найдвартай өгөгдөл дээр суурилсан систем хөгжүүлэх нь хамгийн чухал тул мэргэжлийн оролцоо, олон талын хамтын ажиллагаа шаардлагатай гэж дүгнэж байна.

Санал. Судалгааны ажлын дүгнэлтэд үндэслэн гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчийн амь нас, эрүүл мэндэд учирч болох аюулын зэргийг үнэлэх ажилд хиймэл оюун ухааныг нэтрүүлэх талаар дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Цагдаагийн байгууллагын эрх бүхий албан тушаалтан гэр бүлийн хүчирхийллийн

шинжтэй дуудлага, мэдээлэлд очиж, аюулын зэргийн үнэлгээ хийх тухай Хууль зүй дотоод хэргийн сайдын 2020 оны А/83 дугаар тушаалд 2 буюу түүнээс дээш ирсэн дуудлага, мэдээлэлд хиймэл оюун ухаан ашиглан аюулын зэргийн үнэлгээ хийх талаар тусгах.

2. Төр болон хувийн секторын хамтын ажиллагаа, мэдээллийн солилцоог дэмжиж, хиймэл оюун ухааны технологийн хэрэгслийг амжилттай нэвтрүүлэхэд гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх үүрэг бүхий талуудын хариуцлага, мэдлэгийг сайжруулах сургалт зохион байгуулж, шаардлагатай бүхий л нөхцлүүдийг бүрдүүлэх.

3. Технологийг амжилттай нэвтрүүлэхийн тулд төр, хувийн байгууллагууд, хууль сахиулах байгууллагуудын хооронд илүү сайжруулсан мэдээллийн сүлжээ байгуулах зэрэг саналыг дэвшүүлсэн болно.

Ашигласан материал

1. Barfield, W. (2020)., Cambridge University Press.
2. e.g. Logic Theorist., 1956
3. Ferguson, A. G., 2017., NYU Press.
4. <https://dictionary.cambridge.org/>., 2025.04.27
5. <https://doi.org/> 2025.04.28
6. <https://mn.wikipedia.org/wiki/>., 2025.04.27
7. <https://police.gov.mn/> ., 2025.04.27
8. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/> = ., 2025.04.27
9. Neguun+1Greensoft+1., 2025.04.27
10. Silver et al., <https://www.nature.com/search?q=ai&journal=> ., 2016
11. Susskind, R. (2019). (Susskind, 2019). Oxford University Press.
12. Susskind, R. (2019). *Online Courts and the Future of Justice*. Oxford University Press.
13. Završnik, A. (2021). (A.Završnik, 2021). *ERA Forum*, 21, 567–583.
14. Монгол Улсын Засгийн газар., Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх үйл ажиллагааны журам. Засгийн газрын тогтоол №52., 2017
15. Монголын Хуульчдын Холбоо., Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй холбоотой хэргийг шийдвэрлэхэд баримтлах эрх зүйн гарын авлага., 2019
16. Хууль зүй, дотоод хэргийн яам., Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль. Монгол Улсын хууль., 2016
17. Эрүүл мэндийн яам., Гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хохирогчид үзүүлэх эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний журам., Эрүүл мэндийн сайдын тушаал №А/88., 2017
18. Эрүүл мэндийн яам., Гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хохирогчид үзүүлэх эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний журам., Эрүүл мэндийн сайдын тушаал №А/88., 2017

ГЭМТ ХЭРЭГТЭЙ ТЭМЦЭХ ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

ИРГЭДИЙН ГОМДОЛ, МЭДЭЭЛЭЛД ЗӨВЛӨН ТУСЛАХ ҮЙЛЧИЛГЭЭ ҮЗҮҮЛЖ БАЙГАА ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ ТУРШЛАГА

EXPERIENCES OF SOME FOREIGN COUNTRIES PROVIDING ADVISORY SERVICES FOR COMPLAINTS AND INFORMATION MADE BY CITIZENS

Б.Баянмөнх

*Дотоод хэргийн их сургуулийн Эрдэм шинжилгээний
хүрээлэнгийн Гэмт явдал, цагдаа, дотоодын цэрэг
судлалын төвийн эрхлэгч, доктор (Ph.D.),
дэд профессор, цагдаагийн хурандаа*

B. Bayantunkh,

*Doctor (Ph.D.), Associate Professor, Police Colonel
Center for Crime, Police, and Internal Military Studies,
Research Institute of the University of Internal Affairs, Mongolia.*

Хураангуй. Иргэдийн гомдол, мэдээлэл нь оршин суугаа орчны аюулгүй байдал, төрийн үйлчилгээний хүртээмж, чанар болон хууль сахиулалтын байгууллагын үйл ажиллагааны ил тод байдал, хариуцлагын түвшин хангалтгүй үед бий болдог. Мөн иргэдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол зөрчигдөх, маргаантай нөхцөл үүсэх, эсвэл байгууллагуудын шийдвэр, үйлдэлд итгэх итгэл буурах үед гомдол мэдээллийн хэмжээ ихэсдэг.

Иргэдийн гаргаж байгаа гомдол, мэдээлэлд зөвлөн туслах үйлчилгээ үзүүлэх нь төрийн үйлчилгээг хүртээмжтэй, нээлттэй болгож, иргэдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах үндэс болдог байна. Мөн энэхүү зөвлөн туслах үйлчилгээ нь иргэдийн итгэлцлийг нэмэгдүүлж, гомдол, саналд суурилсан бодлого, шийдвэр гаргах боломжийг сайжруулан нийгмийн шударга ёсыг бэхжүүлэх үндэс суурь болно.

Энэхүү өгүүлэлд гадаадын зарим оронд иргэдийн гомдол, мэдээллийг хэрхэн хүлээж авдаг, үүнд ямар байгууллага, хүмүүс зөвлөн туслах үйлчилгээ үзүүлдэг, түүний эрх зүйн зохицуулалтын талаарх төлөв байдал, туршлагыг товч авч үзсэн болно.

Abstract. Complaints and information submitted by citizens typically arise when the safety of their living environment, the accessibility and quality of public services, and the transparency and accountability of law enforcement agencies are perceived as insufficient. Moreover, the frequency of such complaints increases when citizens' rights and legitimate interests are violated, disputes emerge, or trust in organizational decisions and actions is eroded.

Providing advisory and support services for citizens' complaints and information serves as a crucial mechanism for ensuring that public services are accessible, transparent, and responsive, while safeguarding citizens' rights and legitimate interests. These services also play a vital role in enhancing public trust and facilitating evidence-based policy-making and decision-making processes, thereby contributing to the consolidation of social justice.

This study briefly examines the approaches adopted in several foreign countries for receiving and processing citizens' complaints and information, the institutions and personnel responsible for providing advisory support, and the current state of legal regulation and best practices in this area.

Түлхүүр үг. Өргөдөл, гомдол, мэдээлэл, зөвлөн туслах үйлчилгээ

Keywords: Applications, complaints, information, advisory services

Үндсэн хэсэг. Иргэдийн гомдол, мэдээлэл гэдэг нь хувь хүн, байгууллага өөрийн эрх ашиг зөрчигдсөн, хууль ёсны журам алдагдсан гэж үзсэн тохиолдолд төрийн байгууллагад гаргаж буй шаардлага, хүсэлт, мэдэгдлийг хэлнэ. Түүнчлэн нийгмийн хэв журам, аюулгүй байдалтай холбоотой зөрчил, эрсдэл, эсвэл хууль бус үйлдлийг мэдээлж, зохих байгууллагаар

шалгуулж шийдвэрлүүлэхийг зорьсон иргэдийн албан ёсны санал, мэдэгдлийг багтаана.

Иргэдийн гомдол, мэдээлэлд шуурхай, үр дүнтэй тусламж үйлчилгээ үзүүлэх нь төрийн байгууллагын ил тод, хариуцлагатай байдлыг нэмэгдүүлж, иргэдийн төрд итгэх итгэлийг бэхжүүлдэг. Мөн зөрчил, эрсдэл, хууль бус үйлдлийг эрт илрүүлж урьдчилан сэргийлэх, нийгмийн аюулгүй байдлыг хамгаалах үндсэн механизм болдог.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 12-д “төрийн байгууллага, албан тушаалтанд өргөдөл, гомдлоо гаргаж шийдвэрлүүлэх эрхтэй. Төрийн байгууллага, албан тушаалтан нь иргэдийн өргөдөл, гомдлыг хуулийн дагуу шийдвэрлэх үүрэгтэй”(Монгол Улсын Үндсэн хууль, n.d.) хэмээн иргэний өргөдөл, гомдол гаргаж, эрх, ашиг сонирхолоо хамгаалуулах эрхийг баталгаажуулсан байдаг.

Иргэдээс төрийн байгууллага, албан тушаалтанд гаргасан өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэх тухай Монгол Улсын хуулийн 4 дүгээр зүйл /Хуулийн нэр томъёо/-д өргөдөл, гомдлын тодорхойлолтыг оруулсан боловч мэдээллийн талаар тодорхойлолт алга, харин “мэдэгдэл” гэсэн тодорхойлолт орсон байна. Тухайлбал

- “өргөдөл” гэж энэ хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4 дэх заалтад зааснаас бусад асуудлаар төрийн байгууллага, албан тушаалтанд хандаж гаргасан хүсэлтийг; Өргөдөл нь санал, мэдэгдлийн шинжтэй байж болно.

- “мэдэгдэл” гэж Үндсэн хууль, бусад хууль тогтоомжид заасан хүний эрх, эрх чөлөөг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон иргэдээс гаргасан хүсэлтийг;

- ”гомдол” гэж төрийн байгууллага, албан тушаалтны шийдвэр, үйл ажиллагаагаар иргэдийн хуулиар хамгаалагдсан эрх, эрх чөлөө, ашиг сонирхол зөрчигдсөн гэж үзэж сэргээлгэхээр гаргасан хүсэлтийг ойлгохоор тус тус тодорхойлжээ. (Иргэдээс төрийн байгууллага, албан тушаалтанд гаргасан өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэх тухай, n.d.)

Энэхүү хуулийн 4.5 дах хэсэгт “өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэх” гэж өргөдөл, гомдолд дурдсан асуудлыг бүх талаас нь судлан үзэж, түүний дагуу хууль тогтоомжид нийцүүлэн холбогдох арга хэмжээ авсныг мэдэгдэж, энэ хуульд заасан хугацаанд багтаан хариу өгөхийг ойлгохоор тодорхойлсон байна. Харин Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 11 дүгээр зүйл /Нийтийн хэв журам хамгаалах/-ийн 11.1.1.зөрчлийн талаархи гомдол, мэдээллийг хүлээн авах, бүртгэх, хуулиар харьяалуулсан зөрчлийг шалгаж шийдвэрлэх, байгууллага, алба хаагчийг мэдээллээр хангах гэж заасан байдаг.

Иргэдийн гаргасан гомдол, мэдээллийг цагдаагийн байгууллага, алба хаагчид хүлээн авч шалгахдаа Цагдаагийн албаны тухай хуулийн дараах зүйл, заалтуудыг баримтлан шалгаж шийдвэрлэдэг байна. Тухайлбал:

- 23 дугаар зүйл /Шаардлага тавих/-ийн 23.4.Цагдаагийн алба хаагч гэмт хэрэг, зөрчлийн тухай гомдол, мэдээллийг хянан шийдвэрлэхэд шаардлагатай хуулиар хориглосноос бусад баримт эд зүйлийг гаргаж өгөхийг шаардаж болно.

- 27 дугаар зүйл /Хуулийн этгээдийн баримт бичиг шалгах/-ийн 27.1.2.хууль тогтоомж зөрчсөн үйл ажиллагаа явуулж байгаа талаар гомдол, мэдээлэл хүлээн авсан.

- 28 дугаар зүйл /Орон байр, бусад газарт нэвтрэн орох/-ийн 28.1.Цагдаагийн алба хаагч хуулиар харьяалуулсан гэмт хэрэг, зөрчил, тэдгээрийн талаархи гомдол, мэдээллийг шалгахдаа бусдын орон байр, тээврийн хэрэгсэл, ажлын байр, агуулах сав, эзэмшил газарт нэвтрэн орох, ач холбогдол бүхий баримт, мэдээллийг гаргуулан авах эрхтэй.

- 62 дугаар зүйл /Иргэний зөвлөл/-ийн 62.6.3.цагдаагийн байгууллагад гэмт хэрэг, зөрчлийн талаар ирсэн гомдол, мэдээлэл хүлээн авах, бүртгэх ажилд хяналт тавих, тэдгээртэй холбоотой мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийх;

- 96 дугаар зүйл /Цагдаагийн байгууллага, алба хаагчийн үйл ажиллагаанд гомдол гаргах/-ийн 96.1.Цагдаагийн байгууллага, алба хаагчийн буруутай үйл ажиллагаа, шийдвэрээс хүний эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны ашиг сонирхол нь зөрчигдсөн гэж иргэн, албан тушаалтан үзвэл дотоод хяналт-аюулгүй байдал хариуцсан нэгж болон прокурор, шүүхэд гомдол гаргах

эрхтэй.(Цагдаагийн албаны тухай, n.d.)

Гэвч дээрх хуулиудад иргэнээс гаргасан гомдол, мэдээлэлд зөвлөн туслах үйлчилгээний талаар тусгайлан заасан зохицуулалт байхгүй байна.

Өмгөөллийн тухай хуулийн 3 дугаар зүйл /Хуулийн үйлчлэх хүрээ/-ийн 3.2.Хууль зүйн асуудлаар зөвлөгөө өгөх, зөвлөмж, дүгнэлт гаргах, хууль зүйн ач холбогдол бүхий баримт бичгийн эх зохиох, төрийн болон бусад байгууллага, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаанд үйлчлүүлэгчийг төлөөлөх, түүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах зэрэг үйлчлүүлэгчийг шүүхэд төлөөлөхөөс бусад хууль зүйн мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэх хуульчид энэ хууль хамаарахгүй, мөн 14 дүгээр зүйл /Өмгөөлөгчийн үүрэг/-ийн 14.1.1.үйлчлүүлэгчид хууль зүйн асуудлаар зөвлөгөө өгч, өмгөөллийн үйл ажиллагаатай холбоотой мэдээллийг тухай бүр цаг алдалгүй өгөх, өмгөөллийн үйл ажиллагаа болон хууль тогтоомжийн агуулга, хууль зүйн үр дагаврыг бүрэн тайлбарлах (Өмгөөллийн тухай, n.d.) гэж тус тус заасан байна. Гэвч энэхүү хуульд зөвхөн үйлчлүүлэгчийн гэж тодотгосон байгаа нь өмгөөлөгчтэй гэрээ байгуулж хамтран ажиллаж байгаа иргэн хамаарахаас гэрээ байгуулаагүй байгаа иргэн хамаарахгүй гэж ойлгогдож байна.

Гадаадын улс орнуудад иргэдийн гомдол, мэдээлэлд зөвлөн туслах үйлчилгээ (complaint & information assistance) үзүүлж буй практик туршлагууд цөөнгүй байгааг бид онцгойлон авч үзэхийг чармайлаа.

1. Омбудсмен (Ombudsman) систем

Омбудсмен (Ombudsman) систем гэж олон улсад өргөн хэрэглэгддэг практик туршлага байна. Омбудсмен гэж төрийн байгууллага, албан тушаалтан, олон нийтийн үйлчилгээ үзүүлэгч байгууллагын иргэдээс ирсэн гомдлыг хараат бус, шударга байдлаар шалгаж, хэлэлцэн шийдвэрлэх бие даасан байгууллага, албан тушаалтан юм. Энэ нь олон оронд иргэдийн эрхийн хамгаалал, төрийн хариуцлагыг сайжруулах гол механизмуудын нэг байдаг.

Омбудсмен гэдэг нь төрийн байгууллага, албан тушаалтнуудын үйл ажиллагааг иргэдийн эрх ашиг, шударга ёсны талаас хянах, иргэдийн гомдол шийдвэрлэх, эрхийг хамгаалах үүрэгтэй тусгаарлагдсан, хараат бус албан тушаалтан юм. Энэ алба нь ихэвчлэн парламент, хууль тогтоох байгууллагаас томилогддог бөгөөд төрийн байгууллагын зөрчлийг шалгаж, зөвлөмж гаргадаг.(*Ombudsman – GKToday*, n.d.-a)

Омбудсменийн гол үүрэг ба зорилго

Үндсэн зорилго:

- Иргэдийн төрийн байгууллагад гаргасан гомдлыг хянан шалгах
- Захиргааны буруу шийдвэр, алдаа, эрх зөрчлийг илрүүлэх
- Зөвлөмж, санал гаргах замаар асуудлыг шийдвэрлэх
- Харамгүй байдлаас урьдчилан сэргийлэх, ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх
- Хууль, шударга ёс, иргэний эрхийн хамгааллыг сайжруулах

Гол үйл ажиллагаа:

- Иргэдийн гомдол хүлээн авах, шалгах
- Тус байгууллагад журам зөрчсөн алба хаагч, байгууллагад зөвлөмж гаргах
- Засгийн газрын бусад байгууллагуудад ил тод байдлын талаар санал өгөх
- Жилийн тайлан боловсруулж парламент, нийтэд мэдээлэх (*Ombudsman | Government Oversight & Dispute Resolution | Britannica*, n.d.)

Омбудсмен нь ихэнх тохиолдолд зөвхөн зөвлөмж өгөх эрхтэй байдаг. Шүүхийн шийдвэр гаргах хүчгүй, гэхдээ зөвлөмж болон олон нийтэд ил тод байдлаар илэрхийлэх замаар төрийн байгууллагад дарамт үзүүлдэг.

Омбудсмен системийн төрөл

- Үндэсний омбудсмен: Иргэн болон олон нийтийн гомдлыг бүх нийтийн хэмжээнд авч үздэг.
- Салбарын омбудсмен: Жишээ: хүүхэд, оюутан, банк санхүү гэх мэт тусгай салбарт

чиглэсэн.

- Байгууллагын дотоод омбудсмен: Их сургууль, компани, байгууллагад ажилчдын зөрчил маргааныг шийдвэрлэдэг. (*What Is an Ombudsman | Ombudsman Association, n.d.*)

Омбудсмен системийн ач холбогдол

- Иргэдэд төрийн байгууллагын үйл ажиллагаанд шударгаар хандах боломж олгоно
- Захиргааны алдааг илрүүлж засаж, иргэний эрхийг хамгаална
- Төрийн байгууллага, иргэн хоорондын итгэлцлийг нэмэгдүүлнэ
- Үндэсний болон олон улсын хүний эрхийн стандартыг хэрэгжүүлэхэд туслана. (*Ombudsman – GKToday, n.d.-b*)

Омбудсмен үйлчилгээтэй улсууд иргэдийн гомдлыг хараат бусаар хүлээн авч, шалган зөвлөх, шийдвэрлэх боломжийг бэхжүүлдэг нь олон улсын стандарт практик юм. Гадаадын зарим улс орнуудад энэхүү Омбудсмен хэрхэн хэрэгждэг талаар товч авч үзье.

- **Шинэ Зеландын Омбудсмен (Ombudsman New Zealand)**

Иргэд төрийн агентлаг, орон нутгийн зөвлөл, боловсролын байгууллага, эрүүл мэндийн байгууллага зэргээс илэрхий шударга бус үйлдэл байна гэж үзвэл гомдол гаргах боломжтой.

Гомдлыг гаргах олон сувгаар хүлээн авдаг. Тухайлбал, утас, цахим шуудан, онлайн маягт, бичиг захиа зэргээр явуулж болдог байна. Эхлээд тухайн байгууллагын гомдлын журмыг ашиглахыг зөвлөж, шаардлагатай бол Омбудсменоос албан ёсны шалгалт, зөвлөмж авах боломжтой. (*How to Make a Complaint | Ombudsman New Zealand, n.d.*)

- Английн Орон нутгийн Засаг захиргааны Омбудсмен (LGSCO)

Иргэд орон нутгийн үйлчилгээ, нийгмийн халамж, төлбөрийн буруу асуудалтай холбоотой гомдлыг үнэгүй шалгуулж болно. (“Our Structure and Staff,” n.d.)

- Шотландад зориулсан Омбудсмен (Scottish Public Services Ombudsman)

Иргэд төрийн үйлчилгээ, орон нутгийн байгууллагуудын үйл ажиллагааг шалгуулж, дүнг олон нийтэд ил тод мэдээлдэг. (*Home | SPSO, n.d.*)

- Австралийн Омбудсменууд

Төрийн агентлаг, шуудан үйлчилгээ, цэргийн байгууллага, цагаачлал, банк, эрүүл мэнд зэрэг салбаруудад тусгай омбудсмен байдаг. (*Office of the Commonwealth Ombudsman - Wikipedia, n.d.*) Commonwealth Ombudsman - Холбооны Засгийн газрын агентлагуудтай холбоотой хамгаалалт, гомдол хүлээн авах, шударга байдал хангуулах. (*Commonwealth Ombudsman, n.d.*)

Үндсэн зорилго:

- Зохион байгуулалтын алдаа, төрийн байгууллагын шийдвэр, үйл ажиллагааны алдаатай талуудыг илрүүлэх, шалгах, санал дүгнэлт гаргах.

- Төрийн байгууллагуудын үйлчилгээ, ил тод байдал, нээлттэй байдал, хэрэглэгчдэд хүртээмжтэй байдлыг дээшлүүлэх.

- Иргэдийн гомдол, санал-ыг хүлээн авч, бие даасан шинжээчдийн дүгнэлт гаргаж санал болгох. (*Other Agencies That Handle Complaints | Commonwealth Ombudsman, n.d.*)

- Хонг Конгийн Омбудсмен

Office of The Ombudsman нь Хонг Конг-ийн тусгай захиргааны өмчийн (HKSAR) бие даасан, хуулийн дагуу байгуулагдсан байгууллага бөгөөд төр засгийн байгууллагуудын зохион байгуулалт буруу, төрийн удирдлагын алдаа, хүндрэлтэй шийдвэрүүдийн үр дагаварын эсрэг иргэдийн гомдлыг шалган шийдвэрлэж, талуудын шударга хяналт, уялдаа холбоог сайжруулах зорилготой ажилладаг. (*Office Of The Ombudsman, n.d.-a*)

Төрийн байгууллагын гэмтэл, явагдаагүй шийдвэр, мэдээлэл өгөхгүй байх зэрэг асуудлыг судлан, сайжруулах зөвлөмж өгдөг. 1989 онд Үүсэн байгуулагдсан. Эхэндээ Commissioner for Administrative Complaints буюу “Зохион байгуулалтын гомдлуудын комиссар” гэсэн нэрээр үйл ажиллагаа явуулдаг байжээ. The Ombudsman Ordinance (Cap. 397) буюу Омбудсменийг томилох, түүний эрх, үүрэг, хариуцлагыг тусгасан Хонг Конгийн хуулиар үйл ажиллагааны эрх зүйн үндэс нь тодорхойлогддог байна. (*Cap. 397 The Ombudsman Ordinance, n.d.*)

Үндсэн зорилго

- Зохион байгуулалтын алдаа, төрийн байгууллагын шийдвэр, үйл ажиллагааны алдаатай талуудыг илрүүлэх, шалгах, санал дүгнэлт гаргах.

- Төрийн байгууллагуудын үйлчилгээ, ил тод байдал, нээлттэй байдал, хэрэглэгчдэд хүртээмжтэй байдлыг дээшлүүлэх.

- Иргэдийн гомдол, санал-ыг хүлээн авч, бие даасан шинжээчдийн дүгнэлт гаргаж санал болгох. (*Office Of The Ombudsman, n.d.-b*)

Омбудсмен дараах аргауудаар гомдлыг шийддэг:

- Анхан шатны шалгалт (Inquiry) — Шалгах шаардлагатай эсэхийг тодорхойлдог.

- Зохицуулалт / Медиат (Mediation) — Хоёр талын ойлголцлыг бий болгох арга.

- Бүрэн шалгалт (Full Investigation) — Том асуудал, системийн сул тал бүхий тохиолдолд. (*申訴専員公署, n.d.*)

Омбудсмен бол төрийн байгууллагууд болон албан тушаалтнуудын үйл ажиллагааг хараат бусаар шалгаж, иргэдийн гомдлыг үнэгүй авч зөвлөн шийдвэрлэж өгөх байгууллага юм. Онцлог нь бие даасан байдал, хараат бус байдал, олон улсын олон оронд байгаа стандарт механизмууд юм байна.

Омбудсмений давуу тал болон ач холбогдолыг тодорхойлж үзвэл:

1. Хараат бус, үнэгүй үйлчилгээ: Иргэд ямар ч зардалгүйгээр гомдлоо гаргаж, тусдаа эрх мэдэлгүй байгууллагаас үнэн зөв шалгалт авах боломжтой. (*Principles of Good Complaint Handling | Ombudsman Association, n.d.*)

2. Системийн ил тод байдал: Омбудсменууд тухайн байгууллагын системтэй холбоотой суурь асуудлуудыг илрүүлэн нийтэд мэдээлэх боломжтой.

3. Шударга ёсны баталгаа: Иргэдийг төлөөлөхгүй ч, байгууллагын зөрчил, буруу дадлыг засаж сайжруулах чиглэлээр дүн шинжилгээ хийж зөвлөмж өгдөг. (*Advantages and Disadvantages of Using the Ombudsman, n.d.*)

Харин Омбудсмений сул тал болон бэрхшээлийг авч үзвэл:

- Шийдвэр гаргах эрхгүй: Ихэнх омбудсмен зөвлөмж өгдөг боловч шаардлагаар хүчингүй, албадлагагүй байна.

- Ресурс хомс байдал: Том хуралдаж шалгахад санхүү, хүний нөөц дутмаг учраас хариу өгөх хугацаа урт байх, гомдлын урт дараалал үүсэх эрсдэлтэй.

- Хүртээмжийн асуудал: Иргэдийн мэдлэг, ойлголт хангалтгүй үед бүх хүн энэ системийг ашиглахгүй байх боломжтой. (*Ombudsman Services and Public Accountability Explained, n.d.*)

2. 311 / One-Stop лавлагаа & Гомдлын төвүүд

АНУ-ын 311, Хонг Конгийн 1823 мэт төвүүд нь иргэдийн асуулт, гомдлыг нэг цэгээр хурдан хүлээн авч, холбогдох агентлаг руу чиглүүлдэг систем юм.

Энэхүү системийн давуу тал болон ач холбогдолыг дараах байдлаар тодорхойлж болно. Үүнд:

- Нэг цэгийн үйлчилгээ: Иргэд төрийн олон салбарын мэдээлэл, гомдлоо нэг дугаар эсвэл нэг платформоор дамжуулдаг тул хүртээмжтэй бөгөөд ойрхон байдаг.

- Түргэн шуурхай: Шууд холбогдох албанд дамжуулах, мэдээлэл авахын тулд олон шат дамжлага шаардлагагүй.

- Өгөгдлийг ашиглах боломж: Том төвүүд олон тооны өгөгдлийг ашиглан үйлчилгээ сайжруулах, аналитик судалгаа хийх боломжтой болдог. (*Kontokosta Asst et al., 2017*)

Сул тал, бэрхшээл

- Тэнцвэргүй хүртээмж: Зарим бүлэгт (интернетгүй, боловсролгүй) хүртээмж бага байх эрсдэлтэй.

- Өгөгдлийн хамаарал: Том өгөгдөлтэй ажиллах нь албан мэдээллийн чанар, боловсруулалтын чадвар шаарддаг.

- Тусгай мэргэжлийн шаардлага: Зарим гомдол нь мэргэжлийн байгууллагаар шийдвэрлэгдэх учраас нийтлэг төвөөс хариу өгч чадахгүй тохиолдол гарч болдог.

3. Цахим технологи, AI

Монгол Улсад “11-11” төвийг өргөдөл, гомдлыг олон сувгаар хүлээн авч, шийдвэрлэлийг хянах шинэ технологи ашиглах талаар ярьж байна.

Давуу тал

- Оролцоог хялбарчилсан: Иргэд утас, апп, цахим маягт зэрэг олон сувгаар хандах боломжтой.

- AI ашиглах хандлага: Иргэний гомдлыг хиймэл оюун ашиглан ангилах, тогтмол хариу өгөх боломжтой болгож байна.

- Түргэн мэдээлэл: Иргэдэд шийдэгдсэн эсэхийг мэдээлэх автоматжуулсан механизм бий болгох зорилготой. (Иргэдийн гомдлыг хиймэл оюунд суурилсан технологиор шийдвэрлэнэ, n.d.)

Дүгнэлт. Бидний судалсан гадаадын зарим орнуудын туршлагыг нэгтгэн үзвэл, омбудсменийн тогтолцоо нь иргэдийн гомдол, мэдээллийг хараат бусаар хянан шалгаж, төрийн байгууллагын хууль ёс, шударга байдлыг хангах суурь механизм болдог бол 311 болон one-stop төвүүд нь иргэдэд ойр, хурдан шуурхай, нэг цэгийн мэдээлэл-зөвлөх үйлчилгээг үр ашигтайгаар хүргэхэд чухал үүрэгтэй байна. Эдгээр системүүдийн гол давуу тал, ач холбогдол нь төрийн үйлчилгээний ил тод байдал, хариуцлагыг нэмэгдүүлэх, иргэдийн итгэл, оролцоог бэхжүүлэхэд оршдог боловч шийдвэр нь ихэвчлэн албадлагын бус, нөөц ба хүртээмжийн ялгаа, институц хоорондын уялдаа сул зэрэг сул талууд илэрч байна. Иймд олон улсын сайн туршлагаас харахад иргэдийн гомдол, мэдээлэлд зөвлөн туслах үйлчилгээг үр дүнтэй болгохын тулд хараат бус хяналт (омбудсмен), шуурхай нэг цэгийн үйлчилгээ (311), технологид суурилсан шийдлийг уялдуулсан нэгдсэн тогтолцоо бий болгох нь хамгийн оновчтой шийдэл юм.

Санал. Олон улсын туршлага, Монгол Улсын захиргааны тогтолцоо, иргэдийн гомдол-мэдээллийн өнөөгийн нөхцөл байдлыг харгалзан нэвтрүүлэх боломжтой 3 сайн туршлагын саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Хараат бус “Иргэдийн гомдолд зөвлөн зуучлах Омбудсмен-медиацийн механизм”. Хүний эрхийн Үндэсний Комиссын чиг үүргийг давхардуулахгүйгээр, төрийн захиргаа, хууль сахиулах, орон нутгийн байгууллагын үйл ажиллагаатай холбоотой гомдолд төвлөрсөн, зөвлөн зуучлах чиг үүрэгтэй “Омбудсмен-медиацийн нэгж”-ийг бэхжүүлэх буюу тусгайлан нэгж болгон хөгжүүлэх.

2. “Нэг цэг – Нэг стандарт” зарчимтай үндэсний лавлагаа, гомдлын төв (311 загвар). Одоогийн 11-11 төвийг 311-тэй төстэй үндэсний хэмжээний лавлагаа, зөвлөх, гомдол дамжуулах төв болгон шинэчилж, бүх яам, агентлаг, орон нутгийн байгууллагыг нэг стандарт платформд холбох.

3. Хууль зүйн суурьтай “Иргэдэд зөвлөх үйлчилгээний орон нутгийн төвүүд” (Legal & Civic Advice Centres). Аймаг, дүүргийн түвшинд иргэдэд үнэ төлбөргүй хууль зүйн болон захиргааны зөвлөгөө өгөх зөвлөх төвүүдийг байгуулж, гомдол гаргах, өргөдөл бичих, байгууллагад хандах чадавхыг нь нэмэгдүүлэх зэрэг болно.

Ашигласан материал

1. Advantages and disadvantages of using the Ombudsman. (n.d.).
2. Cap. 397 The Ombudsman Ordinance. (n.d.). Retrieved December 25, 2025, from <https://www.elegislation.gov.hk/hk/cap397>
3. Commonwealth Ombudsman. (n.d.). Retrieved December 25, 2025, from <https://www.ombudsman.gov.au/>
4. Home | SPSO. (n.d.). Retrieved December 25, 2025, from <https://www.spsso.org.uk/>
5. How to make a complaint | Ombudsman New Zealand. (n.d.). Retrieved December 25, 2025, from <https://www.ombudsman.parliament>
6. Kontokosta Asst, C., Hong, B., & Korsberg, K. (2017). Equity in 311 Reporting: Understanding Socio-Spatial Differentials in the Propensity to Complain. <https://arxiv.org/pdf/1710.02452>
7. Office of the Commonwealth Ombudsman - Wikipedia. (n.d.). Retrieved December 25, 2025, from https://en.wikipedia.org/wiki/Office_of_the_Commonwealth_Ombudsman
8. Office Of The Ombudsman. (n.d.-b). Retrieved December 25, 2025, from <https://www.ombudsman.hk/whoweare/>
9. Ombudsman | Government Oversight & Dispute Resolution | Britannica. (n.d.). Retrieved December 25, 2025, from <https://www.britannica.com/topic/ombudsman>
10. Ombudsman – GKToday. (n.d.-a). Retrieved December 25, 2025, from <https://www.gktoday.in/ombudsman/>
11. Ombudsman Services and Public Accountability Explained. (n.d.). Retrieved December 25, 2025, from <https://canadianprofessionpath.com/ombudsman-services-public-accountability/>
12. Other agencies that handle complaints | Commonwealth Ombudsman. (n.d.). Retrieved December 25, 2025, from <https://www.ombudsman.gov.au>
13. Our structure and staff. (n.d.). Local Government & Social Care Ombudsman. Retrieved December 25, 2025, from <https://www.lgo.org.uk/information-centre/about-us/who-we-are/our-structure>
14. Principles of good complaint handling | Ombudsman Association. (n.d.). Retrieved December 25, 2025, from <https://www.ombudsmanassociation.org>
15. What is an ombudsman | Ombudsman Association. (n.d.). Retrieved December 25, 2025, from <https://www.ombudsmanassociation.org/>
16. Иргэдээс төрийн байгууллага, албан тушаалтанд гаргасан өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэх тухай. (n.d.). Retrieved December 24, 2025, from <https://legalinfo.mn/mn/>
17. Өмгөөллийн тухай. (n.d.). Retrieved December 25, 2025, from <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=14859>
18. Цагдаагийн албаны тухай. (n.d.). Retrieved December 25, 2025, from <https://legalinfo.mn/mn/detail/12469&menuid=74>
- 申訴專員公署. (n.d.). Retrieved December 25, 2025, from <https://www.ombudsman.hk/>

БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ЭСРЭГ ГЭМТ ХЭРЭГ, ЗӨРЧИЛТЭЙ ТЭМЦЭЖ БУЙ ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ ТУРШЛАГА

THE CURRENT STATUS OF ENVIRONMENTAL CRIME AND VIOLATIONS AND SOME ISSUES TO BE CONSIDERED IN PREVENTIVE WORK

С.Буяндэлгэр

Цагдаа судлалын магистрант,

цагдаагийн дэслэгч

S. Buyandelger,

Master's student in Police Studies

police lieutenant

Хураангуй. Байгаль орчны эсрэг гэмт хэрэг нь өнөө үед дэлхий даяар экологийн доройтол, био олон янз байдлын алдагдал, байгалийн нөөцийн хэт ашиглалт, нийгэм-эдийн засгийн тогтвортой бус эрх зүйн орчин гэх мэт олон сорилтын үндсэн шалтгаан болж байна. Энэ төрлийн гэмт хэрэг нь хэд хэдэн төрөлтэй: хулгайн ан агнах, хууль бус мод бэлтгэх, хууль бус уул уурхай, бохирдол үүсгэх, хууль бус загас агнах, хорт бодисын тээвэр зэрэг орно.

Бид энэхүү өгүүллийг бичихдээ бид хөдөө, орон нутгийн цагдаагийн байгууллагад ажиллаж байгаа экологийн цагдаагийн байцаагч нараас анкет асуулгын аргаар судалгаа авч, дүн шинжилгээ хийх, хүрээлэн буй орчны гэмт хэрэг, зөрчилтэй тэмцэх чиглэлээр гарсан хууль тогтоомж, холбогдох эрх зүйн актуудад барим бичгийн шинжилгээ хийх аргыг, алба хаагч нартай фокус ярилцлагын аргыг тус тус ашиглалаа. Түүнчлэн хүрээлэн буй орчны эсрэг гэмт хэрэг, зөрчилтэй тэмцэхэд ашиглаж буй Монгол Улсын хууль тогтоомж, эрх зүйн актууд, Экологийн цагдаагийн албаны сүүлийн 4 жилийн тайлан, статистик тоо мэдээ, экологийн байцаагч нараас авсан судалгааны тайлан, гадаадын зарим орны нэвтрүүлсэн туршлага, эрдэмтэн судлаачдын гаргасан ном бүтээлүүдийг ашиглалаа.

Энэхүү өгүүлэлд Монгол Улсад хүрээлэн буй орчны эсрэг гэмт хэрэг, зөрчил гарч байгаа өнөөгийн төлөв байдал болон урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр явуулж ажил, арга хэмжээ, тулгарч байгаа хүндрэл бэрхшээл, шийдвэрлэх арга замын талаар экологийн 24 байцаагчаас авсан судалгаа, түүний үр дүн, гадаадын зарим оронд нэвтрүүлсэн туршлагыг үндэслэн гаргасан дүгнэлт, саналын талаар товч авч үзсэн болно.

Abstract. Environmental crimes and violations are a negative social phenomenon that degrades the natural resources of our country and disrupts the ecological balance, has a serious negative impact on the health and living environment of the population, and causes irreparable damage to the sustainable economic development of the country and the lives of future generations. Therefore, we have chosen this topic and written it considering the need to improve the effectiveness of preventive work.

In writing this article, we used the method of conducting a survey and analysis of ecological police inspectors working in rural and local police organizations using questionnaires, document analysis of laws and related legal acts in the field of combating environmental crimes and violations, and focus group interviews with officers. In addition, the Mongolian laws and legal acts used to combat environmental crimes and violations, the last 4 years of the Ecological Police Service's reports, statistical data, research reports from ecological inspectors, the experience introduced in some foreign countries, and books published by scholars.

This article briefly discusses the current state of environmental crimes and violations in Mongolia, the work and measures being taken to prevent them, the difficulties encountered, and the solutions, based on the results of a survey conducted by 24 ecological inspectors, as well as the conclusions and suggestions drawn from the experiences introduced in some foreign countries.

Түлхүүр үг. Хүрээлэн буй орчны эсрэг зөрчил, экологийн байцаагч, урьдчилан сэргийлэх ажил, туршлага

Keywords: Environmental violations, ecological inspectors, preventive work, experience

Үндсэн хэсэг. Дэлхийн улс орнууд байгаль орчны эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэх арга хэлбэрийг улам өргөн хүрээнд хамтын ажиллагаа, хүчирхэг эрүүгийн хариуцлага, урьдчилан сэргийлэх бодлогоор хэрэгжүүлж байна. Олон улсын байгууллагууд, тухайлбал INTERPOL болон Гааль, Захиргааны байгууллага, 134 оронтой хамтарсан “Operation Thunder 2025” зэрэг үйл ажиллагаагаар хууль бус ан амьтан, ургамал, модны худалдаа, түүний сүлжээг таслан зогсоох томоохон ажиллагааг зохион байгуулж байгаа нь байгаль орчны гэмт хэргийн цар хүрээ, боловсронгуй стратегийг харуулж байна. (*Interpol-Led Global Wildlife Sting Makes Record Seizures of Animals, Plants, Timber* | Reuters, n.d.-a)

Гэсэн ч олон улс харьцангуй хөнгөн шийтгэл, хязгаарлагдмал мөрдөн шалгах хүчин чадалтай байдгаас гэмт хэрэгтэй холбоотой мөрдлөг, шалгалт, ял шийтгэл нь бусад гэмт хэргийн салбаруудаас бага байгаагаас шалтгаалан үр дүн нь хязгаарлагдмал хэвээр байна гэдгийг Европостын тайлан харуулж байна. (*3.9 Environmental Crime* | Eurojust | European Union Agency for Criminal Justice Cooperation, n.d.) Үүнээс гадна улс орнуудын түвшинд байгаль орчны гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, иргэдийн эрх зүйн боловсролыг дээшлүүлэх, технологи ашиглан илрүүлэг хийх шинэчлэлийг хийж буй нь мөн олон улсын түвшний хандлага болж байна.

Нэг. Байгаль орчны эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэж буй Монгол Улсын өнөөгийн төлөв байдал. Монгол Улсад байгаль орчны эсрэг гэмт хэрэг, зөрчилтэй тэмцэж буй өнөөгийн төлөв байдал нь дараах байдлаар тодорхойлогдож байна.

Монгол Улсад 2024 онд прокурорын байгууллагаар хяналт тавьсан хүрээлэн буй орчны гэмт хэргийн 863 хэргийн тохиолдол бүртгэгдсэн байна. Үүнээс 428 хэрэг шүүхээр шийдвэрлэгдсэн байна. Эдгээр хэргүүдийн дийлэнх нь Сэлэнгэ, Хөвсгөл, Төв, Булган, Хэнтий, Дорноговь аймгуудад бүртгэгдсэн байна. (*Mongolbeat.Com* | 525: SSL Handshake Failed, n.d.)

Хүрээлэн буй орчны эсрэг гэмт хэргийн төрөлжсөн хувь 51.6 % байгаа нь хууль бус ашигт малтмал олборлолт, мод бэлтгэх гэмт хэргүүд эзэлж байгаа бол, үлдсэн нь бусад зөрчил нь хуулиар хамгаалагдсан ургамал бэлтгэх, ойн түймэр, байгаль бохирдуулах гэх мэт зөрчлүүд эзэлж байна.

Он	Хүрээлэн буй орчны эсрэг гомдол, мэдээллийн тоо	Хүрээлэн буй орчны эсрэг бүртгэгдсэн гэмт хэргийн тоо	
		Орон нутаг	Нийслэл
2021	1213	549	52
2022	1056	541	45
2023	1056	395	77
Нийт	3325	1485	174

Зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагааны хүрээнд 1383 иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагад нийт 923.786.000₮ төгрөгийн торгууль, 651 аж ахуйн нэгж байгууллагад 5.065.906.000₮ төгрөгийн нөхөн төлбөрийг тус тус оногдуулсан байна.

2021–2023 онд хүрээлэн буй орчны эсрэг нийт 3325 гомдол, мэдээлэл бүртгэгдэж, үүнээс 1485 нь орон нутагт, 174 гэмт хэрэг нийслэлд бүртгэгдсэн нь байгаль орчны зөрчил, гэмт хэрэг орон нутагт давамгайл, нийслэлд гэмт хэргийн илрүүлэлт өсөх хандлагатай байгааг харуулж байна. Зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагааны үр дүнд 1383 иргэн, ААНБ-д 923.8 сая төгрөгийн торгууль, 651 ААНБ-д 5.07 тэрбум төгрөгийн нөхөн төлбөр оногдуулсан нь хууль хэрэгжилтийг хангах чиглэлд эдийн засгийн хариуцлагыг түлхүү ашиглаж буйг илтгэнэ. Эдгээр тоон үзүүлэлтээс үзэхэд байгаль орчны эсрэг үйлдэл тогтвортой өндөр түвшинд хадгалагдаж байгаа тул урьдчилан сэргийлэх бодлого, хяналт шалгалтыг орон нутагт эрчимжүүлэх, нийслэлд илрүүлэлт ба мөрдөн шалгах чадавхыг нэмэгдүүлэх шаардлага хэвээр байна.

Прокурорын байгууллагын 2024 оны мэдээллээр 863 хүрээлэн буй орчны гэмт хэрэг хяналтанд авсан бөгөөд 428-ийг шүүхэд шилжүүлсэн байна. Харин 2025 оны эхний улиралд бүртгэгдсэн хүрээлэн буй орчны эсрэг гэмт хэрэг нь нийт гэмт хэргийн 0.8% бөгөөд өмнөх оныхоос 19.9%-иар өссөн байна.

Монгол Улсын цагдаагийн байгууллага нь хүрээлэн буй орчны эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэхдээ хууль бус ан агнуур, ой мод бэлтгэл, ашигт малтмалын олборлолт, бохирдолтой холбоотой үйлдлийг илрүүлэх, шалгах тусгайлсан мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулж, Экологийн цагдаа, прокурор, мэргэжлийн хяналт болон байгаль хамгаалах байгууллагуудтай хамтран ажиллаж байна. Мөн иргэдийн гомдол, мэдээлэлд тулгуурлан урьдчилан сэргийлэх хяналт шалгалт, эргүүл, нууц ажиглалт, нотлох баримт цуглуулах ажиллагааг зохион байгуулж, зөрчил, гэмт хэргийг ялган шийдвэрлэхэд анхаарч байна. Түүнчлэн олон нийтийн оролцоог нэмэгдүүлэх, хууль эрх зүйн сурталчилгаа хийх, байгаль хамгаалах чиглэлээр орон нутгийн цагдаагийн нэгжүүдийн чадавхыг бэхжүүлэх замаар хүрээлэн буй орчны эсрэг гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх бодлогыг хэрэгжүүлж байна.

Төрийн байгууллагууд хамтарсан урьдчилан сэргийлэх, иргэдэд мэдээлэл өгөх кампанит ажил, “Байгалиа хамгаалъя” зэрэг нэгдсэн арга хэмжээг зохион байгуулж, хууль сахиулах байгууллагуудын уялдаа холбоог сайжруулахын тулд ажиллаж байна (Хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, n.d.)

Хууль эрхзүйн механизм бий бөгөөд ховор амьтан, хуулийн хамгаалалтад орсон бүс нутагт хууль бусаар ан агнах, түүхий эд худалдах, тээвэрлэхэд торгууль, хорих ял оногдуулдаг зохицуулалттай байна. (Говийн бүсийн хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэрэг, зөрчлийг шалган шийдвэрлэхэд анхаарах асуудлаар илтгэл хэлэлцүүлээ.) Улсын Ерөнхий Прокурорын Газар, n.d.) Байгаль орчны хамгааллын ажилд орон нутгийн прокуроруудын илтгэл хэлэлцүүлэг, мэргэшлийн сургалт, олон талын хамтын ажиллагааны төлөвлөгөө зэрэг мэдлэг солилцох, хяналт шинжилгээний ажлыг сайжруулах үйл ажиллагаа явуулж байгаа юм байна.

Хоёр. Гадаадын зарим орны байгаль орчны эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэж буй туршлага

Eurojust¹ буюу Еврожаст 2024 онд байгаль орчны гэмт хэргийн 57 хэргийг шийдвэрлэсэн нь 2023 оныхоос бараг 20%-иар бага байна. Байгаль орчны гэмт хэрэг нь Еврожастын 2024 онд шийдвэрлэсэн хоёр дахь хамгийн бага тохиолддог гэмт хэргийн төрөл байв. Хог хаягдлын гэмт хэрэг, зэрлэг ан амьтдын гэмт хэрэг нь 2024 онд Агентлагийн шийдвэрлэсэн байгаль орчны гэмт хэргийн хамгийн тод хэлбэр хэвээр байна.

Словени, дараа нь Итали улс 2024 онд Еврожастад хамгийн олон байгаль орчны гэмт хэргийн хэрэг үүсгэсэн улс байв. Итали нь мөн Агентлагийн шийдвэрлэсэн хил дамнасан байгаль орчны хэрэгт оролцох хүсэлтийг хамгийн ихээр хүлээн авсан улс байв.

Еврожастад шилжүүлсэн байгаль орчны хэргийн тоо сүүлийн таван жилийн хугацаанд тогтмол бага байсан. Үүнд хэд хэдэн шалтгаан бий. Гол бэрхшээлүүдийн нэг нь байгаль орчны гэмт хэргийг мөрдөн шалгах нарийн төвөгтэй байдал бөгөөд энэ нь тусгай хууль эрх зүй, техникийн болон шинжлэх ухааны мэдлэг, хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хянах, хяналт тавих, гэмт хэргийг илрүүлэх, нотлох баримт цуглуулах үүрэгтэй олон тооны оролцогчдыг шаарддаг. Үндэсний түвшинд мэдээлэл солилцох, зохицуулалт хийх нь аль хэдийн хэцүү байгаа ч олон улсын түвшинд бүр ч хэцүү болж байна. Европын холбооны олон гишүүн оронд мэргэшсэн прокурорууд дутмаг байгаа нь нөхцөл байдлыг улам хүндрүүлж байна. (Монгол Улсын Ерөнхий прокурорын газар, n.d.)

¹ Европын Холбооны хэмжээнд эрүүгийн хэрэгтэй холбоотой хамтын ажиллагааг зохицуулдаг байгууллага юм. Энэ нь ЕХ-ын гишүүн орнуудын прокурор, шүүх, мөрдөн шалгах байгууллагуудыг нэгтгэн, олон улсын болон хил дамнасан гэмт хэргийг (жишээ нь терроризм, хүний наймаа, санхүүгийн гэмт хэрэг, байгаль орчны гэмт хэрэг) мөрдөн шалгах, нотлох баримт солилцох, хэрэг явдлыг уялдуулахад чиглэсэн үйл ажиллагааг зохион байгуулдаг.

Байгаль орчны эсрэг гэмт хэрэг үйлдэж байгаа гэмт хэрэгтнүүд нь иргэдийн өдөр тутмын амьдрал, дэлхий ертөнц болон ирээдүй хойч үед ноцтой аюул заналхийлэл учруулж байна. Байгаль орчны гэмт хэрэг нь хил хязгаараар хязгаарлагддаггүй бөгөөд ховор амьтны эд эрхтэнг хууль бусаар худалдаалах, хамгаалагдсан зүйлийн загасыг хэт их агнах, хууль бус мод бэлтгэх, аюултай хог хаягдлыг хууль бусаар асгах, байгалийн баялагыг хууль бусаар олборлох гэх зэрэг олон хэлбэртэй. (*Environmental Crime*, n.d.)

Ховор амьтны эд эрхтэнг улс орон, тив дамнан хууль бусаар тээвэрлэхэд ашиглагддаг ижил маршрутуудыг зэвсэг, мансууруулах бодис, хүн худалдаалах гэмт хэрэгт ч ашиглах нь элбэг байдаг. Үнэн хэрэгтээ байгаль орчны гэмт хэрэг нь паспортын хуурамч үйлдэл, авлига, мөнгө угаах, тэр бүү хэл хүн амины хэрэг зэрэг бусад гэмт хэрэгтэй хавсран үйлдэгдэх нь олонтаа байна. Мансууруулах бодис болон бусад хууль бус барааны худалдаанаас ялгаатай нь байгалийн нөөц баялаг нь хязгаарлагдмал бөгөөд лабораторид нөхөн сэргээх боломжгүй юм. Иймээс байгаль орчны гэмт хэрэгтэй тэмцэх нь нэн яаралтай, зайлшгүй чухал асуудал болоод байна.

Хууль бус мод бэлтгэл, хууль бус модны наймаа эрхэлдэг гэмт хэрэгтнүүд зөвхөн биологийн олон янз байдлыг сүйтгээд зогсохгүй ойн нөөцөөс хамааралтай хүмүүсийн амьжиргаанд заналхийлж байна. Жишээлбэл, газрыг гэмт хэргийн аргаар цэвэрлэх нь хөрсний гулсалт үүсгэж, ой, газар тариалангаас хамааралтай иргэдийн хүнс, эм, түлшний хүртээмжийг хязгаарлаж болзошгүй юм.

Хоёр. Олон улсын хамтын ажиллагаа ба зохицуулалт

2.1 Interpol ба олон улсын ажиллагаа

Олон улсын цагдаа байгууллага буюу Interpol нь байгаль орчны гэмт хэрэгтэй тэмцэх олон улсын сүлжээ, мэдээлэл солилцоо, хамтын ажиллагааг дэмждэг юм. Байгаль орчны гэмт хэрэг нь хил дамнасан шинжтэй бөгөөд хууль зөрчигдсөн бүтээгдэхүүнүүдийг хилээр нэвтрүүлэх, харилцан холбоогүй мэдээллийн системээс шалтгаалан мөрдөн байцаалт, зохих байдлаар таслан зогсоох нь хүндрэлтэй байдаг. (*Environmental Crime*, n.d.)

Олон улсын цагдаагийн байгууллага INTERPOL нь байгаль орчны эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэх хүрээнд улс хоорондын хамтын ажиллагааг бэхжүүлж, эрүүгийн сүлжээг илрүүлэх, таслан зогсоох олон төрлийн үйл ажиллагаа явуулдаг. Project GAIA хөтөлбөрийн хүрээнд тэд орон нутгийн мөрдөн байцаах чадварыг сайжруулах, мэдээлэл солилцох, олон улсын хамтарсан ажиллагааг зохион байгуулж байгаль орчны гэмт хэрэг (зэрлэг амьтан, мод, алт олборлолт гэх мэт)-ийн эсрэг бүх талын дэмжлэг үзүүлдэг гэсэн мэдээлэл байдаг. (*Project GAIA*, n.d.)

Цагдаагийн байгууллага олон улсын хэмжээний ажиллагаанд оролцогч орнуудтай хамтран олон улсын ажиллагаа, мэргэжил-технологийн сургалтын арга хэмжээ, мөрдөн шалгах дэмжлэг, мэдээллийн сангийн солилцоо болон дээрээс нь зохион байгуулсан үйл ажиллагаагаар хамтран ажиллаж, байгалийн нөөцийн хууль бус наймаа, бохирдуулалтыг таслан зогсоох, гэмт хэрэгтнүүдийг илрүүлэхэд чиглэсэн үйл ажиллагааг идэвхтэй явуулж байна. (*Our Response to Environmental Crime*, n.d.)

Түүнчлэн INTERPOL нь дэлхийн 134 улс оролцсон “Operation Thunder 2025” зэрэг мөрдлөг, хамтарсан ажиллагааг удирдан зэрлэг амьтан, ургамал, хамгаалалтын жагсаалтанд орсон мод, бүтээгдэхүүнүүдийг саатуулж, олон улсын гэмт хэргийн сүлжээг задлан шинжлэх, байгалийн тэнцвэрт нөлөөлөх гэмт хэргүүдийг илрүүлэхэд хувь нэмэр оруулж байна. (*Interpol-Led Global Wildlife Sting Makes Record Seizures of Animals, Plants, Timber* | Reuters, n.d.-b)

2.2 Хамтарсан ажиллагааны үр дүн: Operation Thunder 2025

2025 онд Interpol, World Customs Organization (WCO) болон олон улсын байгууллагууд хамтран “Operation Thunder 2025” нэртэй дэлхийн хэмжээнд хулгайн ан амьтан, хамгаалалтын дор орсон ургамал, хууль бус мод бэлтгэсэн талбайнуудыг илрүүлэх арга хэмжээн дээр давхардсан арга хэмжээ авчээ. Үр дүнд нь ~30,000 зэрлэг ан амьтан аварч, 4,640 орчим

баривчилгаа, 32,000 м³ хууль бус мод илрүүлсэн гэж мэдээлсэн. (*World Customs Organization, n.d.*)

2025 оны 9 дүгээр сарын 15-наас 10 дугаар сарын 15-ны хооронд зохион байгуулсан Operation Thunder 2025 ажиллагаанд гааль, цагдаа, хил хамгаалал, ой, зэрлэг амьтны хамгааллын байгууллагуудыг зэрэгцүүлэн оролцуулсан 134 улсын байгууллага нийт 4,640 удаагийн хураан авалт хийжээ. Эдгээр нь хамгаалагдсан зэрлэг амьтан, ургамлын арван мянган ширхэг, хууль бусаар бэлтгэсэн арван мянган шоо метр мод, мөн CITES-ээр хамгаалагдсан зүйлийн 30 гаруй тонн бүтээгдэхүүнийг хамарч байна. Уг ажиллагааг Дэлхийн гаалийн байгууллага (WCO) болон INTERPOL хамтран зохион байгуулж, дэлхийн нийлүүлэлтийн сүлжээнд хууль бусаар арилжаалагдаж буй зэрлэг амьтан, ой модны бүтээгдэхүүнүүдийг зогсоох, хураан авах, мөн байгаль орчны гэмт хэрэгт холбоотой гэмт бүлэглэлүүдийг илрүүлэн, таслан зогсоох, мөрдөн шалгах, задлан бутаргахад чиглэсэн байна.

WCO-ын Ерөнхий нарийн бичгийн дарга Иан Саундерс хэлэхдээ: “Гааль бол хил дамнасан зэрлэг амьтны гэмт хэргийн өсөлтийн эсрэг урд шугамын хамгаалалт юм. Operation Thunder нь хууль бус тээврийг зогсоох, гэмт сүлжээг таслах, эмзэг зүйлийг өдөр бүр хамгаалах замаар нийгмийг хамгаалахад гаалийн байгууллагын гүйцэтгэх үүргийг тод харууллаа. Энэхүү дэлхийн хэмжээний аюул заналхийлэл нь хамтын ажиллагааг шаарддаг бөгөөд WCO нь техникийн туслалцаа үзүүлэх, тагнуулын мэдээлэл солилцоог гүнзгийрүүлэх, хууль сахиулах байгууллагуудын түншлэлийг бэхжүүлэх замаар гэмт бүлэглэлүүдийг задлан устгаж, дэлхийн биологийн олон янз байдлын тогтвортой ирээдүйг хамгаалахад тууштай ажиллана.” (*World Customs Organization, n.d.*)

INTERPOL-ын Ерөнхий нарийн бичгийн дарга Валдеси Уркиза хэлэхдээ: “Operation Thunder нь зэрлэг амьтан, ой модны хууль бус худалдааг өөгшүүлдэг гэмт сүлжээнүүдийн нарийн зохион байгуулалт, асар өргөн цар хүрээг дахин илчилж байна — эдгээр сүлжээ нь хар тамхи, хүний мөлжлөг зэрэг бусад гэмт хэрэгтэй улам их огтлолцдог. Тэд эмзэг зүйлийг зориуд сонгон устгаж, хууль ёсыг сулруулан дэлхий даяар олон нийтэд аюул учруулдаг. Эдгээр гүнзгий холбогдсон гэмт хэргийн аюулыг танин мэдсэн INTERPOL нь дэлхийн цагдаагийн хамтын хариу арга хэмжээг бэхжүүлэх, хууль бус үйл ажиллагааны бүхэл экосистемийг задлан бутаргах, манай гаригийн байгалийн болон хүний өвийг хамгаалахад тууштай ажиллана.” (*30,000 Live Animals Seized in Global Operation against Wildlife and Forestry Crime, n.d.*)

2.3 Амазоны бүсийн олон улсын ажиллагаа

Бразил, Колумб, Эквадор, Перу зэрэг орнууд Operation Green Shield зэрэг олон улсын хамтын ажиллагааны хүрээнд хууль бус уул уурхай, ан агнах, мод бэлтгэх болон түлшний хууль бус худалдаа мэт үйлдлүүдийг чиглэсэн 350 гаруй үйл ажиллагаа явуулж, олон хүнийг баривчилжээ.

Operation Green Shield нь Бразил, Колумб, Эквадор, Перу зэрэг Amazon Basin-ийн орнуудын хамтарсан үйл ажиллагаа бөгөөд хууль бус уул уурхай, ан агнах, мод бэлтгэх, түлшний хууль бус худалдаа зэрэг байгаль орчны гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд чиглэсэн 350-аас дээш хамтарсан ажиллагааг гүйцэтгэж, олон хүнийг баривчилсан олон улсын хэрэгжүүлсэн ажиллагаа юм. (*UAE-Led Operation Targets Amazon Crime Network | AP News, n.d.*)

Гурав. Үндэсний байгууллагын жишээ

3.1 Бразил: Олон улсын болон дотоодын ажил, арга хэмжээ

Бразиль улсын Холбооны цагдаа байгууллага Амазоны бүс дэх хууль бус алт олборлолтыг таслан зогсоох, экологийн гэмт хэргийг илрүүлэх, мөрдөн шалгах асуудалд газар дээрх хиймэл дагуулын мэдээлэл, шинжлэх ухааны судалгаатай уялдуулсан технологийг ашигласан томоохон ажиллагааг хэрэгжүүлсэн байна.

Томоохон мөрдөн шалгах ажиллагаа — Operation Boiuna

- Бразилийн Холбооны Цагдаагийн Газраас Амазоны ойролцоох хууль бус алт

олборлолтын сүлжээний эсрэг “Operation Voiuna” нэртэй томоохон ажиллагааг явуулсан бөгөөд энэ ажиллагаанд 100 гаруй цагдаа, шинжээч оролцож, хиймэл дагуулын өгөгдөл ашиглан 400 км² талбайг хууль бус олборлолт ихтэй бүсчлэлээр зураглан илрүүлсэн байна.

• Энэхүү ажиллагааны хүрээнд Madeira гол дагуух 277 хууль бус алт олборлолтод ашиглагдсан усан амраг бена (dredges) устгаж, криминал байгууллагуудад 6.8 сая ам.долларын хохирол учруулсан гэж мэдээлжээ. Цагдаа нар хоёр талын мөрдөн шалгах судалгааны багаж, хиймэл дагуулын зураглалын тусламжтайгаар гэмт хэргийн сүлжээний логистик, санхүүгийн мэдээллийг олж илрүүлсэн байна. (*Brazilian Authorities Dismantle Hundreds of Illegal Dredges in Major Anti-Mining Operation*, n.d.)

Хиймэл дагуулын мэдээлэл ба шинжлэх ухаан

• Энэ ажиллагаанд хиймэл дагуулын өгөгдөл (satellite data) ашиглан ой, гол мөрний хууль бус олборлолтын ул мөрийг илрүүлэх, эсрэг мөрдөн шалгах ажиллагаанд чиглэсэн байршлын мэдээллийг боловсруулахад тусгай аналитик арга аргачлалуудыг ашигласан байна. Энэхүү мэдээлэл нь 400 км² талбайд ямар олборлолт явуулж буйг хянах, гэмт хэрэгт холбоотой хүмүүсийг илрүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэжээ.

Шинжлэх ухааны болон мөрдөн шалгах технологи

Мөрдлөгийн явцад форензик шинжилгээний технологи, сорьцын шинжилгээ, устгалын дараах бохирдох бодисууд (меркури, цианид)-ын нөлөөллийг тодорхойлох зэрэг шинжлэх ухааны арга зүйг ашиглан гэмт хэрэгт холбогдсон олборлолт, байгаль орчны хор хөнөөлт нөхцлийг тогтоосон байна. Мөн энэ төрлийн шинжлэх ухааны хандлагыг ашиглан их хэмжээний алтны гарал үүслийг тогтоох, түүний зөрчилтэй худалдааны замыг илрүүлэхэд ашиглаж байгаа талаар мэдээллүүд бий. (*Brazil Dismantles Hundreds of Illegal Dredges in Amazon Mining Crackdown* | AP News, n.d.)

3.2 Энэтхэг: Wildlife Crime Control Bureau (WCCB). Энэтхэг улс Wildlife Crime Control Bureau (WCCB) байгууллагыг байгуулан хууль бус ан амьтны наймаа, хамгаалалтын дор орсон амьтдын гэмт хэрэгтэй тэмцэх тусгай чиг үүрэг бүхий агентлаг болгон ажиллуулж байна. Энэ байгууллага нь төрийн байгууллагуудтай хамтран мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах, хууль зүйн мэдлэг олгох, олон улсын конвенцтай уялдсан ажил зохион байгуулахад чиглэгдсэн байдаг. (“DEMAND NO. 28, Demands for Grants, 2025-2026, MINISTRY OF ENVIRONMENT, FORESTS AND CLIMATE CHANGE,” 2025)

3.3 Европын холбоо: EU FLEGT Action Plan. Европын холбоо нь EU Forest Law Enforcement, Governance and Trade (FLEGT) Action Plan хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж, хууль бус мод бэлтгэлийг зогсоох, хууль бус модны бүтээгдэхүүнийг Европын зах зээлд оруулахыг хориглоход чиглэсэн журам, гэрээ хэлцлийг олон улсад дэмжиж байна. (*European Parliament*, n.d.)

Хууль бус мод бэлтгэл, худалдааг зогсоох EU FLEGT Action Plan-ийг Европын Холбоо 2003 онд баталсан бөгөөд энэ нь олборлолт, худалдаанд хууль бус мод орж ирэхийг багасгах, зогсоох зорилготой. Төсөл нь олборлолт, нийгэм, эдийн засаг болон байгаль орчинд үзүүлэх хор хөнөөлтэй тэмцэхэд чиглэсэн олон арга хэмжээг агуулдаг.

EU ба мод экспортлогч орнуудын хооронд байгуулагдсан Сайн дурын түншлэлийн гэрээ (VPA) юм. Гэрээгээр тухайн улс нь хууль ёсны модны нийлүүлэлтийн бүрэн хяналт, баталгаажуулалтын систем (Timber Legality Assurance System – TLAS) боловсруулж, FLEGT лиценз олгоно. (*FLEGT and VPA Countries - FLEGT*, n.d.)

Дөрөв. Шийдвэрлэх механизмууд ба технологийн дэвшил

Технологийн хэрэглээ. Орчин үеийн технологиуд—сансар зураглал, хиймэл оюун ухаан, биологийн мөрийн тэмдэгтүүдийн анализ—гэх мэт нь хууль бус үйлдлийг илрүүлэх, мөрдөн шалгах зэрэгт чухал үүрэг гүйцэтгэж байна. Жишээ нь, бэлчээрийн хууль бус олборлолтыг илрүүлэхэд удаан хугацааны сансар мэдээллийг AI алгоритмтай хослуулсан судалгааны ажлууд үр дүн гаргаж байна.

• **Сансрын зураглал + AI → Байгаль орчны мониторинг. AI болон Remote sensing-ын интеграцчилсан тойм судалгаа.** A Comprehensive Review of Remote Sensing and Artificial Intelligence — Энэ 2025 онд нийтлэгдсэн тойм судалгаанд сансрын зураглалын (RS) өгөгдлийг AI-тай хослуулан олон талын бодит хэрэглээнд ашиглаж болохыг тайлбарласан. Satellite imagery, drone imagery, ground sensors-аас авсан өгөгдөлд AI-ын онтон таних, ангилалт, anomaly detection-ийг ашигладаг. Энэ нь байгаль орчны өөрчлөлтийг хянах, гамшигт урьдчилан сэрэмжлэх, ойн доройтлын хяналт гэх мэтэд хэрэглэгддэг. (Kazanskiy et al., 2025a) Энэ төрлийн технологи нь байгаль орчны мониторингийг автоматжуулах, их хэмжээний өгөгдлийг бодитоор боловсруулж шийдвэр гаргахад ашиглах боломжийг ихээр нэмэгдүүлсэн.

• **Deep Learning-ээр хууль бус модыг илрүүлэх судалгаа**

Судалгааны нэг жишээ нь Sentinel-1 SAR сансрын зургийг ашиглан Deep Learning загвар (Unet, DeepLabV3)-ээр хууль бус logging-ийг илрүүлэх ажил юм. Indonesia-ийн Mawas Conservation Area-д SAR өгөгдөл ашиглан CNN-based модел бүтээж, хууль бус модны үйл ажиллагааг автомат таних боломжтой болгосон. Судалгаанд F1-Score ~66%, Overall accuracy ~89.5%-тай үр дүн гарч байна.(Satellite Data and a New Offline Tool Monitor Deforestation Worldwide, n.d.)

Энэ нь сансрын SAR давтамжийг ашиглан ойн бүтэц, доройтлын зүслэг шинжүүдийг AI-ээр автоматаар танин илрүүлэх боломжтой байгааг харуулдаг.

• **AI-powered IoT + UAV системүүд**

Судалгаанд AI-powered IoT төслүүд, нисэх төхөөрөмжүүд (UAV) ашиглан хатуу сэжигтэй хууль бус үйл ажиллагааны дуу, дүрсийг илрүүлэх арга бий болсон. Жишээ нь chainsaw болон logging machinery-ийн дууны анализ-ыг AI-ээр ялган таних боломжтой системүүд бүтээсэн. (Kundu et al., 2025)

Энэ төрлийн систем нь үйл явдлын дүрс болон дууны шинжийг таны өгөгдлөөс гаргаж тэдгээр нь хууль бус мод олборлолт эсэхийг тодорхойлдог.

• **Global Forest Watch (GFW)**

Global Forest Watch нь сансар зураглал, remote sensing өгөгдлийг дэд бүтцийн платформтоо нэгтгэж, ой модны хонгил ба доройтол, хууль бус модны үйл ажиллагааг near real-time байдлаар хянадаг. (Protecting Forests with Global Forest Watch 2.0 – David Wheeler and Nigel Sizer | Center For Global Development, n.d.)

GFW нь NASA-гийн MODIS, Landsat, SAR гэх мэт дэлхийн хэмжээний өгөгдлийг ашиглан хяналтын мэдээг үнэ төлбөргүй харуулж, хууль бус үйлдлийг илрүүлэхэд захиргаад болон судлаачдад ашигтай платформ болж байна.

• **Технологийн зарим механизм ба үр ашиг**

Сансрын зураглал (Remote Sensing). Optical satellite imagery, SAR (Synthetic Aperture Radar) зэрэг өгөгдлүүдийг ашиглан оян, жижиг өөрчлөлтүүдийг ч илрүүлэх боломжтой. (Kazanskiy et al., 2025b)

AI/ML алгоритмууд. CNN, Deep Learning, Anomaly Detection, Temporal Change Detection зэрэг алгоритмууд нь дүрс эсвэл давтамжийн өгөгдлийг автомат ангилан тодорхойлж хууль бус үйлдлүүдийг илрүүлэхэд ашиглагддаг.(Janga et al., 2023)

Real-time мониторинг. Өндөр давтамжтай сансар мэдээлэлтэй хослуулсан AI систем нь near-real-time forest change alerts-ыг гаргаж, хууль бус мод тайлагдаагүй үед шуурхай мэдээлэл өгдөг. (Gizachew, 2025)

Цаашдын боломж ба чиглэл. Судалгаа, технологиуд байгаль орчны мониторингтой холбоотой. Тухайлбал, AI/ML загварууд нь ойн доройтлын шалтгаан, модельчлол, урьдчилсан таамаглал хийхэд хэрэглэгдэж байна.(Amoah-Nuamah et al., 2025)

Хууль эрх зүйн инноваци. Зарим орнууд “экоцид” (ecocide буюу экосистемд томоохон хор хохирол учруулах) гэмт хэргийг өргөн хүрээнд эрүүгийн хуульд оруулж, томоохон

шийтгэл оноох тухай шинэ хуулийн төслүүдийг боловсруулж байна. Жишээ нь, Шотландад байгаль орчныг санаатайгаар эвдэх үйлдлийг хүндрүүлсэн гэмт хэрэгт тооцох хуулийн санаачлага гарч байгаа нь бизнесийн удирдлагуудын хариуцлагыг чангатгах чиглэлд чиглэж байна.

Байгаль хамгаалах ажиллагаа нь зөвхөн төрийн байгууллагаар хязгаарлагдахгүй бөгөөд иргэд, орон нутгийн олон нийтийн оролцоо, боловсрол, мэдээлэл чухал байдаг. Олон улсад кампанит ажил, нутгийн байгаль хамгаалагчдын хяналт зэрэг нь илрүүлэлт, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг үр дүнтэй болгодог гэж үздэг. Гадаад орнуудын туршлагаас харахад байгаль орчны эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэх нь олон талт, олон улсын масштабтай үйл ажиллагаа шаарддаг. Олон улсын байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, тусгай агентлагуудын үүрэг, технологийн дэвшил, хууль эрх зүйн шинэчлэл, олон нийтийн оролцоо зэрэг нь энэ үйл явцад голлох үүрэг гүйцэтгэж байна.

Дүгнэлт. Дэлхийн олон улс орнууд байгаль орчны эсрэг гэмт хэрэг, хууль бус мод олборлолт, бэлчээрийн ашиглалт зэрэг асуудлыг зогсоохын тулд тусгай байгууллагууд, хууль эрх зүйн механизм, олон улсын гэрээнд суурилсан арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.

Европын Холбоо FLEGT Action Plan болон EU Timber Regulation-ыг хэрэгжүүлж, Voluntary Partnership Agreements (VPAs)-ийн тусламжтайгаар экспортлогч орнуудтай хамтран хууль бус модны гаралтыг тогтоож, зах зээлд оруулахыг хориглож байна. Энэтхэг, Бразил, Австрали зэрэг орнууд олон улсын хамтын ажиллагаа, Customs, цагдаа, ойн мэргэжлийн байгууллагуудыг нэгтгэсэн томоохон мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулж, олон арван мянган амьтан, мод, түүхий эдийг хураан авсан туршлагатай.

Орчин үеийн технологи, тухайлбал сансар зураглал, хиймэл оюун ухаан, био-мөрийн тэмдэгтүүдийн анализ зэрэг нь хууль бус үйлдлийг илрүүлэх, газрын ашиглалтыг хянахад үр дүнтэй ашиглагдаж, near real-time мониторингийг боломжтой болгож байна. Ийм арга, технологи, олон улсын гэрээ, хамтын ажиллагааны хослол нь байгаль орчны гэмт хэрэгтэй үр дүнтэй тэмцэх, хууль ёсны модны зах зээл, тогтвортой ашиглалтын тогтолцоог бэхжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой болохыг харуулж байна.

Санал. Дээрх дүгнэлтүүдийг үндэслэн дараах саналыг дэвшүүлж байна. Тухайлбал:

Төрийн тусгай агентлаг ба хамтарсан мөрдөн шалгах систем

1. Хамтарсан мөрдөн шалгах баг ажиллуулах. Энэтхэг, Бразилын туршлагаас үзэхэд цагдаа, гааль, ойн мэргэжлийн байгууллагуудыг нэгтгэсэн хамтарсан мөрдөн шалгах баг үүсгэх нь үр дүнтэй. Монголд байгаль орчны гэмт хэрэгтэй тэмцэх тусгай нэгж байгуулж, улсын хэмжээнд томоохон үйл ажиллагаа зохион байгуулах боломжтой.

2. Орчин үеийн технологи ашиглах. Сансар зураглал, хиймэл оюун ухаан, био-мөрийн тэмдэгтүүдийн анализ зэрэг технологийг ашиглан бэлчээр, ойн доройтлыг хянах, хууль бус үйлдлийг near real-time илрүүлэх систем нэвтрүүлэх. Жишээ нь, UAV болон AI алгоритм ашиглан мод, мал, газар ашиглалтын өөрчлөлтийг хянах төсөл хэрэгжүүлэх.

3. Олон улсын мэдээллийн сан, ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх. Global Forest Watch болон FLEGT-ийн мэдээллийн платформыг үндэслэн Монголын ой, бэлчээрийн мониторингийн ил тод, олон нийтийн мэдээллийн сан бий болгох. Ингэснээр иргэд, судлаачид, төрийн байгууллагууд байгаль орчны өөрчлөлтийг хянах, хууль бус үйлдлийг мэдээлэх боломжтой болно.

Ашигласан материал

1. Environmental crime | Eurojust | European Union Agency for Criminal Justice Cooperation. (n.d.). Retrieved December 25, 2025, from <https://www.eurojust.europa.eu/>
2. 30,000 live animals seized in global operation against wildlife and forestry crime. (n.d.). Retrieved January 1, 2026, from <https://www.interpol.int>
3. Amoah-Nuamah, J., Child, B., Okyere, E. Y., Adams, O., & Danquah, J. A. (2025). Applications of artificial intelligence in forest health surveillance and management. *Discover Forests* 2025 1:1, 1(1), 56-. <https://doi.org/10.1007/S44415-025-00061-W>
4. Brazil dismantles hundreds of illegal dredges in Amazon mining crackdown | AP News. (n.d.). Retrieved January 1, 2026, from <https://apnews.com>
5. Brazilian authorities dismantle hundreds of illegal dredges in major anti-mining operation. (n.d.). Retrieved January 1, 2026, from <https://www.interpol.int>
6. DEMAND NO. 28, Demands for Grants, 2025-2026, MINISTRY OF ENVIRONMENT, FORESTS AND CLIMATE CHANGE. (2025). IndiaBudget.Gov.In, 5. <https://www.indiabudget.gov.in/doc/eb/sbe28.pdf>
7. Environmental crime. (n.d.). Retrieved December 25, 2025, from <https://www.interpol.int/en/Crimes/Environmental-crime?>
8. European Parliament. (n.d.). Retrieved January 1, 2026, from <https://www.europarl.europa.eu/portal/en>
9. FLEGT and VPA countries - FLEGT. (n.d.). Retrieved January 1, 2026, from <https://flegtlicence.org/www.flegtlicence.org>
10. Gizachew, B. (2025). AI and Machine Learning in Remote Sensing for Tropical Forest Monitoring: Applications, Challenges, and Emerging Solutions. <https://doi.org>
11. Interpol-led global wildlife sting makes record seizures of animals, plants, timber | Reuters. (n.d.-a). Retrieved December 25, 2025, from <https://www.reuters.com/business/environment/interpol-led-global>
12. Janga, B., Asamani, G. P., Sun, Z., & Cristea, N. (2023). A Review of Practical AI for Remote Sensing in Earth Sciences. *Remote Sensing* 2023, Vol. 15, Page 4112, 15(16), 4112. <https://doi.org/10.3390/RS15164112>
13. Kazanskiy, N., Khabibullin, R., Nikonorov, A., & Khonina, S. (2025b). A Comprehensive Review of Remote Sensing and Artificial Intelligence Integration: Advances, Applications, and Challenges. *Sensors* (Basel, Switzerland), 25(19), 5965. <https://doi.org/10.3390/S25195965>
14. Kundu, S., Ninoria, S. Z., Chaturvedi, R. P., Mishra, A., Agrawal, A., Batra, R., Dubale, M., & Hashmi, A. (2025). Real-time deforestation anomaly detection using YOLO and LangChain agents for sustainable environmental monitoring. *Scientific Reports* 2025 15:1, 15(1), 39961-. <https://doi.org>
15. mongolbeat.com | 525: SSL handshake failed. (n.d.). Retrieved December 25, 2025, from <https://www.mongolbeat.com/>
16. Our response to environmental crime. (n.d.). Retrieved January 1, 2026, from <https://www.interpol.int/en/Crimes/Environmental-crime>
17. Project GAIA. (n.d.). Retrieved January 1, 2026, from <https://www.interpol.int/Crimes/Environmental-crime/Projects/Project>
18. Protecting Forests with Global Forest Watch 2.0 – David Wheeler and Nigel Sizer | Center For Global Development. (n.d.). Retrieved January 1, 2026, from <https://www.cgdev.org/blog/protecting-forests-global-forest-watch>
19. Satellite data and a new offline tool monitor deforestation worldwide. (n.d.). Retrieved January 1, 2026, from <https://www.engineeringforchange.org/news/satellite-data-new-offline-tool-monitor-deforestation-worldwide/>
20. UAE-led operation targets Amazon crime network | AP News. (n.d.). Retrieved January 1, 2026, from <https://apnews.com>
21. World Customs Organization. (n.d.). Retrieved January 1, 2026, from <https://www.wcoomd.org>
22. Говийн бүсийн хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэрэг, зөрчлийг шалган шийдвэрлэхэд анхаарах асуудлаар илтгэл хэлэлцүүлээ | Улсын Ерөнхий Прокурорын газар. (n.d.). Retrieved December 25, 2025, from <https://prosecutor.mn/post>
23. Монгол Улсын ерөнхий прокурорын газар. (n.d.). Retrieved December 26, 2025, from <https://prosecutor.mn/>
24. Хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлье! (n.d.). Retrieved December 25, 2025, from <https://police.gov.mn>

ЭРҮҮГИЙН ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

ЗАЛИЛАХ ГЭМТ ХЭРГИЙГ ИРГЭНИЙ ЭРХ ЗҮЙН ГЭРЭЭНИЙ ХАРИЛЦААНААС ЯЛГАН ЗҮЙЛЧЛЭХ ЗАРИМ АСУУДАЛ

SOME ISSUES THAT DISTINGUISH THE CRIME OF FRAUD FROM CIVIL LAW CONTRACTUAL RELATIONS

*Цагдаагийн сургуулийн Эрүүгийн эрх зүй,
криминологийн тэнхимийн ахлах багш,
цагдаагийн дэд хурандаа Б.Батцэрэн
Senior Lecturer, Criminal Law and
Criminology Department, Police School,
Police Lieutenant Colonel B. Battseren*

Хураангуй. Залилан мэхлэх гэмт хэргийг зүйлчлэн шийдвэрлэх практикт уг гэмт хэрэгтэй төсөөтэй, эрх зүйн бусад зөрчил цөөнгүй тохиолддог. Эдгээр төсөөтэй зөрчлүүд нь эрүүгийн хуулиас бусад хууль, эрх зүйн актын хэм хэмжээгээр зохицуулагдаж байгаа харилцааг хуурч мэхлэх буюу итгэл эвдэх замаар зөрчин, хохирол учруулж буй үйлдэл эс үйлдэхүйн цогц бүрдэл юм. Энэхүү илтгэлээр залилах гэмт хэргийг иргэний эрх зүйн гэрээний харилцаанаас ялган зүйлчлэх асуудлыг хөндсөн болно.

Abstract: In the practice of solving the crime of fraud, there are many other legal violations similar to this crime. These similar violations are a set of actions and omissions that violate and cause damage by deception or breach of trust in relations regulated by laws and legal acts other than criminal law. This report addresses the issue of distinguishing the crime of fraud from civil law contractual relations.

Түлхүүр үг: Залилах, иргэний эрх зүйн гэрээний харилцаа, амьдралын эс үүсвэр болгох, олон шатлалт маркетинг, пирамид тогтолцооны луйврын арга, зохион байгуулалттай гэмт бүлэг

Keywords: Fraud, Civil contract relations, Making a source of life, Multi-level marketing, pyramid scheme fraud, Organized criminal group

Үндсэн хэсэг. Залилан мэхлэх гэмт хэргийг зүйлчлэх явцад тохиолддог хамгийн төвөгтэй асуудлын тоонд цахим худалдаа, зээлийн гэрээ биелэгдэлгүй, зээл авагч зээлдүүлэгчид авсан зээлээ буцааж өгөхгүй байгаа иргэний хэрэг ба залилах гэмт хэргийг хэрхэн зааглан ялгах явдал хамаардаг. Энэ асуудлыг шийдвэрлэхэд иргэний эрх зүйн мэдлэг чухал ач холбогдолтой бөгөөд иргэний, эрүүгийн эрх зүйн адил төстэй болон ялгаатай шинжүүдийг танин мэдэхээс эхэлнэ.

Залилах гэмт хэргийн ойлголт, мөн чанар: Залилах гэмт хэрэг гэж бусдын өмчлөх эрхэд гэм буруугийн санаатай хэлбэрээр халдсан, Эрүүгийн хуулийн 17.3 дугаар зүйлд хуульчлан тодорхойлж, эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан нийгэмд аюултай, гэм буруугийн үйлдэл юм. (С.Гантулга, 2020)

Залилах гэмт хэргийг нийгмийн аюулын шинж, түүний хэр хэмжээг харгалзан үндсэн болон хүдрүүлэх шинжид ангилдаг.

Залилах гэмт хэргийн үндсэн шинж: Эрүүгийн хуулийн 17.3 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг **Залилах гэмт хэргийн обьектив шинж:**

Объект: Бусдын өмчлөх эрх байна. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 3-д “Монгол Улсын иргэн, хөдлөх хөрөнгө шударгаар олж авах, эзэмших, өмчлөх, өв залгамжлуулах эрхтэй. Хувийн өмчийг хууль бусаар хураах, дайчлан, авахыг хориглоно. Төр, түүний эрх бүхий байгууллага нь нийгмийн зайлшгүй хэрэгцээг үндэслэн хувийн өмчийн эд хөрөнгийг дайчлан авбал нөхөн олговор, үнийг төлнө”, Иргэний хуулийн 101 дүгээр зүйлийн

101.1-д “Өмчлөгч нь бусад этгээдэд хууль буюу гэрээгэр олгогдсон эрхийг зөрчихгүйгээр, хуулиар тогтоосон хэмжээ, хязгаарын дотор өмчлөлийн зүйлээ өрийн үзэмжээр чөлөөтэй эзэмших, ашиглах, захиран зарцуулах бөгөөд аливаа халдлагаас хамгаалах эрхтэй” гэж тус тус заасан. (төрийн м. , Иргэний хууль, 2002)

Халдлагын зүйл нь бусдад залилагдсан эд хөрөнгө байна. Бусдын эд хөрөнгө гэж Иргэний хуулийн 84 дүгээр зүйлд тодорхойлсон өөр этгээдийн эзэмшил, өмчлөлд байгаа эд юмыг ойлгоно.

Объектив тал: бусдын эд хөрөнгө, эд хөрөнгийн эрхийг шилжүүлэн авсан идэвхтэй үйлдэл байна. Залилах гэмт хэрэг хохиролын хэмжээ шаардахгүй буюу хэлбэрийн шинжтэйгээр хуульчилсан. Өөрөөр хэлбэл, хуульд заасан аргаар бусдын эд хөрөнгө, эд хөрөнгийн эрхийг шилжүүлэн авсаар гэмт хэрэг төгсөнө.

Эрүүгийн хуулийн 17.3 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт залилах гэмт хэрэг үйлдэх аргыг заасан учрас объектив талын үндсэн шинжийг илэрхийлж, гэмт хэргийн зүйлчлэлд нөлөөлнө. Өөрөөр хэлбэл, гэмт этгээд энэ гэмт хэрийг **хуурах, эсхүл баримт бичиг, эд зүйл, цахим хэрэгсэл ашиглах, эсхүл зохиомол байдлыг зориудаар бий болгох, сүсэг бишрэлийг далимдуулах, бодит байдлыг нуух замаар бусдыг төөрөгдөлд оруулах, эсхүл нэр хүнд, урьдын харилцааны явцад бий болсон итгэлийг урвуулан ашиглах аргаар** үйлдэгдсэн байна.

Гэмт хэргийн объектив талын шинж болох үйлдлийн аргыг диспозицид дэлгэрэнгүй заасан нь өмчэрхийн эсрэг бусад гэмт хэрэг, иргэний эрх зүйн зөрчлөөс энэ гэмт хэргийг ялган зүйчлэхэд ач холбогдолтой.

Бусдын эд хөрөнгө, эд хөрөнгийн эрхийг шилжүүлэн авсан гэж хуульд заасан арга хэрэглэж, хохирогчийг төөрөгдүүлсний үндсэн дээр түүний зөвшөөрлийн дагуу хариу төлбөргүйгээр, бусдын эд хөрөнгө, эд хөрөнгийн эрхийг өөрийн өмчлөлд хууль бусаар авах үйлдлийг хэлнэ.

Хуурах гэж бусдын эд хөрөнгө, өмчлөх эрхийг өөртөө хууль бусаар олж авахын тулд үгээр буюу үйлдлээр эзэмшигч, өмчлөлчийг төөрөгдүүлэхийг ойлгоно.

Баримт бичиг, эд зүйл, цахим хэрэгсэл ашиглах гэж бусдын эд хөрөнгө, өмчлөх эрхийг өөртөө хууль бусаар авахын тулд хуурамч бичиг баримт, эд зүйл, цахим хэрэгсэл, цахим сүлжээ, цахим мэдээлэл, дууны, дүрсний, дуу-дүрсний бичлэг, техник хэрэгсэл, ашиглах, тусгай албаны хувцас, хэрэгсэл, цол, тэмдэг хэрэглэж, зориудаар төөрөгдүүлэх, дутуу буюу зориулалтын бус, эсхүл хуурамч буюу чанарын догогдолтой эд зүйлээр төлбөр хийх зэргийг ойлгоно.

Зохимол байдлыг бий болгох гэж эд хөрөнгийн эзэмшигч, өмчлөгчийг төөрөгдүүлэх, хууран мэхлэхийн тулд зохиомол байдлыг зориудаар бий болгохыг ойлгоно. Тухайлбал, өөрийгөө амжилттай биенэсмен, баян, их хэмжээний эд хөрөнгийн өд залгамжлагч, томоохон үл хөдлөх эд хөрөнгийн өмчлөгч мэтээр зохиомол байдлыг бүрдүүлж болно.

Сүсэг бишрэлийг далимдуулах гэж бусдын эд хөрөнгө, өмчлөх эрхийг өөртөө хууль бусаар авахын тулд хохирогчийн сүсэг бишрэл, шашны итгэл үнэмшлийг ашиглан төөрөгдүүлэхийг ойлгоно. Тухайлбал, бусдыг бөө болгож өгөх, хохирогчид болон түүний ойр дотны хүнд таагүй зүйл тохиолдохоос “аргалах” зэргээр хохирогчийг төөрөгдүүлж, түүнээс мөнгө, эд хөрөнгө, эд хөрөнгийн эрхийг шилжүүлэн авах явдал түгээмэл байна.

Бодит байдлыг нуух замаар төөрөгдөлд оруулах гэж дампуурсан, үйл ажиллагаа нь зогссон доголсон, санхүүгийн алдалтай, хөрөнгө оруулалт шаардлагаатай байхыг нуух, хуурамч аудитын дүгнэлт гаргуулах зэргээр бусдыг төөрөгдүүлж, эд хөрөнгө, эд хөрөнгийг өмчлөх эрхийг шилжүүлэн авахыг ойлгоно.

Нэр хүнд, урьдын харилцааны явцад бий болсон итгэлийг урвуулан ашиглах гэдгийг шууд ойлгож, хэрэглэнэ. Тухайлбал, урьд эрхэлж байсан ажил, албан тушаал, нэр хүндийг ашиглах, олон жилийн хамтран бизнес хийсэн, гэрээт борлуулагчаар ажилласан, олон жилийн

өмнөөс бие биеэ мэдэх болсон байдал, итгэлийг урвуулах зэрэг хэлбэртэй байж болно.

Залилах гэмт хэргийн субъектив шинж:

Субъектив тал: Гэм буруугийн санаатай хэлбэрээр үйлдэгдэнэ. Бусдын эд хөрөнгө, өмчлөх эрхийг буцааж өгөхгүй, хариу төлбөр огт хийхгүй, эсхүл хагасыг нь хийнэ гэсэн субъектив санаа зорилго гэмт этгээдийн хувьд гэмт үйлдлээ хэрэгжүүлж эхэлхээс өмнө бий болсон байдгаараа залилах гэт хэрэг нь гэрээний эрх зүйн маргаанаас ялгаатай.

Субъект: Эрүүгийн хуульд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан 16 нассанд хүрсэн, хэрэг хариуцах чадвартай, тухайн эд хөрөнгийг эзэмших, ашиглах, захиран зарцуулах эрхгүй Монгол улсын иргэн, гадаадын иргэ, харьяалалгүй хүн, хоёрдмол харьяалалтай хүн байна.

Залилах гэмт хэргийн хүндүүрэл шинж: /Эрүүгийн хуулийн 17.3 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэг/

Албан тушаалын байдлаа ашиглаж үйлдсэн гэж хууль тогтоомж болон эрх бүхий байгууллагын шийдвэр, гэрээний үндсэн дээр олгогдсон албаны бүрэн эрх, албан тушаалын байдлаа бусдыг залилаж, түүний эд хөрөнгө, эд хөрөнгийн эрхийг хууль бусаар шилжүүлэн авах гэмт үйлдлээ давуу тал болгон ашигласан байхыг ойлгоно.

Бусдад ноцтой, эсхүл их хэмжээний хохирол учруулж үйлдсэн гэж хохирогчийн амьдралын эх үүсвэр болсон эдийн засгийн ач холбогдол бүхий эд хөрөнгийн эрхэд хохирол учирсан (төрийн, 2015), эсхүл тавин мянган нэгжтэй тэнүүх хэмжээний төгрөг, түүнээс дээш хэмжээний хохирол учирсныг¹ (төрийн м. , 2002)

Залилах гэмт хэргийн хүндүүрэл шинж: /Эрүүгийн хуулийн 17.3 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэг/

Байнга үйлдэж амьдралын эх үүсвэр болгосон гэж залилах гэмт хэргийг 3 ба түүнээс дээш удаа үйлдэж олсон хууль бус орлогоороо өөрийгөө болон гэр бүл, бусдыг тэжээн тэтгэж байгаа явдлыг ойлгоно.

Олон шатлалт маркетинг, пирамд тогтолцооны луйварын аргаар үйлдсэн гэж Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай хуулийн 8 дугаар зүйлд Монгол улсын нутаг дэвсгэрт эрхлэхийг хориглосон аж ахуйн үйл ажиллагаа явуулах замаар үйлдэснийг ойлгоно. Олон шатлалт маркетинг, пирамд тогтолцооны луйвар гэж бусдыг элсүүлэх, эрх олж авахын тулд тодорхой хэжээний хөрөнгө оруулалт шаардан, бусдыг элсүүлсний төлөө мөнгө өгөх бизнесийг хууль бус үйл ажиллагааг хэлнэ.

Хүндрүүлэх шинжид энэ үйлдлийн аргыг хуульчилсан нь практикт түгээмэл үйлдэгдэж, иргэдэд их хэмжээний хохирол учруулдаг “Сүлжээний луйвар”-тай тэмцэхэд ач холбогдолтой.

Зохион байгуулалттай гэмт бүлэг үйлдсэн гэж гэмт хэрэг байнга үйлдэж ашиг олох зорилгоор урьдчилан нэгдсэн гурав, түүнээс олон хүний тогтвортой нэгдэл² (Г.Гантөмөр, 2020) үйлдэснийг ойлгоно.

Гэмт хэргийг бусад эрх зүйн зөрчлөөс ялгахын тулд гэмт хэргийн нийгмийн хор аюулын шинж чанар, хэр хэмжээнээс хамааран нэн түрүүнд Иргэний эрх зүй, Захиргааны эрх зүй, Хөдөлмөрийн эрх үй, сахилгын зөрчлөөс ялгах шаардлагатай. Гэмт хэргийн нийгмийн хор аюулын шинж чанар нь гол төлөв халдлагад өртөж буй объектын шинж чанараас хамаарна.

Иргэний эрх зүйн, хувийн эрх зүйн томоохон төлөөлөл гэж үзэх болсон. Монгол улс социалист нийгмийн байгууллын үндсийг хамгаалж байсан зорилтоосоо татгалзах болсон нь улс орон зах зээлийн харилцаанд шилжсэнтэй холбоотой бөгөөд социалист эрх зүйн тогтолцооноос нийтийн, хувийн эрх зүйн тогтолцоонд шилжих⁴ (Г.Гантөмөр, 2020) үндэс тавигдаж эхэлсэн.

Залилах гэмт хэрэг ба иргэний эрх зүйн төстэй зөрчлийн нийтлэг болон ялгаатай талыг авч үзвэл,

Нийтлэг тал: Залилах гэмт хэрэг түүнтэй төстэй иргэний эрх зүйн зөрчил ямар ч

¹ Т.Мөнхжаргал. Иргэний эрх зүй. Ерөнхий анги. Уб. 1997. 7 дахь тал

² Д.Наранчимэг. Иргэний эрх зүйн үндсэн асуудал. Уб. 1999. 90 дэх тал

тохиолдолд хоёулаа:

1. Бусдын хуулиар хамгаалагдсан өмчлөх эрхэд халдаж, хохирол, гэм хор учруулдаг,
2. Хуурч мэхлэх буюу итгэл эвдсэн хууль бус үйлдэл /эс үйлдэхүй/-ээр илэрдэг,
3. Субъект болон хариуцагчийн гэм буруутай сэтгэхүйн хандлагатай нь хуурч мэхлэх, итгэл эвдэх үйлдэл /эс үйлдэхүй/ нөхцөлдөж байдаг,
4. Субъектүүд нь эрх зүйн хариуцлага хүлээх чадвартай байх,
5. Залилан мэхлэх гэмт хэргийн субъект болон иргэний эрх зүйн төстэй зөрчил гаргагч /хариуцагч/-д хууль зүйн хариуцлага хүлээлгэнэ.

Ялгаатай тал:

1. Залилах гэмт хэрэг нь нийгмийн хор аюулын шинжээрээ түүнтэй төстэй иргэний эрх зүйн зөрчлөөс үлэмж их байдаг

2. Залилах гэмт хэргийн хувьд хуурч мэхлэх буюу итгэл эвдэх үйлдэл /эс үйлдэхүй/-ийн улмаас зөвхөн шууд учирсан хохирол, түүний шинж, хэр хэмжээ уг гэмт хэргийн шинжийг тодорхойлоход нөлөөлдөг, шууд бус хор уршиг /залилуулсан мөнгөний хүү, олох байсан ашиг орлого гэх мэт/ нь залилан мэхлэх гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний шинжид нөлөөлөхгүй, харин залилан мэхлэх гэмт хэрэгтэй төстэй иргэний эрх зүйн зөрчлийн хувьд, түүний шинжийг тодорхойлоход хуурч мэхлэх буюу итгэл эвдсэн үйлдэл /эс үйлдэхүй/-ийн улмаас учирсан бодит хохирол, алдагдал, орох байсан орлого, зардал болон материаллаг бус /ажил хэргийн нэр хүндийг гутаасан гэх мэт/ хохирлууд нөлөөлдгөөрөө өргөн хүрээтэй. Өөрөөр хэлбэл, иргэний эрх зүйн зөрчилд хариуцлага хүлээлгэхдээ эд хөрөнгийн болон эд хөрөнгийн бус хохирол буюу гэм хор гэсэн өргөн хүрээнд авч үздэг бол залилан мэхлэх гэмт хэрэгт эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхэд зөвхөн эд хөрөнгийн бодит хохирлын хэмжээнд явцуу утгаар авч үздэг.

3. Залилах гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объектив талын шинж болох хуурч мэхлэх буюу итгэл эвдэх үйлдэл нь гэмт хэрэгт зөвхөн түүнд байдаг нийгэмд аюултай байх шинжээрээ бусад эрх зүйн зөрчлөөс ялгагдана. Эрх зүйн бусад зөрчлүүд ямар нэг хэмжээгээр нийгэм, иргэдийн ашиг сонирхлыг хөндөж, хохирол учруулж байдаг боловч гэмт хэргийн нийгмийн хор аюулын хэр хэмжээнд яагаад ч хүрдэггүй онцлогтой. Гэмт хэрэг нь нийгмийн хор аюулаар ноцтой сэдэлт зорилгоороо, жигшүүртэй үйлдлийн аргаараа хэрцгийн догшин, хүнлэг бус шинжтэй байна. Мөн **ашиглан шамшигдуулах** шинжийг агуулдаг. Иргэний эрх зүйн төстэй зөрчлийн үйлдэл нь ашиглан шамшигдуулах шинжгүй байх онцлогтой.

4. Залилах гэмт хэрэг үйлдэгдсэний улмаас үүссэн эрүүгийн эрх зүйн харилцаанд нэг талаас зөвхөн бусдыг залилан мэхэлсэн этгээд нөгөө талаас төр оролцохдоо, төр давуу эрхтэйгээр уг харилцааны субъект болдог. Хуулийн этгээд, итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч зэрэг нь залилах гэмт хэргийн субъект байх боломжгүй, гэтэл залилах гэмт хэрэгтэй төстэй иргэний эрх зүйн зөрчлийн улмаас үүссэн иргэний эрх зүйн харилцаанд оролцогчид аль нэг нь давуу эрхгүй бөгөөд талуудын харилцан зөвшилцөл дээр тулгуурладаг. Өөрөөр хэлбэл, нэг нь нөгөөгөө захиран тушаах эсвэл өөртөө ашигтайгаар эрх олж, үүрэг хүлээх зорилгоор хууран мэхлэх, тулган шаардахыг хориглоно. Иргэд, хуулийн этгээд сэтгэл санаагаар тэгш харилцах, бие биенээ хүндэтгэх, санаа бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, үүргийн гүйцэтгэлийг шаардах, нэхэмжлэх эрхтэйгээр оролцдогдоороо залилан мэхлэх гэмт хэргээс онцлог юм.

5. Субъектэд шунахай сэдэлт төрсний үндсэн дээр бусдыг залилан мэхлэх /хуурч мэхлэх буюу итгэл эвдэх/ замаар эд хөрөнгийн хохирол учруулах, ашиглан шамшигдуулах гэсэн гэм буруугийн санаатай хэлбэр буй болж гэмээж залилах гэмт хэргийн субьектив шинж бүрддэг. Залилах гэмт хэрэгтэй төстэй иргэний эрх зүйн зөрчлийн хувьд гэм буруугийн санаатай хэлбэр, шунахай сэдэлтэй байхыг шаардахгүй бөгөөд «Ихэнх тохиолдолд гэм буруугийн хэлбэрээс үл шалтгаалан хариуцлага хүлээлгэдэг»³ Тодруулбал иргэний эрх зүйн зөрчлийг шийдвэрлэхэд гэм буруугийн хэлбэр, сэдэлт зорилго төдийлөн ач холбогдолгүй байдаг.

³ Т.Мөнхжаргал. Иргэний эрх зүй. Ерөнхий анги. УБ. 1997. 7 дахь тал

6. Залилан мэхлэх гэмт хэргийн субъект нь гагцхүү 16 насанд хүрсэн, хэрэг хариуцах чадвартай, уг гэмт хэргийг үйлдсэн хувь хүн байдаг бол, иргэний эрх зүйн төстэй зөрчлийн хариуцагч⁴ нь гэм хор учруулсан хувь хүн төдийгүй түүний асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигч болон хуулийн этгээд, төр байж болдог.

7. Залилан мэхлэх гэмт хэргийн субъектэд ял оногдуулж, ял шийтгэгдсэн байдал бий болдог. Гэтэл уг гэмт хэрэгтэй төстэй иргэний эрх зүйн зөрчлийн субъектэд хохирол, гэм хорыг арилгуулах, торгох, алданги тооцох зэрэг хариуцлага хүлээлгэдэг ч ял шийтгэгдсэн байдал бий болдоггүй.

Дээр дурьдсан шалгуурыг иш үндэс болгож залилан мэхлэх гэмт хэрэг, түүнтэй төстэй иргэний эрх зүйн зөрчлийг ялган зүйлчлэхдээ дараах асуудлыг анхаарах шаардлагатайг бидний судалгаа харуулав. Иргэд хоорондын худалдах, худалдан авах, залилан мэхлэх гэмт хэрэгтэй төстэй иргэний эрх зүйн зөрчил нь гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн харилцаанд хамаардаг тул «гэм хор учруулснаас үүсэх үүргийн харилцаанд эхэмжлэгч, хариуцагч гэсэн хоёр субъект оролцоно.

Амь нас, эрүүл мэнд, нэр төр, алдар хүнд, ажил хэргийн нэр хүнд, эд хөрөнгөнд нь хохирол учирч түүнийг учруулсан этгээдээс шаардан нэхэмжлэх эрхтэй талыг нэхэмжлэгч... уг хохирлыг төлөх үүрэгтэй талыг хариуцагч гэнэ». (Т.Мөнхжаргал, 1998, хууд. 144) зээл авах, өгөх, эд хөрөнгө түрээслэх, эзэмшүүлэх, шилжүүлэх зэрэг гэрээ хэлцлээр тодорхойлогддог харилцааны явцад хуурч мэхлэх буюу итгэл эвдэх байдлаар хариуцагч нэхэмжлэгчид гэм хор учруулдаг. Энэ шинжээрээ /объектив шинж/ залилан мэхлэх гэмт хэрэгтэй төсөөтэй шинжийг илтгэдэг. Энэ тохиолдолд «...Бусдын эд хөрөнгийг зээлэх нэрийдлээр үнэ төлбөргүй авсан бөгөөд түүнийг ашиглан шамшигдуулах санаа бодол, уг зээлийг авахаас өмнө буй болсон нөхцөлд залилах гэмт хэрэг гэж зүйлчилнэ.

Иргэний эрх зүйн “...янз бүрийн хэлцэл /худалдах, худалдан авах, түрээс, эд хөрөнгө хөлслөх зэрэг/ хийх явцад хохирогчид чанар муутай буюу өмнөхөөс нэн бага үнэтэй эд зүйл шилжүүлэн өгсөн бол залилах гэмт хэрэг гэж үзнэ...” гэсэн ойлголт эрүүгийн эрх зүйн онол, практикт буй болсон. Гэхдээ гэрээ, хэлцэл эхэлж хийхдээ залилан мэхлэх санаа зорилгогүй байсан бөгөөд тухайн үеийн нөхцөл байдлаас хамаарч эрсдэл бий болж /байгалийн давагдашгүй хүч, гэнэтийн осол, өвчин эмгэг, хорио цээр гэх мэт/ гэрээний үүргээ биелүүлээгүй бол залилан мэхлэх гэмт хэрэг гэж үзэхгүй.

Дүгнэлт, санал. Энэ төрлийн Иргэний эрх зүйн зөрчил буюу иргэний хэргээс залилах гэмт хэргийг ялган зүйлчлэх гол үндэслэл нь, залилах гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний субъектив талын хувьд:

1. Гэмт этгээд хохирогчид эд хөрөнгө, эсхүл түүнийг эзэмших эрхийг буцааж өгөхгүй, хариу төлбөр хийхгүй /хийсэн ч өчүүхэн төдий/ гэсэн итгэл үнэмшил хуурч мэхлэх буюу итгэл эвдсэн үйлдэл (эс үйлдэхүй) хэрэгжүүлэхээс өмнө баттай төрж, залилах гэмт хэрэг үйлдэх сэдэлт, зорилгоор нөхцөлдсөн байдаг.

2. Гэтэл иргэний хэргийн хувьд хариуцагчид дээрх гэмт санаа бодол төрөөгүй байдаг бөгөөд боломжтой нөхцөл бүрдсэн үед нэхэмжлэгчийг хохиролгүй болгох, түүний нэхэмжлэлийг хангах хүсэл эрмэлзлэлтэй байдаг. Үүнийг хэргийн нөхцөл байдлыг тал бүрээс нь шалгасны үндсэн дээр ул суурьтай тогтоох ёстой. Хийсвэр жишээгээр тайлбарлавал, 0 гэгч Х-гээс 1 сарын хугацаатайгаар 5 сая төгрөгийг 10 хувийн хүүтэйгээр зээлэхдээ нэгэн ашигтай бизнес хийхээр тооцжээ. Гэтэл уг тооцсон бизнес нь бүтэлгүйтэж (хууль бусаар оруулахыг завдсан учир хил дээр, хураагдсан)»шатах»-гээч нь болов.

3. Шунахай сэдэлт төрсний үндсэн дээр бусдын эд хөрөнгө эсхүл түүнийг эзэмших эрхийг хуурч мэхлэх буюу итгэлэвдэх замаар олж авах гэмт санаа зорилгоо хэрэгжүүлж амжсан бол залилах гэмт хэргийн чухал шинж болно. Харин төстэй Иргэний хэргийн хувьд, тодруулбал хууран мэхэлж хийсэн хэлцэл, ноцтой төөрөгдөлд орсны улмаас хийсэн хэлцэл

⁴ Д.Наранчимэг. Иргэний эрх зүйн үндсэн асуудал. УБ. 1999. 90 дэх тал

зэрэгт дээрх сэдэлт, зорилго илрэхгүй бөгөөд бусдаас эд хөрөнгө эсхүл түүнийг эзэмших эрхийг авах сэдэлт, зорилго нь зан үйлийн (хууль ёсны дагуу авах) шинжтэй байдгаараа онцлог. Өөрөөр хэлбэл, Хэдийгээр хууран мэхлэх замаар хэлцэл хийж байгаа боловч шунахай сэдэлтээр өдөөгдсөн ашиглан шамшигдуулах шинж иргэний эрх зүйн зөрчилд илрэхгүй.

4. Дээрх шинжүүдийг нарийн зааглаж ойлгосон мэдлэгийн үндсэн дээр практикт зөв тогтоох, ялган зүйлчлэх нь эрүүгийн хуулийг хэрэглэх эрх бүхий субъектээс ажлын ур чадвар, хариуцлага, нягт нямбай байдал, хуульчийн ёс зүйн зарчим шаардсан чухал ажиллагаа мөн.

Гэтэл практикт дурьдсан шаардлага тэр бүр хангагдахгүй байгаа нь залилах гэмт хэргийг зөв зүйлчлэх, шийдвэрлэхэд нэг том бэрхшээл болж байна. Жишээлбэл: Зүйлчлэл хийж буй субъект хувийн сонирхлоор, илт залилах гэмт хэргийн шинжтэй үйлдлийг субьектив талын шинжийг нь зориуд бүрхэгдүүлэн иргэний хэрэг болгох, эсхүл илт иргэний хэргийн шинжтэй үйлдлийг залилах гэмт хэрэг болгож зүйлчлэх хуульчийн ёс зүйд үл нийцэх байдал цөөн ч гэсэн харагдаж байна.

5. Залилах гэмт хэргийг иргэний гэрээ, хэлцлийг ашиглаж үйлдэх нь уг гэмт хэргийн нэг арга болсон нь нэг талаас хууль ёсны мэт харагдавч үнэн хэрэгтээ гэмт этгээд хохирогчийн эд хөрөнгө, түүнийг эзэмших эрхийг буцааж өгөлгүй, үнэ төлбөргүй авах гэсэн санаа, зорилгыг анхнаасаа агуулсан байдаг бөгөөд эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад түүнийг бүрэн тогтоож чаддаггүйн зэрэгцээ зарим тохиолдолд хэргийг шийдвэрлэх ажиллагаа нь гадны ямар нэг субьектив нөлөөлөл байдаг зэргээс хамаарч иргэний хэргийг залилах гэмт хэргээс ялгалгүй шийдвэрлэж байгаа асуудал байхгүй үгүйсгэхгүй юм. Иймээс залилах гэмт хэргийг иргэний төстэй хэргээс ялган зүйлчлэх үндэслэлийг албан ёсоор тайлбарлан гаргах нь уг асуудлыг нэг мөр шийдвэрлэх боломжийг олгоно. Нөгөө талаар, иргэний эрх зүйн харилцааны хүрээнд бусдаас эд хөрөнгө, түүнийг эзэмших эрхийг хууль ёсоор шилжүүлэн аваад хүлээсэн үүргээ хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр биелүүлэлгүй, бусдад хохирол учруулсан тохиолдлыг залилах гэмт хэргээс ялгаж үзэх шаардлага бий болсон байна.

6. **Залилах гэмт хэргийг захиргааны эрх зүйн төсөөтэй зөрчлөөс ялгах нь.** Залилах гэмт хэргийг зүйлчлэх практикт уг гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний шинжийг хэлбэрийн төдий илэрхийлэх боловч нийгмийн хор аюулаар ялимгүй, залилан мэхэлсэн шинжтэй үйлдэл цөөнгүй тохиолддог. Өөрөөр хэлбэл залилан мэхлэх гэмт хэрэгтэй төсөөтэй захиргааны эрх зүйн зөрчил юм. Хууль тогтоогчид 2015 онд батлагдсан Эрүүгийн хуулийн 17.3 дугаар зүйлийн үндсэн бүрэлдэхүүнд залилах гэмт хэргийг хохиролын хэмжээ заагаагүй нь зөрчлийн хуулиас ялгахад хүндрэлтэй болсон. Тиймд “Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан гэмт хэргийн шинжийг хэлбэрийн төдий агуулсан боловч тухайн этгээдийн хувийн байдал, үйлдэл, эс үйлдэхүйн нийгмийн аюулын хэр хэмжээ нь энэ хуулиар хамгаалагдсан эрх ашигт бодит хохирол, хор уршиг учруулаагүй үйлдэл, эс үйлдэхүйг гэмт хэрэгт тооцохгүй” (төрийн м. , эрүүгийн эрх зүйн тусгай анги, 2020)гэсэн зүйлийг баримтлан шийдвэрлэх нь зүйтэй.

Ашигласан эх сурвалж

- Г.Гантөмөр. (2020). *Эрүүгийн эрх зүйн ерөнхий анги*. Улаанбаатар.
С.Гантулга. (2020). *Эрүүгийн рэх зүйн тусгай анги*. Улаанбаатар хот.
С.Гантулга нар “Эрүүгийн эрх зүйн тусгай анги” УБ., 2. 1. (n.d.).
Т.Мөнхжаргал. (1998). *Иргэний эрх зүй /үргийн тусгай төрөл/*. Улаанбаатар хот.
төрийн, м. (2002). *Иргэний хууль*. Улаанбаатар хот.
төрийн, м. (2002). *Иргэний хууль*. Улаанбаатар.
төрийн, м. (2015). *эрүүгийн хууль*. Улаанбаатар хот.

ЭРҮҮГИЙН ПРОЦЕССЫН ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

ХУУЛЬ БУСААР МОД БЭЛТГЭХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА, ОЛОН УЛСЫН ХАМТЫН АЖИЛЛАГАА

THE COMPARATIVE STUDY OF ILLEGAL LOGGING, INTERNATIONAL COOPERATION

Б.Энхцогт

Эрүүгийн эрх зүй, криминологийн тэнхимийн багш,
цагдаагийн ахмад

B. Enkhstogt

Lecturer at the Department of Criminal Law and Criminology,
Police School of University of internal affairs, Mongolia,
Police Captain

Хураангуй: Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэргийг гадаадын улс орнууд болон Монгол улс нь эрүүгийн хууль тогтоомждоо хэрхэн хуульчлан тусгаж өгсөн болоод ямар хариуцлага тооцдог, хууль бусаар мод бэлтгэх үйлдлийн өнөөгийн нөхцөл байдал, олон улсад энэ гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд ашигласан үр дүнтэй арга, авч хэрэгжүүлбэл зохих сайн туршлагын талаар тусган дүгнэлт, саналыг гаргасан болно.

Abstract: It examines how the criminal offense of illegal logging is defined in the criminal legislation of foreign countries and Mongolia, as well as the types of liability imposed; analyzes the current situation of illegal logging; and reviews effective international approaches and best practices used to combat this crime. Based on these findings, the paper provides conclusions and recommendations.

Түлхүүр үгс: Эрүүгийн хууль, хууль бусаар мод бэлтгэх, Ой мод, гэмт хэрэг, харьцуулсан судалгаа, олон улсын хамтын ажиллагаа, сайн туршлага, байгаль орчин, ойн аж ахуй.

Key words: Criminal law, illegal logging, forestry, crime, comparative study, international cooperation, best practices, environment, forest management.

ҮНДСЭН ХЭСЭГ

Хууль бусаар мод бэлтгэх үйлдлийн нөхцөл байдал. Дэлхийн ойн удирдлагын түвшинд анхаарал татаж байгаа асуудал бол хууль бус мод бэлтгэл болон борлуулалт юм. Европын орнуудын зах зээл дээр борлогдож байгаа халуун бүсийн болон хойд бүсийн нийт модны 50 шахам хувь нь хууль бусаар бэлтгэгдсэн эсвэл худалдаалагдсан мод байдаг байна. Жилд зөвшөөрөлтэй бэлтгэж байгаа модны бараг 65 хувьтай тэнцэх модыг хууль бусаар бэлтгэж байгаагаар Индонез тэргүүлдэг бол энэ нь Бразилд 29 хувь, ОХУ-д 25 хувь, Европын орнуудад 5-9 хувь, Япон, АНУ-д 3 хувь байдаг ажээ.

Европын холбооноос хууль бус мод бэлтгэлтэй тэмцэхэд идэвх, санаачилга гаргаж, олон арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна. Үүнд:

Ойн хууль сахиулах, худалдах төлөвлөгөө 2003 онд баталж олон нийтэд танилцуулсан. Уг төлөвлөгөө нь мод бэлтгэдэг улс орнуудтай сайн дурын түншлэлийн хэлэлцээр байгуулах замаар хууль бус мод бэлтгэлийг арилгах, ойн тогтвортой менежментийг дэмжих, байгаль орчны хор хөнөөлийг арилгах зорилготой юм. Тус холбооны гишүүн орнуудын хэлэлцээрт хууль бус мод бэлтгэлтэй тэмцэх хамтын ажиллагааг бий болгож, мод бэлтгэдэг орнуудаас хууль бусаар бэлтгэсэн мод импортлох, модны экспортын хууль ёсны байдлыг хангах эрх зүйн тогтолцоог хөгжүүлэхээр тохиролцсон.

Европын холбооноос 2013 онд хууль бусаар бэлтгэсэн мод, модон бүтээгдэхүүнийг тус холбооны зах зээлд гаргахыг хориглосон журам баталж, хэрэгжүүлж эхэлсэн. Журмын дагуу

хууль бус модны арилжаа хийх эрсдэлийг бууруулахаар Европын холбооны зах зээлд мод нийлүүлж буй борлуулагчдыг өндөр хяналтад авсан байна.

Мөн Ойн менежментийн зөвлөл байгуулж, зөвлөлөөс модны гарал үүслийг баталгаажуулах гэрчилгээ өгч, хууль ёсны модны арилжааг бий болгосон. Хууль бус мод бэлтгэлтэй тэмцэх зорилгоор мод бэлтгэгч оронд ойн тогтвортой хөгжлийн арга барил суулгах, чадавхыг бэхжүүлэх, техник технологи, санхүүгийн дэмжлэг олгож байна. Халуун оронд ургадаг мод, модон бүтээгдэхүүнийг гишүүн орнуудад худалдан авах, ашиглахыг дэмждэг бодлого баримталж байна. Ойг хамгаалах, хууль бус мод бэлтгэлтэй тэмцэх ажилд оролцдог иргэний нийгмийн байгууллагууд болон нутгийн уугуул иргэдийн нийгэмлэгийн оролцоог бэхжүүлэх, үйл ажиллагаа, санхүүг дэмжих арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.

Европын холбооны дээрх бодлого, үйл ажиллагаа нь хууль бус мод бэлтгэлийн эсрэг дэлхий нийтийн тэмцэл, ойг хамгаалах, модон бүтээгдэхүүний тогтвортой худалдааг дэмжихэд хувь нэмэр оруулсаар байна.

Олон улсын хамтын нийгэмлэг. Европ болон Хойд Азийн ойн салбар дахь удирдлага, хууль хэрэгжилтийн тулгамдсан асуудлаар Санкт-Петербургт болсон Сайд нарын түвшингийн бага хурлын тунхаглалд энэ бүс нутгийн орнуудын засгийн газрууд ойн салбар дахь гэмт үйлдэл, түүний дотор хууль бус мод бэлтгэлийг таслан зогсоохоо илэрхийлсэн билээ. Манай орон ч мөн энэ тунхаглалд нэгдэж “Ойн хуулийн хэрэгжилт ба засаглал” үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх олон талт оролцогч талуудын форум буюу Удирдах зөвлөлийг байгуулаад байна. Энэхүү тунхаглалд тусгасан тодорхой үйл ажиллагааг зохицуулах үндэсний төлөвлөгөөг боловсруулан баталгаажуулж хэрэгжүүлэх үүргийг орон бүр хүлээсэн.

Зөвхөн улсын мэдлийн ойд үйлдэгдэж байгаа хууль бус мод бэлтгэлээс дэлхийн хэмжээнд учирч байгаа эдийн засгийн хохирол нь Дэлхийн банкны мэдээгээр жилд 10 тэрбум ам. долларт хүрч байна. Хууль бус мод бэлтгэл нь ингэж эдийн засаг, санхүүгийн хохирол учруулахаас гадна дэлхийн ойн нөөцийг хадгалан хамгаалах, ойн нөөцийн шавхагдашгүй байдалд аюул занал учруулж байгаа юм.

Энэ нь ойгоос хамааралтай амьдарч амьжиргаагаа залгуулдаг нутгийн иргэд, тэдний нөхөрлөл, бүлгийн амьдралд муугаар нөлөөлж улс орны ойн удирдлагын тогтолцоог сулруулж байгаа төдийгүй хууль тогтоомжийг үл тоомсорлосон нийтлэг сэтгэлгээг бий болгох /тухайлбал манайд хууль, журамд заасан техникийн ба бараа дагалдах ямар ч бичиг баримтгүй мод тээвэрлээд зогсохгүй шаардлага тавьсан хуулийнхныг эсэргүүцэж байгаа нийтлэг дүр төрхийг аль ч зам дээр харж болно/, улмаар ойн нөөц ихтэй зарим орнуудад мөнгө угаах, хууль бус сүлжээ, бүлэглэлийг бий болгож бага хэмжээний дайны байдлыг үүсгэж болохоор байна /жишээлбэл 2018 оны Индонезийн цэргийн анги, хятадын модны хулгайч нарын хооронд болсон зэвсэгт будилаан нь хоёр засгийн газрын хооронд хүйтрэл үүсгэх шахсан г.м/. Түүнчлэн энэхүү хууль бус үйлдэл нь хуулийн дагуу үйл ажиллагаагаа явуулж байгаа аж ахуйн нэгжүүдийг шударга бус өрсөлдөөнд түлхэж ойн салбарт нийгмийн болон экологийн хариуцлагатай үйлдвэрлэл эрхлэх, ирээдүйг харсан хөрөнгө оруулалт хийх итгэлийг алдагдуулж байна.

Зүй бус худалдаа наймаа ойн салбарт хууль бус мод бэлтгэл ба бусад гэмт үйл ажиллагаа өргөжих бас нэг хүчин зүйл болдог. Ийм ч учраас тэдгээрийг өргөжихөөс сэргийлэхийн тулд зах зээл-борлуулалт, мод бэлтгэл, боловсруулалтын удирдлагын менежментийг бэхжүүлэх, зах зээлд экологийн болон нийгмийн хариуцлагыг бий болгох зайлшгүй шаардлага гарч байна.

Ойн салбар дахь хууль бус үйлдлийг нь дан ганц эдийн засгийн ашгийн хөөцөлдөөн гэж ойлгож бас болохгүй юм. Олон тохиолдолд ядуурал, ажилгүйдэл, бусад орлуулах /нүүрс, уур дулаан байхгүйгээс түлээ бэлтгэх г.м/ зүйл байхгүйгээс хүмүүсийг хууль зөрчихөд хүргэдэг байдалд ашгийн төлөө мод бэлтгэх гэмт хэрэгт хандахаас өөр хандлага хэрэгтэй болдог.

Өнөөдөр улс орнуудын засгийн газар, бусад сонирхогч талууд энэ асуудлын чухлыг

ойлгох болсныг сүүлийн үед гарч байгаа олон улсын болон үндэсний санаачилгууд илтгэж байна. Дэлхийн банк, Европын холбоо, НҮБ-ийн Хүнс, хөдөө аж ахуйн байгууллага, Олон улсын ой, модны байгууллага, Германы Техник туслалцааны хамтын нийгэмлэг зэрэг олон улсын болон засгийн газар хоорондын байгууллагууд энэ асуудлыг шийдвэрлэхийг эрмэлзэж зүтгэл гаргаж байгаа орны засгийн газарт техникийн ба санхүүгийн туслалцаа үзүүлэх боллоо. Хууль бус мод бэлтгэлтэй тэмцэх асуудал Том наймын ойн аж ахуйн салбарт явуулах үй ажиллагааны хөтөлбөрт орж донор байгууллагуудын ажлын нэгэн тэргүүлэх чиглэл болоод байна.

XX зууны жараад оноос байгаль орчныг хамгаалах, ойн нөөц баялгийг зохистой ашиглах, бохирдлоос сэргийлэх асуудал дэлхий нийтийн анхаарлыг ихээр татах болсон. Ой мод бол дэлхийн биосферийн чухал бүрэлдэхүүн хэсэг бөгөөд ойн эко-систем хамгийн их хэмжээний биомассыг бүрдүүлж байдаг. Тропикийн бүсийн ой бол асар их хэмжээний хүчилтөрөгчийг ялгаруулан агаар мандалд нийлүүлж байдаг учир “Дэлхийн уушги” хэмээн нэрийддэг бөгөөд аж ахуйн зохисгүй үйл ажиллагааны улмаас энэ ойн 40 гаруй хувь нь устсан бөгөөд устгах үйл явц Бразил, Мексик, Энэтхэг, Тайланд зэрэг улсад эрчимтэй явагдаж байна.

Байдал энэ хэвээр үргэлжилбэл 30-40 жилийн дараа Тропикийн ой байхгүй болж ойг устсанаасаа агаар мандал дахь хүчилтөрөгчийн агууламж жил бүр 10-12 тэрбум тонноор багасч байна. Ойг устгаж байгаа шалтгаан нь:

- Ойг огтлон тариалангийн талбай гаргах;
- Түлшний хэрэгцээг модоор хангах;
- Аж үйлдвэрийн түүхий эдийн бэлтгэл;
- Модыг экспортолж ашиг олох;
- Ойг огтолж том хэмжээний барилга, байгууламж барих шалтгаан зонхилж байна.

2010 оны байдлаар НҮБ-ын Хүнс, ХАА-н байгууллагаас явуулсан судалгаагаар Дэлхийн 143 улс Ойн бодлогын баримт бичигтэй, үүнээс 50 орчим хувь нь 10-с дээш жил болсон, жилд дунджаар 10 орчим улс Ойн бодлогын баримт бичгийг шинээр батлан хэрэгжүүлж байна гэсэн дүгнэлтийг хийжээ. Ингээд Дэлхийн зарим орнуудын ойн сангаа хамгаалж байгаа туршлага, Эрүүгийн хууль болон Ойн тухай хууль тогтоомжийн талаарх харьцуулсан судалгааг авч үзье.

Нэг. Оросын Холбооны Улс:

Дэлхий дээрх ойн сангийн 20 хувийг Балтын тэнгисээс Номхон далай хүртэл үргэлжлэх Сибирийн тайга бүрдүүлдэг, Өргөн их газар нутаг дахь өтгөн энэ шугуй нийт 763.5 сая га хэмжээтэй. ОХУ-ын нийт газар нутгийн 11 хувийг эзэлдэг байна. Тус улсын Эрүүгийн хуулийн 260 дугаар зүйлд “...Ойгоос хууль бусаар мод /бут сөөг/ бэлтгэх” гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнийг заасан ба уг гэмт хэргийн халдлагын зүйл нь ой мод, бут сөөг, бургас, хот суурингийн таримал мод, гол усны хамгаалалтын бүсэд орших мод, бургас, бут сөөг хамаарна” гэжээ. (*Уголовный кодекс Российской Федерации. М., 2002*)

Энэ гэмт хэргийн үндсэн бүрэлдэхүүнийг “...ой мод, бут сөөг, бургасыг хууль бусаар бэлтгэсний /огтолсон, цагаалсан, үндсээр нь булгалсан, ойн модны үндэсний системийг гэмтээж ургах чадварыг алдагдуулсан/ улмаас үлэмж хэмжээний хохирол учруулсан бол торгох, 3 жил хүртэл хугацаагаар хорих, эсвэл 6 сараас 1 жил хүртэл хугацаагаар засан хүмүүжүүлэх ажил хийлгэх, 3 сар хүртэл баривчлах ял шийтгэнэ” гэжээ. (*Уголовный кодекс Российской Федерации. М., 2002*) Мөн хуулийн 260 дугаар зүйлийн 260.2 дахь хэсэгт “...давтан буюу бүлэглэж үйлдсэн, албан тушаалын байдлаа ашиглаж үйлдсэн, их хэмжээний хор уршиг үйлдсэн бол торгох, торгохгүйгээр дөрвөн жил хүртэл хорих” ял шийтгэхээр; (Эрдэнэбулган.Ж., 2021)

260.3 дахь хэсэгт онц их хэмжээний хохирол учруулсан, зохион байгуулалттай бүлэг үйлдсэн бол торгох, хууль бусаар олсон орлогыг хурааж хариуцлагыг хүндрүүлэх, долоон жил хүртэл хорих ял шийтгэхээр (Эрдэнэбулган.Ж., 2021) заажээ.

1997 оноос ОХУ-д Байгаль орчны эсрэг гэмт хэрэг, тэр дундаа Ойгоос хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэг, зөрчлийн тоо 1990 онтой харьцуулахад 78 хувиар өссөн тул байгаль хамгаалагчдын орон тоог 2 дахин нэмэгдүүлж иргэд, нөхөрлөлүүдэд гэрээгээр ойг эзэмшүүлэх бололцоо олгосон, улмаар Байгаль орчны эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиг үүрэгтэй Цагдаагийн газрыг байгуулж орон нутагт цагдаагийн хэлтэс бүрд Ойн цагдаагийн тасаг ажиллуулах болсон нь зохих үр дүнгээ өгч байна.

Уг цагдаагийн газар нь Байгаль орчны эсрэг бүхий л гэмт хэрэг, зөрчлийг илрүүлэх, хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт явуулах, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажил зохион байгуулах, захиргааны арга хэмжээ авах, тусгай зөвшөөрөл авсан этгээдийн үйл ажиллагаанд хяналт тавих зэрэг өргөн эрхтэй юм.

ОХУ-д байгаль орчны эсрэг гэмт явдлын 46 хувийг “Ой модыг хууль бусаар огтлох, гэмтээх” гэмт хэрэг эзэлдэг бол Хууль бусаар загас барих, ан хийх зөрчил 32 хувийг, усны амьтан, ургамлыг хууль бусаар ашиглах гэмт хэрэг, 8 хувийг хууль бусаар ан агнах гэмт хэрэг, 4 хувийг ой хээрийн түймэр тавих гэмт хэргүүд тус тус эзэлдэг бөгөөд “Ой модыг хууль бусаар огтлох”, ой хээрийн түймэр тавих гэмт хэргүүдэд жилд дунджаар 7112 хүнд эрүүгийн хариуцлага оногдуулдаг байна.

Хоёр. Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс. Хятад улсын нийт нутаг дэвсгэрийн 13.6 хувийг ой эзэлдэг ба ойн сангийнх нь 13 хувь нь таримал ой байдаг. БНХАУ-ын Эрүүгийн хуулийн 6 дугаар хэсэг нь “Орчин тойрны эх баялгийн хамгаалалтыг эвдсэн ял” нэртэй бөгөөд уг бүлэгт 9 төрлийн үйлдэл, эс үйлдэхүйг хуульчилжээ. БНХАУ нь социалист эрх зүйн тогтолцоотой орон бөгөөд гол онцлог нь хуулиас гадна Коммунист намын тогтоол, шийдвэр нь хуулийн нэгэн адил хүчинтэй байдагт оршино. Торгуулийн ялыг нэмэгдэл ялын чанартай хэрэглэх бөгөөд байгаль орчны эсрэг гэмт хэрэг үйлдэгсдэд эдийн засгийн хөшүүргийн механизмыг өргөн ашигладаг.

“Ойн тухай хууль тогтоомж зөрчих” гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнийг тусгайлан заасныг сийрүүлбэл, БНХАУ-ын Эрүүгийн хуулийн 344 дүгээр зүйлд Ойн шугуйн хууль тогтоолоос зөрчиж ховор нандин модыг хууль бусаар огтолсон, сүйтгэсэн байвал 3 жил хүртэл хугацаагаар хорих, хорьж хөдөлмөрлүүлэх буюу захиран хамаарах, зоосоор яллахаар нийлүүлэн шийтгэнэ” (Эрдэнэбулган.Ж., 2021).

Үйл байдал нь хүнд ноцтой байвал, 3-7 жилийн хугацаатай хорихоор шийтгээд зоосоор яллахаар нийлүүлэн шийтгэнэ, 345-р зүйлд “...Ой шугуй буюу бусад модыг хулгайлан огтолсон тоо хэмжээ нь их байвал 3 жил хорих, тоо хэмжээ нь нэн их байвал 3-7 жилийн хугацаатай хорих, тоо хэмжээ нь онцгой их байвал 7 жилээс дээш хугацаатай хорих, зоосоор яллахаар нийлүүлэн шийтгэнэ”.

Ой шугуйн хуулийн тогтоолоос зөрчиж ой шугуй буюу бусад ой модыг дураараа огтолсон тоо хэмжээ нь нэлээд их байвал 3 жил хүртэл хорих, хорьж хөдөлмөрлүүлэх, захиран хамаарах буюу зоосоор яллахаар нийлүүлэн шийтгэнэ, тоо хэмжээ нь лут их байвал 3-7 жил хорих буюу зоосоор яллахаар нийлүүлэн шийтгэнэ. Тогтоосон ялыг нэгж хийсэн байвал, нэгжийг зоосоор яллахаар шийтгээд шууд хариуцаж байгаа эрхлэн хамаарагч болон бусад шууд хариуцлагатай хүнийг тус хэргийн дээр дурдсан зүйлүүдийг тогтоол ёсоор шийтгэнэ хэмээн заажээ.

Гурав. Япон улс:

Тус улсын нийт нутаг дэвсгэрийн 58 хувийг ой мод эзэлдэг бол Хоккайдо арлын нутаг дэвсгэрийн 76 хувийг ой мод эзэлдэг учир уг арал дээр мод бэлтгэл, мод модон эдлэлийн үйлдвэрүүд голчлон байрлаж үйл ажиллагаагаа явуулдаг.

Газар нутаг харьцангуй багатай, 4 том арал бусад жижиг арлуудад хуваагдан оршдог Япон улсын хувьд ой модыг хууль бусаар огтлох гэмт хэрэг харьцангуй бага гардаг байна.

Модны хэрэгцээг ихэнх мужуудад тарьж ургуулсан модыг ашиглах замаар хангадаг ба модны хэрэгцээ нь зөвхөн мод модон эдлэл хийхэд оршдог бөгөөд түлээний мод гэдэг

ойлголт бараг үгүй болсон. Японд байгаль орчныг хамгаалах төрийн бодлого гурван үндсэн чиглэлээр хэрэгждэг. Үүнд: Агаар, ус, хөрс зэрэг хүний эрүүл мэндэд шууд нөлөөлөх байгаль орчны объектыг бодит төрхөөр нь хадгалан хамгаалах, биологийн олон янзын байдал, эко- системийн төлөв байдал, ой мод ашиглаж буй газрыг хамгаалах, хүн, байгалийн хоорондын шүтэлцээг нягт хослуулах зэрэг болно.

Байгаль орчныг хамгаалах нь хүн төрөлхтний нэгдмэл үүрэг, японы иргэн бүрийн ариун үүрэг болохыг байгаль орчны тулгуур хуульдаа тунхагласан бөгөөд төр нь байгаль орчныг хамгаалах үндсэн бодлогыг боловсруулан хэрэгжүүлэх, түүний биелэлтийг хангах арга хэмжээ авч байх үүрэг хүлээсэн байна.

Японоос бусад орон энэ асуудлыг шүүхээр шийдвэрлэдэг байхад харин тэнд шүүхийн журмаар бус, харин хохирогсод болон гэм буруутай этгээдийн хоорондын хэлэлцээрийн үндсэн дээр шийдвэрлэгддэг байна. Эрүүгийн төрөлжсөн хуулиас гадна эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан хэм хэмжээ бүхий 30 гаруй хууль үйлчилдэг ба тухайлбал, Ойн хуулийг зөрчсөн тохиолдолд захиргааны хариуцлага оногдуулна, харин хүнд хор уршиг учруулсан бол эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан байдаг.

Японы Эрүүгийн хуулийн нэг онцлог нь байгаль орчны эсрэг аливаа гэмт хэрэг, зөрчил түүнд оногдуулах хариуцлагыг салбар бүрийн хуульд нь шигтгэж өгсөн байдаг. Тухайлбал, Ойн тухай хуульд ойг хууль бусаар огтолсон, гэмтээсэн бол тухайн үйлдлийн хор уршгийг харгалзан эрүүгийн болон захиргааны хариуцлага хүлээлгэхээр заажээ. Эрүүгийн хариуцлага нь 5 жил хүртэл хорих ял, 10,000-100,000 иенээр торгох ялаас сонгох санхүүгийн болон захиргааны хариуцлага нь 10,000 хүртэл иенээр торгох, 30 хоног хүртэл баривчлах ялтай байна.

Дөрөв. Польш улс. Энэ улсын онцлог нь Эрүүгийн төрөлжсөн хуулиас гадна эрүүгийн эрх зүйн хэм хэмжээ агуулсан өөр хэд хэдэн хуулиуд зэрэгцэн үйлчилдэгт оршино.

Тус улсын Эрүүгийн хуулийн 187 дугаар зүйлд “...ойг хууль бусаар огтолсон гэмтээсэн, ойд зохих зөвшөөрөл гүй үйл ажиллагаа явуулж хохирол учруулсан бол 1-5 жил хүртэл хорих ял шийтгэх”-ээр заажээ. Газар нутаг багатай тус улсад Ойн сан бүхий газар нь төрийн тусгай хамгаалалтад байдаг бөгөөд иргэд нь байгаль хамгаалах байгууллагуудтай нягт хамтран ажилладаг учир энэ төрлийн зөрчил цөөн гардаг.

Тав. Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс. Германы нийт газар нутгийн 30 хувийг ой эзэлдэг бөгөөд 46 хувь нь хувийн эзэмшлийн ой, 34 хувь нь төрийн мэдлийн ой, 20 хувь нь нөхөрлөлийн эзэмшлийн ой байдаг байна. XII зуунаас эхлэн ойг хуваан эзэмшүүлэх ажил хийгдсэн бөгөөд урт удаан хугацаанд үргэлжилсэн.

Ашиглалтын ой Герман улсад голлодог бөгөөд иргэд, нөхөрлөлүүд ойн баялгийг ашиглаж ашиг олох гол зорилготой байдаг бол Монголд хамгаалалтын бүсийн ой голлож ойн нөхөрлөлүүд нь ойг хамгаалах үүрэг хүлээдэг, ашиг олох нөхцөл муутай тул нөхөрлөлүүд санхүүгийн чадамжгүй болж байна гэж Клаус Шмидт өөрийн лекцэдээ дурдсан байна. (“Хууль бус мод бэлтгэлтэй тэмцэх” илтгэл, 2010) 1871 онд батлагдаж, 1987 онд шинэчлэн найруулсан Эрүүгийн хууль өнөөдөр хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа бөгөөд одоог хүртэл бүрэн төрөлжүүлэн нэгтгээгүй онцлогтой. Эрүүгийн хуулиас гадна өөр олон төрлийн эрүүгийн хариуцлагын хэм хэмжээ агуулсан хуулиуд мөрдөгддөг.

Герман улс 1981 оноос эхлэн Эрүүгийн хуулиар хүрээлэн буй байгаль орчноо хамгаалах болсон бөгөөд Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 28 дугаар бүлэгт нийт 10 үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцохоор заажээ. Тухайлбал, 329 дүгээр зүйлд “...ой модыг булгалсан бол 5 хүртэл жилээр хорих, эсвэл торгох ялаар шийтгэнэ” (**Эрдэнэбулган.Ж., 2021**) гэжээ. Мөн 330 дугаар зүйл Байгаль орчны эсрэг гэмт хэргийн онц ноцтой тохиолдолд 10 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ (**Эрдэнэбулган.Ж., 2021**) гэж заасан байна.

Хүрээлэн буй орчны хууль тогтоомжийг зөрчсөн этгээдэд хатуу хариуцлага хүлээлгэдэг орны нэг нь ХБНГУ юм.

Зургаа. Америкийн Нэгдсэн Улс. Америкийн Нэгдсэн Улсад анх 1900 онд зэрлэг

ан амьтан, загас, ургамлын хууль бус наймаатай тэмцэх зорилгоор “Лэйси” нэртэй хууль баталсан. 2008 онд дээрх хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулж, ургамал, ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүний хамгаалалтыг өргөтгөж, зарим бүтээгдэхүүнийг импортын мэдүүлэггүйгээр импортлохыг хориглосон.

Лэйси хуулийг зөрчсөн тохиолдолд оногдуулах шийтгэл нь тухайн ургамал, ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүний хууль бус гарал үүслийн талаарх зөрчил гаргагчийн мэдлэгийн түвшингээс хамаарч өөр өөр байдаг. Хууль бусаар бэлтгэсэн ургамал, ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүнийг худалдаалсан хүмүүст торгууль, хорих зэрэг хүнд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэдэг. Ургамал, ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүнийг хууль ёсны дагуу хурааж авсан эсэхийг тогтоохын тулд “зохистой байгаль нөхөн сэргээх арга хэмжээ” аваагүй хувь хүн, аж ахуйн нэгжид хариуцлага хүлээлгэж байна.

1948 онд Конгрессоос “Гэмт хэрэг ба эрүүгийн процесс” гэсэн хууль баталсан ба уг хуулийн тусгай ангийн 91 дэх бүлэг “Амьтан ба ургамлын аймагт халдсан тохиолдолд гэмт хэрэг” гэж үзэж ял шийтгэхээр заасан байна. Уг хуулийн 1852-р зүйлд “...ойд хууль бусаар мод бэлтгэсэн, огтолсон, ашигласан бол хууль бус орлогыг хурааж 100,000 хүртэл доллароор торгох, 1 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ” (Цэлмэг.Ц. “Ойн тухай хууль тогтоомж зөрчих гэмт хэргийн Эрүүгийн эрх зүйн болон Криминологи шинж” докторын зэрэг горилсон бүтээл. Уб., 2012.) гэжээ.

АНУ-ын хууль тогтоомжоор гэмт хэргийг нийгмийн хор аюулыг нь харгалзан фелония /хүнд гэмт хэрэг/, мисдиминор /хүндэвтэр гэмт хэрэг/ гэж ангилдаг. АНУ-ын муж улс бүр харилцан адилгүй эрүүгийн хариуцлагыг ой модыг хууль бусаар огтолсон, бэлтгэсэн этгээдэд хүлээлгэдэг бөгөөд ихэнх муж улсууд хүндэвтэр гэмт хэрэг үзэж торгуулийн арга хэмжээ ногдуулах нь зонхилдог байна.

Эх газрын эрх зүйн тогтолцоотой улсуудад Эрүүгийн хуулийг төрөлжүүлэн нэгтгэсэн байх бөгөөд Эрүүгийн хуульдаа Ойгоос хууль мод бэлтгэх гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнийг тогтоож оногдуулах ялын төрөл хэмжээг зааж өгсөн байдаг эсвэл ХБНГУ, Франц зэрэг улсуудад зэрэгцсэн эрүүгийн хуультай буюу заавал эрүүгийн хуулийн тусгай ангид тусад нь гэмт хэрэг гэж заахгүйгээр Ойн тухай хуульд нь зөрчлийн төрөл, хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлагыг зааж өгсөн байдаг онцлогтой.

Англо-Саксоны эрх зүйн тогтолцоотой орнуудын хувьд Байгаль орчныг хамгаалах, Ойн тухай хууль тогтоомж, Эрүүгийн хууль, бусад хууль болон шүүхийн жишгийг харгалзан эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх эсэх асуудлыг шийдвэрлэдэг.

Харин зарим орнуудын хувьд Эрүүгийн хуульд нь Байгаль орчны эсрэг гэмт хэрэг гэсэн тусгай бүлэг байхгүй, Байгаль хамгаалах болон Ойн тухай хуульдаа эрүүгийн болон захиргааны хариуцлага хүлээлгэхээр заасан байдаг бөгөөд шүүгч хариуцлагын аль нэг төрлийг сонгож хэрэглэдэг улсууд ч байна.

Эх газрын системийн барууны чиглэлийн орнуудад Эрүүгийн эрх зүйн харилцааг зөвхөн ганц хуулиар зохицуулах боломжгүй, хэрвээ тэгвэл Эрүүгийн хуулийн тогтвортой үр ашигтай байдал алдагдаж, цаг үеийн шаардлагыг хангаж чадахгүй, харин тухайн институт, төрөл чиглэлээр нь хуулийг зэрэгцүүлэн гаргаж мөрдүүлэх нь илүү үр дүнтэй гэж үзэх хандлага давамгайлж байна.

Ром-Германы эрх зүйн тогтолцоотой олон оронд Эрүүгийн эрх зүйн голлох институт, хэм хэмжээнүүд нь эрүүгийн процессын, зам тээврийн, сонгуулийн, хөдөлмөрийн, гэр бүлийн, экологийн болон бусад хуулиудад хуваарилагдан хуульчлагдан тусгагджээ. (“Хууль бус мод бэлтгэлтэй тэмцэх” илтгэл, 2010)

Франц, АНУ, Австрали, Герман, Испани, Португали, Канад, Австри, Япон зэрэг орнуудын эрүүгийн эрх зүйн тусгай ангийн хүрээнд тусдаа хуулиудаар зохицуулсан байх бөгөөд сахилгын, иргэний зөрчлөөс бусад зөрчлүүд тэр тусмаа татварын, захиргааны, төсвийн, экологийн, эрүүл мэндийн, хөдөлмөр хамгааллын зэрэг эрх зүйн үр дагавар бүхий

зарим хэрэг, зөрчлүүдийг эдийн засгийн хүрээн дэх гэмт хэргийн төрөлд хамааруулсан байх нь олонтоо. (Pradel.J. Driot penal compare-Paris., 2002.)

ТУХН-ийн орнуудын загвар Эрүүгийн хууль: 2006.12.28-нд батлагдсан уг хуулийн тусгай ангийн 9 дүгээр хэсэг, 26 дугаар бүлэг, 231 дүгээр зүйлд “Мод, бут сөөгийг хууль бусаар огтлох” гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнийг тодорхойлжээ.

231.1. Ойгоос мод, бут сөөгийг хууль бусаар огтолсон, түүнчлэн тэдгээрийн өсөлтийг зогсоох хүртэл гэмтээсэн нь үлэмж хэмжээтэй бол нийгмийн аюулаар их биш гэмт хэрэг тооцно, 231.2 нь “...мод, бут сөөгийг хууль бусаар огтолсон, гэмтээсэн хэргийг бүлэг этгээд, албан тушаалынхаа байдлыг ашиглаж болон их хэмжээний хохирол учруулсан бол хүндэвтэр гэмт хэрэгт тооцно” гэжээ.

Олон улсад хууль бус мод бэлтгэлтэй тэмцэхэд ашигласан үр дүнтэй арга хэмжээнээс дурдвал:

- Хууль бусаар мод бэлтгэсэн тохиолдолд хүлээлгэх хариуцлагыг нэмэгдүүлэх, эрх зүйн хатуу зохицуулалт, хяналтыг хэрэгжүүлэх, хууль бус мод бэлтгэгчдийг илрүүлэх, хариуцлага хүлээлгэх хууль хяналтын байгууллагын чадавхыг сайжруулах зэрэг арга хэмжээ авч, хууль бус мод бэлтгэлтэй тэмцэж байна.

- Тогтвортой ойн аж ахуйг дэмжиж, урамшуулан хууль бусаар бэлтгэсэн модны эрэлтийг бууруулсан.

- Ойн хамгаалалд нутгийн иргэдийг татан оролцуулж, амьжиргааны өөр боломжоор хангах, ой хамгаалах үйл ажиллагаанд тогтмол санхүүгийн дэмжлэг үзүүлснээр хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажил эрчимжсэн.

- Төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг бий болгож, бизнес эрхлэгчид ой модыг хууль ёсны дагуу, тогтвортой бэлтгэдэг ойн менежментийн зөвлөл байгуулан, зөвлөлөөс модны гарал үүслийн гэрчилгээ олгодог системийг бий болгож, хэрэгжүүлсэн.

- Технологи, инновацыг хөгжүүлж, ашиглан хууль бус мод бэлтгэлтэй тэмцэж байна. Тухайлбал, хиймэл дагуулын хяналтыг ашиглан хууль бус мод бэлтгэлийн үйл ажиллагааг илрүүлэх, хянах, блокчэйн технологийг ашиглаж байна.

- Хууль сахиулах байгууллагаас иргэний нийгмийн байгууллага, орон нутгийн иргэдийг чадавхжуулж, хууль бус мод бэлтгэлтэй тэмцэж байна.

Ойн мод хууль бусаар бэлтгэх гэмт хэрэг, зөрчилтэй тэмцэж буй гадаад орнуудын туршлагыг судлаад авч хэрэгжүүлбэл зохих дараах сайн туршлага байна гэж судлаачийн зүгээс үзлээ. Үүнд:

1. Интерполын зөвлөмжийн дагуу ОХУ, Европын зарим улс орнууд байгаль орчны цагдаагийн газрыг байгуулан ажиллаж байгаа нь ихээхэн үр дүнтэй байна. Манай орны хувьд 2010 онд УМБГ-ын дэргэд шинээр “Байгаль орчны эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэх хэлтэс” байгуулсан бол, 2020 оны 01 дүгээр сард ЦЕГ-ын харьяанд Экологийн цагдаагийн албыг байгуулсан нь зөв алхам гэж судлаач дүгнэж байгаа бөгөөд мөрдөгч нарыг сайтар сургаж дадлагажуулах шаардлагатай.

2. Өндөр хөгжилтэй ихэнх оронд эрүүгийн хариуцлага хүлээх этгээд нь хувь хүнээс гадна байгууллага, аж ахуйн нэгж байдаг нь энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэл хийхэд ихээхэн тустай байдаг. Манай Эрүүгийн хуулиар аж ахуйн нэгж байгууллага гэмт хэргийн субъект болдоггүй байсныг 2017 оноос эхлэн өөрчилсөн бөгөөд хуулийн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагыг боловсронгуй болгох шаардлагатай байна.

3. Гадаадын улс орнуудад байгаль орчны эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэх төрийн нэгдсэн бодлого, хөтөлбөр байдаг ба түүнийгээ хэрэгжүүлэх талаар байгаль орчны байгууллага болон хууль хяналтын байгууллагууд харилцан уялдаатай хамтран ажилладаг байна.

4. Төрөөс бүс нутгуудыг нутгийн иргэдэд гэрээгээр эзэмшүүлж, ашиглуулдаг ба эзэнгүй газар байхгүй шахам, бүх ой, ус хариуцсан эзэнтэй байдаг нь энэ төрлийн гэмт хэрэг зөрчил гарах явдлаас урьдчилан сэргийлдэг байна.

Дүгнэлт. Ой мод хууль бусаар бэлтгэх гэмт хэрэг, зөрчилтэй тэмцэж буй гадаад орнуудын туршлагыг судлаад авч хэрэгжүүлбэл зохих сайн туршлага байна гэж судлаачийн зүгээс үзсэн.

Төрөөс ойг хамгаалах, нөхөн сэргээх, ашиглах талаар олон хууль, хуульчилсан актуудыг батлан гаргасан боловч “Ойн тухай” хуулийг хэрэгжүүлэх журам, механизм нь тодорхой тусгагдаагүй, заалтууд нь хэт ерөнхий, байгалийн нөөцийг урт хугацаанд тогтвортой ашиглах зарчмыг анхааралгүйгээр тухайн үеийн нөхцөл байдалд тохируулан хийсэн, тунхгийн шинжтэй, хуулийг дагалдан гарсан журмууд нь хууль эрх зүйн үндэслэлгүй байгаагаас хууль тогтоомжийн хэрэгжилт муу байгаа нь гол тулгамдсан асуудал болж байна. Иймд хууль бусаар мод бэлтгэх, ойн талаарх төрийн бодлогыг зөв тодорхойлж хууль эрх зүйн орчин болон хяналт, хариуцлагын тогтолцоог сайжруулах нь Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх гол арга зам гэж дүгнэж байна.

Санал. Дээрх дүгнэлтийг үндэслэж дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

- Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд оногдуулах ялын үр нөлөө хангалтгүй байгаа учраас хариуцлагыг чангаруулах, санкц /торгох мөнгөн дүнг нэмэх/-ийг нэмэгдүүлэх шаардлагатай.
- “Хууль бусаар мод бэлтгэх” гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор байгаль хамгаалагч, орон нутгийн болон төрийн бус байгууллагатай хамтран хяналт шалгалтыг эрчимжүүлэх, байгаль хамгаалах иргэд, олон нийтийн хөдөлгөөнийг дэмжих, энэ талаар сурталчлах ажлыг тогтмол зохион байгуулах.
- Иргэд, олон нийтийн экологийн боловсролыг бүх шатанд дээшлүүлж, олон нийтийн дэмжлэг туслалцааг авах болон байгаль орчинд учруулсан хор хохиролтой холбоотой илрүүлсэн хэрэг, зөрчлийн талаар бодит мэдээлэл өгсөн иргэн, байгууллагыг урамшуулах тухай журмыг хэрэгжүүлж ажиллах.
- Хүрээлэн буй орчинд хохирол, хор уршиг учруулж буй гол хүчин зүйл нь хүн учир өвөг дээдэс маань хэрхэн байгаль эх, хүрээлэн буй орчноо хамгаалдаг байсан ёс уламжлал, түүхтэй ард түмэн байсныг сэргээн сануулж нөлөөллийн арга хэмжээ болох сошиал мэдээ, мэдээлэл бэлтгэн иргэд, олон нийтэд түгээх ажлыг төрөөс бодлого гарган явуулах, сургалтыг хөтөлбөр боловсруулж Ерөнхий боловсролын сургуулиудад хичээл орох нь үр дүнтэй, ач холбогдолтой гэж үзэж байна.

Ашигласан материал

1. “Хууль бус мод бэлтгэлтэй тэмцэх” илтгэл, о. п. (2010).
2. Pradel.J. Droit penal compare-Paris. (2002.).
3. Уголовный кодекс Российской Федерации. М. (2002). Уголовный кодекс Российской Федерации. М.,.
4. Цэлмэг.Ц. “Ойн тухай хууль тогтоомж зөрчих гэмт хэргийн Эрүүгийн эрх зүйн болон Криминологи шинж” докторын зэрэг горилсон бүтээл. УБ. (2012).
5. Эрдэнэбулган.Ж. (2021). Монгол, Орос, Хятад, Герман улсын эрүүгийн хууль. УБ., Монгол, Орос, Хятад, Герман улсын эрүүгийн хууль. УБ.

HYPERLINK “<http://www.legalinfo.mn>” www.legalinfo.mn

ЗӨРЧЛИЙН ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

ЗӨРЧЛИЙН ЭРХ ЗҮЙ ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ

THE CONCEPT AND ESSENCE OF ADMINISTRATIVE OFFENSES LAW

Д.Нямдорж

*Дотоод хэргийн их сургуулийн Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн
Гэмт явдал, цагдаа, дотоодын цэрэг судлалын төвийн
эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан-багш, цагдаагийн хошууч*

D. Nyamdorj,

*Police Major Senior Researcher-Lecturer, Center for Criminology,
Police and Internal Troops Studies, Institute of Research,
Research and Innovation Department,
University of Internal Affairs, Mongolia*

А.Хулан

*Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн
3321 дугаар дамжааны сонсогч, магистрант*

A. Khulan

Master's Student, Cadet of Class 3321

Police School, University of Internal Affairs, Mongolia

Хураангуй: Энэхүү өгүүлэл нь Монгол Улс дахь зөрчлийн эрх зүйн үзэл баримтлал-ын онол-практикийн үндсийг авч үзнэ. Судалгаанд зөрчлийн ойлголтын тайлбар, зөрчлийн эрх зүйн бие даасан шинж, эрүүгийн болон захиргааны эрх зүйтэй огтлолцох асуудлыг тодорхойлж, Монгол Улсад мөрдөгдөж буй Зөрчлийн тухай хууль болон Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хууль-ийн зохицуулалтын хүрээнд зөрчлийн мөн чанар, хариуцлагын бодлогын зорилго, процессын баталгааг задлан шинжиллээ. Дүгнэлтээр, зөрчлийн эрх зүй нь эрүүгийн гэмт хэрэгт хүрээгүй боловч нийгмийн харилцаанд сөрөг нөлөөтэй үйлдэл, эс үйлдэхүйд шударга, тэнцвэртэй хариуцлага хүлээлгэх эрх зүйн механизм бөгөөд хэрэгжилтийн түвшинд хүний эрхийн баталгаа, ялгамж-заагийн шалгуур, процессын нэгдмэл ойлголтыг улам нарийвчлан хөгжүүлэх шаардлагатай байна.

Abstract. This paper examines the concept of administrative offenses law in Mongolia, focusing on its theoretical foundations and practical implementation. It analyzes the legal nature of administrative offenses, the boundary between administrative offenses and crimes, and the procedural safeguards under Mongolia's Law on Administrative Offenses and the Law on Resolving Administrative Offense Cases. The paper argues that administrative offenses law functions as a distinct regulatory mechanism for unlawful acts that do not reach the level of criminality, while highlighting the need to further refine doctrinal criteria, strengthen procedural guarantees, and ensure consistent enforcement practices.

Түлхүүр үгс: Зөрчлийн эрх зүй; зөрчил; хариуцлагын бодлого; эрх зүйн шинэчлэл; зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагаа.

Keywords: Administrative offenses law; administrative offense; liability policy; legal reform; administrative offense proceedings.

УДИРТГАЛ. Зөрчлийн эрх зүй нь нийгэмд тогтсон хэв журам, эрх зүйн дэглэмийг хамгаалах зорилгоор эрүүгийн гэмт хэрэгт хүрээгүй боловч хууль зөрчсөн үйлдэл, эс үйлдэхүйд хариуцлага хүлээлгэх зохицуулалтын цогц ойлголт юм. Энэ утгаараа зөрчлийн эрх зүй нь зөрчлийг таслан зогсоох, урьдчилан сэргийлэх, дахин давтагдахаас сэргийлэх чиг үүргийг хэрэгжүүлэхийн зэрэгцээ хүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах процессын баталгаатай зайлшгүй уялдана.

Монгол Улсад захиргааны хариуцлагын уламжлалт тогтолцоо нь эрх зүйн шинэчлэлийн

явцад салбарлан хөгжиж, Зөрчлийн тухай хууль болон Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хууль батлагдсанаар “зөрчил”-ийн ойлголт, ангилал, шийтгэл-хариуцлагын төрөл, мөн зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагааны эрх зүйн үндэс илүү тодорхой болсон. Гэвч зөрчлийн эрх зүйн онолын мөн чанар, эрүүгийн эрх зүй болон захиргааны эрх зүйтэй харьцах байр суурь, зөрчлийг гэмт хэргээс ялгах шалгуур, хариуцлагын шинж чанар, процессын хүний эрхийн баталгааны нэгдмэл ойлголт зэрэг асуудал нь онол-практикийн түвшинд маргаантай хэвээр байна.

Иймээс энэхүү өгүүллийн зорилго нь зөрчлийн эрх зүйн үзэл баримтлалын онолын үндсийг тодорхойлох, Монгол Улсад мөрдөж буй хуулийн хүрээнд зөрчлийн эрх зүйн мөн чанар, онцлогийг задлан шинжлэх, цаашдын хөгжлийн чиг хандлагыг тодорхойлоход оршино.

ҮНДСЭН ХЭСЭГ

1.Зөрчил хэмээх ухагдахууны нийгэм-онолын тайлбар: Зөрчлийн эрх зүйн үзэл баримтлалыг үндэслэхэд “зөрчил” хэмээх ухагдахууны нийгэм-онолын тайлбар чухал байр суурь эзэлдэг. Нийгмийн шинжлэх ухаанд зөрчлийг хүмүүсийн хоорондын харилцаанд зайлшгүй илрэх, динамик шинжтэй үзэгдэл гэж тайлбарладаг. Тухайлбал, Ф.Е. Василюк зөрчлийг аливаа зүйл нөгөөтэйгөө мөргөлдөх байдлаар илрэх үзэгдэл хэмээн тодорхойлж, зөрчил нь эсрэг чиглэсэн элементүүдийн огтлолцлоос үүдэн бий болдгийг онцолсон байдаг. Харин А.Г. Здравомыслов зөрчлийг илүү өргөн хүрээнд авч үзэж, зөрчил нь хүмүүсийн нийгэм дэх харилцан үйлчлэлийн чухал тал бөгөөд нийгмийн амьдралын бодит болон боломжит субъектийн хоорондын харилцааны хэлбэр гэж тайлбарласан. Түүний үзэж буйгаар зөрчил нь эсрэг тэсрэг үнэт зүйл, хэм хэмжээ, сонирхол, хэрэгцээнээс үүдэн бий болдог нийгмийн “эд эс” шинжтэй үзэгдэл юм (А. Г. Здравомыслов, 1995, хууд. 320).

Эдгээр тайлбар нь зөрчлийг нийгмийн амьдралын зайлшгүй бүрэлдэхүүн хэсэг болохыг харуулж байгаа бөгөөд зөрчил нь дан ганц сөрөг үр дагавартай үзэгдэл бус, харин зохицуулалт шаардах бодит нөхцөл гэдгийг илтгэнэ. Гэвч нийгэм-онолын ийм өргөн утгатай ойлголтыг эрх зүйн зохицуулалтад шууд хэрэглэх боломж хязгаарлагдмал байдаг. Учир нь эрх зүй нь тодорхой хэм хэмжээ, хариуцлагын хэлбэр, хэрэгжилтийн механизмыг шаарддаг тул зөрчлийг хууль хэрэглээний практикт тохирсон, хэмжигдэхүйц ангилал болгон нарийсгах зайлшгүй шаардлага үүсдэг.

2.Зөрчлийг эрх зүйн ангилал болгон тодорхойлох онолын үндэс: Эрх зүйн онолд хууль бус үйлдлийг ангилахдаа нийгмийн аюултай байдлын түвшин, учирч болох хор уршгийн шинж чанар, төрөөс хэрэглэх албадлагын арга хэмжээний хүндрэлийг үндсэн шалгуур болгодог. Энэ шалгуурын дагуу зөрчил нь эрүүгийн гэмт хэрэгт хүрээгүй боловч хууль зөрчсөн үйлдэл, эс үйлдэхүйг хамарсан тусгай ангилал болохыг тодорхойлдог. Монголын эрүүгийн эрх зүйн онолд гэмт хэрэг нь нийгмийн хамгийн аюултай үйлдэл бөгөөд түүнд хатуу ял шийтгэл оногдуулах шаардлагатай гэж үздэг бол зөрчил нь харьцангуй хөнгөн шинжтэй, засч залруулах боломжтой хууль бус үйлдэл гэж тайлбарладаг (С. Нарангэрэл, 1996, хууд. 12).

Б. Цэдэндамба зөрчлийн эрх зүйг захиргааны хариуцлагын уламжлалт ойлголтоос салбарлан хөгжсөн, гэмт хэрэгт хүрээгүй хууль бус үйлдэлд төрийн албадлагын арга хэмжээ хэрэглэхэд чиглэсэн бие даасан зохицуулалтын хүрээ гэж үзсэн байдаг (Б. Цэдэндамба, 2019, хууд. 15).

Энэ байр суурь нь зөрчлийн эрх зүйг эрүүгийн эрх зүйгээс ялган авч үзэх онолын үндэслэлийг бататгаж, зөрчлийг эрүүгийн бодлогын хэт хатуу арга хэмжээнд хамруулахгүйгээр нийгмийн хэв журамд учирч болзошгүй сөрөг нөлөөг зохистой түвшинд хязгаарлах боломжийг олгодог.

3.Шударга ёс ба зөрчлийн эрх зүйн үзэл баримтлал: Зөрчлийн эрх зүйн үзэл

баримтлалд хууль ба шударга ёсны харьцааны асуудал онцгой ач холбогдолтой. Эрх зүйн онолч Г. Радбрух хууль нь зөвхөн формаль байдлаар батлагдсанаараа бус, агуулгын хувьд шударга ёсны суурь шаардлагыг хангах ёстой бөгөөд хэрэв хууль туйлын шударга бус бол хууль байх шинжээ алдана гэж үзсэн байдаг. Түүний энэхүү хандлага нь эрх зүйн хүчин төгөлдөр байдлыг үнэт зүйн хэмжээсээр үнэлэх шаардлагатайг онцолдог (G. Radbruch).

Энэхүү онолын үүднээс авч үзвэл зөрчлийн эрх зүйд хариуцлага оногдуулахдаа зөвхөн хуульд нийцэхээс гадна шударга, тэнцвэртэй, хүний эрхийг хүндэтгэсэн байх шаардлага тавигдана. Зөрчилд оногдуулах шийтгэл нь эрүүгийн ял шийтгэлээс хөнгөн байх боловч тухайн үйлдлийн нийгмийн аюулын шинжтэй дүйцсэн, шударга ёсны зарчимд нийцсэн байх нь зөрчлийн эрх зүйн үзэл баримтлалын суурь шаардлага юм.

Дээрх онолын шинжилгээнээс харахад зөрчлийн эрх зүйн үзэл баримтлал нь зөрчил хэмээх нийгэм-онолын өргөн ойлголтыг эрх зүйн зохицуулалтын хэрэгцээнд нийцүүлэн нарийсгаж, гэмт хэрэгт хүрээгүй хууль бус үйлдэлд зохистой хариуцлага хүлээлгэхэд чиглэсэн онол-практикийн суурь болж байна. Энэ суурь нь зөрчлийн эрх зүйг эрүүгийн болон иргэний эрх зүйгээс ялган авч үзэх, цаашлаад бие даасан салбар болгон төлөвшүүлэх үндэслэлийг бүрдүүлж байна.

4.Зөрчлийн эрх зүйн бие даасан байдал ба бусад салбар эрх зүйтэй харьцуулах нь: Зөрчлийн эрх зүй нь эрүүгийн, захиргааны болон иргэний эрх зүйтэй огтлолцох боловч өөрийн гэсэн зохицуулах харилцаа, хариуцлагын хэлбэр, хэрэгжүүлэх процессын онцлогтойгоор бие даасан салбар болон төлөвшсөн гэж үзэх үндэслэлтэй. Үүнийг нотлоход салбар бүрийн зохицуулах зорилго, нийгмийн аюулын түвшин, хариуцлагын шинж, хэрэгжилтийн механизмыг харьцуулан шинжлэх шаардлагатай.

Эрүүгийн эрх зүйтэй харьцуулан авч үзвэл: Эрүүгийн эрх зүй нь нийгмийн хамгийн аюултай үйлдэл болох гэмт хэргийг тодорхойлж, түүнд ял шийтгэл оногдуулахад чиглэсэн салбар эрх зүй юм. Гэмт хэрэг нь хүний амь нас, эрүүл мэнд, өмч, төрийн ашиг сонирхолд ноцтой хор уршиг учруулах буюу учруулах бодит аюултай байдлаараа онцлогтой (С. Нарангэрэл, 1996, хууд. 12; С. Жанцан, 2011, хууд. 25). Иймээс эрүүгийн эрх зүйд оногдуулах хариуцлага нь хамгийн хатуу, эрх чөлөөг хязгаарлах шинжтэй байдаг.

Харин зөрчлийн эрх зүй нь эрүүгийн гэмт хэрэгт хүрээгүй, харьцангуй хөнгөн шинжтэй боловч хууль зөрчсөн үйлдэл, эс үйлдэхүйд хариуцлага хүлээлгэхэд чиглэнэ. Энэ утгаараа зөрчлийн эрх зүй нь эрүүгийн эрх зүйн “доод шатлал”-ын зохицуулалт бус, харин нийгмийн аюулын түвшнээр ялгаатай үйлдэлд тохирсон өөр төрлийн хариуцлагын механизм гэж үзэх нь оновчтой юм.

Захиргааны эрх зүйтэй харьцуулан авч үзвэл: Захиргааны эрх зүй нь төрийн удирдлага, гүйцэтгэх эрх мэдэл хэрэгжих явцад төр–иргэн, төр–хуулийн этгээдийн хооронд үүсэх удирдлагын харилцааг зохицуулдаг. Энэ салбарын үндсэн зорилго нь төрийн үйл ажиллагааг хуульд нийцүүлэн хэрэгжүүлэх, захиргааны шийдвэр, үйл ажиллагааны хууль ёсны байдлыг хангахад оршино (А. Эрдэнэцогт, 2015, хууд. 17).

Зөрчлийн эрх зүй нь захиргааны эрх зүйтэй нягт уялдаатай боловч зөвхөн удирдлагын харилцааг зохицуулах бус, хууль зөрчсөн үйлдэлд шийтгэл оногдуулах зорилгоор ялгагдана. Өөрөөр хэлбэл, захиргааны эрх зүй нь “удирдах, зохион байгуулах” чиг үүрэг давамгайлдаг бол зөрчлийн эрх зүй нь “хариуцлага хүлээлгэх” чиг үүрэг давамгайлсан зохицуулалт юм.

Иргэний эрх зүйтэй харьцуулан авч үзвэл: Иргэний эрх зүй нь эдийн болон эдийн бус хувийн харилцаанд оролцогч этгээдүүдийн тэгш байдлыг хангах, зөрчигдсөн эрхийг нөхөн сэргээхэд чиглэсэн салбар эрх зүй юм. Иргэний эрх зүйн хариуцлага нь ихэвчлэн эд хөрөнгийн хохирол нөхөн төлүүлэх, гэрээний үүрэг биелүүлэх зэрэг нөхөн төлбөрийн шинжтэй байдаг (Э. Байгаль, 2009, хууд. 3).

Зөрчлийн эрх зүй нь иргэний эрх зүйгээс ялгаатайгаар хувийн этгээдүүдийн хоорондын маргааныг шийдвэрлэх бус, харин төрийн нэрийн өмнөөс хууль зөрчсөн үйлдэлд шийтгэл

оногдуулах замаар нийгмийн хэв журмыг хамгаалах зорилготой.

Зөрчлийн эрх зүйг бусад салбар эрх зүйтэй харьцуулсан авч үзвэл /хүснэгт №1/

Шалгуур	Зөрчлийн эрх зүй	Эрүүгийн эрх зүй	Захиргааны эрх зүй	Иргэний эрх зүй
Зохицуулах харилцаа	Хууль зөрчсөн, гэмт хэрэгт хүрээгүй үйлдэл	Нийгмийн хамгийн аюултай гэмт хэрэг	Төрийн удирдлагын харилцаа	Хувийн эрх зүйн харилцаа
Нийгмийн аюулын түвшин	Бага, дунд	Маш өндөр	Харьцангуй бага	Аюулын шинж давамгайлдаггүй
Хариуцлагын хэлбэр	Торгууль, баривчлах, эрх хасах гэх мэт	Ял шийтгэл (хорих гэх мэт)	Албан шаардлага, захиргааны акт	Хохирол нөхөн төлөх
Зорилго	Хэв журам хамгаалах, урьдчилан сэргийлэх	Нийгмийг хамгаалах, гэм буруутай этгээдийг шийтгэх	Удирдлага, зохион байгуулалт	Зөрчигдсөн эрхийг сэргээх
Хэрэгжүүлэгч субъект	ЭБАТ, шүүх	Шүүх	Захиргааны байгууллага	Шүүх, талууд

Харьцуулсан шинжилгээнээс үзэхэд зөрчлийн эрх зүй нь эрүүгийн, захиргааны болон иргэний эрх зүйтэй огтлолцох хэдий ч өөрийн зохицуулах харилцаа, хариуцлагын хэлбэр, хэрэгжүүлэх процессын онцлогоороо бие даасан салбар эрх зүй болон төлөвшсөн байна. Зөрчлийн эрх зүй нь гэмт хэрэгт хүрээгүй хууль бус үйлдэлд зохистой, тэнцвэртэй хариуцлага хүлээлгэх замаар нийгмийн хэв журам, иргэдийн хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах онцгой үүрэг гүйцэтгэж байна.

ДҮГНЭЛТ

Энэхүү өгүүлэлд зөрчлийн эрх зүйн үзэл баримтлалын онолын үндэс, түүний төлөвшил, Монгол Улсад хэрэгжиж буй эрх зүйн зохицуулалтын онцлогийг судалж, зөрчлийн эрх зүй нь бие даасан салбар эрх зүй болон хөгжсөн эсэх асуудлыг задлан шинжиллээ.

Судалгааны явцад зөрчил хэмээх ухагдахуун нь анхдагч утгаараа нийгмийн харилцаанд үүсэх сонирхол, үнэт зүйл, хэрэгцээний зөрчилдөөнөөс улбаатай өргөн хүрээтэй ойлголт болохыг тодорхойлж, уг ойлголтыг эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд нарийсган авч үзэх шаардлага зүй ёсны болохыг онцолсон.

Зөрчлийн эрх зүй нь эрүүгийн гэмт хэрэгт хүрээгүй боловч хууль зөрчсөн үйлдэл, эс үйлдэхүйд хариуцлага хүлээлгэхэд чиглэсэн зохицуулалт бөгөөд энэ утгаараа эрүүгийн, захиргааны болон иргэний эрх зүйтэй харьцуулахад өөрийн гэсэн зохицуулах харилцаа, хариуцлагын хэлбэр, хэрэгжүүлэх процессын онцлогтой болох нь харагдлаа.

Харьцуулсан шинжилгээнээс үзэхэд зөрчлийн эрх зүй нь нийгмийн аюулын бага, дунд түвшний хууль бус үйлдэлд зохистой, тэнцвэртэй хариуцлага хүлээлгэх замаар нийгмийн хэв журам, иргэдийн хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах чухал үүрэгтэй байна.

Мөн 2017 оноос хэрэгжиж буй Зөрчлийн тухай хууль болон Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хууль нь зөрчлийн ойлголт, ангилал, шийтгэлийн төрөл, процессын журмыг нэг мөр болгож, зөрчлийн эрх зүйн бие даасан байдлыг хууль зүйн хувьд баталгаажуулсан чухал алхам болсон гэж дүгнэж болно. Гэсэн хэдий ч зөрчлийг гэмт хэргээс ялгах шалгуурыг онолын түвшинд улам нарийвчлан тодорхойлох, зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагаанд хүний эрхийн баталгааг бодитой хангах, шийтгэлийн бодлогын тэнцвэртэй байдлыг сайжруулах шаардлага хэвээр байна.

Иймд цаашид зөрчлийн эрх зүйн онолын судалгааг гүнзгийрүүлэх, хууль хэрэглээний практикт тулгамдаж буй асуудлыг шинжлэх, зөрчлийн эрх зүйг бие даасан салбар эрх зүйн хувьд хөгжүүлэхэд чиглэсэн эрдэм шинжилгээний судалгааг үргэлжлүүлэх нь онол, практикийн ач холбогдолтой гэж үзэв.

НОМ ЗҮЙ

1. Байгаль, Э. (2009). *Иргэний эрх зүйн ерөнхий онол*. Улаанбаатар.
2. Долгорсүрэн, Ж. (1998). *Захиргааны хариуцлага*. Улаанбаатар.
3. Жанцан, С. (2011). *Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүй*. Улаанбаатар.
4. Нарангэрэл, С. (1996). *Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүй*. Улаанбаатар.
5. Радбрух, Г. Эрх зүй ба шударга ёсны зөрчлийн талаарх онол.
6. Цэдэндамба, Б. (2019). *Зөрчлийн эрх зүй*. Улаанбаатар.
7. Эрдэнэцогт, А. (2015). *Монгол Улсын захиргааны процессын эрх зүй*. Улаанбаатар.
8. Эрдэнэцогт, П. (2023). *Зөрчлийн эрх зүй (ерөнхий анги), Зөрчил шалган шийдвэрлэх эрх зүй*. Улаанбаатар.
9. “Зөрчлийн тухай хууль”. Монгол Улсын хууль. (2017). Төрийн мэдээлэл.
10. “Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хууль”. Монгол Улсын хууль. (2017). Төрийн мэдээлэл.
11. Здравомыслов, А. Г. (1995). *Зөрчил судлалын онол*. Москва.

ЗАМЫН ХӨДӨЛГӨӨНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫН ОНОЛ, ПРАКТИК

ЗАМЫН ХӨДӨЛГӨӨНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫН ТУХАЙ ХУУЛЬ, ТОГТООМЖ ЗӨРЧСӨН ЗӨРЧИЛ, ТҮҮНИЙ ШАЛТГААН НӨХЦӨЛ

VIOLATIONS OF THE LAW AND REGULATIONS ON ROAD SAFETY, AND THEIR CAUSES AND CONDITIONS

Ариунболд Шинэжил

Цагдаагийн сургуулийн ЦЭЗТ-ийн

багш, цагдаагийн дэслэгч

Ariunbold Shinejil

Lecturer at the Department of Police Law,

School of Police Studies, Police Senior Lieutenant

Хураангуй. Монгол Улсад мөрдөгдөж буй замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль, тогтоомж зөрчсөн зөрчилд оногдуулж буй шийтгэлийн бодлогын хэрэгжилт, бодит үр нөлөөг судлахад чиглэв. Судалгаанд тоон болон чанарын судалгааны аргыг хослуулан ашиглаж, 2023–2024 онд бүртгэгдсэн замын хөдөлгөөний зөрчлийн статистик мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийв. Мөн Улаанбаатар хотын хэмжээнд замын хөдөлгөөнд оролцогч 60 жолоочийг хамруулсан асуулгын судалгааг зохион байгуулж, SPSS программ ашиглан найдвартай байдлын (Cronbach’s Alpha), хамаарлын (Correlation), нөлөөллийн (Regression) шинжилгээг тус тус хийсэн.

Судалгааны үр дүнгээр асуулгын найдвартай байдлын коэффициент Cronbach’s Alpha = 0.718 гарсан нь хэмжүүрийн дотоод нийцэл хангалттай түвшинд байгааг харууллаа. Хамаарлын шинжилгээгээр хууль хэрэгжилтийн түвшин болон иргэдийн замын хөдөлгөөний дүрэм мөрдөх хандлагын хооронд эерэг, статистикийн ач холбогдолтой хамаарал ($r = 0.775$, $p < 0.001$) илэрсэн бол регрессийн шинжилгээгээр судалгааны загвар зөрчлийн бууралтыг 80.2 хувийн нарийвчлалтай тайлбарлаж ($R^2 = 0.802$) байгааг тогтоов. Судалгааны дүнгээс харахад одоогийн тогтмол мөнгөн торгуульд суурилсан шийтгэлийн бодлого нь зөрчлийг дахин үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх нөлөө харьцангуй сул байгааг илтгэж байна.

Олон улсын туршлагыг харьцуулан судлахад Норвеги зэрэг улсад хэрэгжүүлж буй иргэний орлогод суурилсан “Day Fine System” нь шийтгэлийн шударга байдал, хууль хэрэгжилтийн үр нөлөөг дээшлүүлж, зөрчлийн түвшинг мэдэгдэхүйц бууруулсан үр дүнтэй байгааг тогтоолоо. Иймд Монгол Улсад замын хөдөлгөөний зөрчлийн шийтгэлийн бодлогыг шинэчлэх, орлогоос хамаарсан торгуулийн тогтолцоог үе шаттайгаар нэвтрүүлэх, хууль хэрэгжилтийг дижитал хэлбэрт шилжүүлэх шаардлагатай гэж дүгнэн санал дэвшүүлэхийг зорилоо.

Abstract: This article examines the implementation and effectiveness of the penalty system imposed for violations of the Law on Road Traffic Safety and related regulations in Mongolia. The study employs a mixed-methods research design, combining quantitative and qualitative approaches. Statistical data on road traffic violations recorded between 2023 and 2024 were analyzed, and a questionnaire survey involving 60 drivers in Ulaanbaatar city was conducted. The collected data were processed using SPSS software, applying reliability analysis (Cronbach’s Alpha), correlation analysis, and regression analysis.

The results indicate that the reliability coefficient of the questionnaire was acceptable (Cronbach’s Alpha = 0.718). Correlation analysis revealed a positive and statistically significant relationship between the level of legal enforcement and citizens’ compliance with traffic regulations ($r = 0.775$, $p < 0.001$). Regression analysis demonstrated that the research model explains 80.2 percent

of the variance in traffic violation reduction ($R^2 = 0.802$), confirming the robustness of the model. The findings suggest that the current fixed fine-based penalty system has a limited deterrent effect and does not sufficiently prevent repeated violations.

A comparative analysis of international practices shows that income-based penalty systems, particularly the “Day Fine System” implemented in countries such as Norway, have significantly improved compliance and reduced traffic violations by ensuring fairness and proportionality in sanctions. Accordingly, the study concludes that reforming Mongolia’s traffic penalty policy through the introduction of an income-based fine system, the digitalization of law enforcement processes, and the enhancement of public legal awareness would contribute to more effective enforcement and improved road traffic safety.

Түлхүүр үгс: Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдал, Зөрчлийн шийтгэл, Торгуулийн бодлого, Хууль хэрэгжилт, Замын хөдөлгөөний зөрчил, Эрх зүйн хариуцлага

Keywords: Road traffic safety, Traffic violations, Penalty system, Legal enforcement, Administrative sanctions, Day Fine System, Legal liability

Үндсэн хэсэг. “Замын хөдөлгөөн” гэж нийтийн хэрэгцээний зам дээр явганаар болон тээврийн хэрэгслээр хүн, ачаа шилжих үйл ажиллагааг; хэлнэ. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдал гэж замын хөдөлгөөнд оролцогчийг зам тээврийн осол, түүнээс үүдэн гарах хор уршгаас хамгаалсан байдлыг хэлнэ. Замын хөдөлгөөнд тээврийн хэрэгслийг жолоодон оролцож байгаа иргэнийг жолооч гэх ба жолооч гэж тээврийн хэрэгсэл жолоодож яваа хүн, жолоодлогын дадлага хийлгэж яваа багш, замаар ердийн хөсөг унаж, хөтөлж яваа хүнийг; хэлнэ. (Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл: 2015 он, №28)

Зөрчил гэж хууль, захиргааны хэм хэмжээний актыг зөрчсөн, зөрчлийн тухай хуульд шийтгэл оногдуулахаар заасан үйлдэл, эс үйлдэхүйг ойлгоно. Хүн, хуулийн этгээд нь хууль, захиргааны хэм хэмжээний актыг биелүүлэх боломжтой байсан боловч түүнийг биелүүлэх зохих арга хэмжээг хэрэгжүүлээгүй бол зөрчил үйлдсэнд тооцно. Хуулийн этгээдийг төлөөлөн, түүний ашиг сонирхлын төлөө зөрчлийн тухай хуульд заасан зөрчил үйлдсэн бол хуулийн этгээдэд зөрчлийн тухай хуулийн тусгай ангид заасан шийтгэл оногдуулахаар хуульчилсан байна.

Шийтгэл оногдуулах үндэслэл:

1. Шийтгэлийн зорилго нь хүн, хуулийн этгээдийг зөрчил үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх, зөрчил үйлдсэн тохиолдолд хариуцлага хүлээлгэх, шударга ёсыг тогтооход оршино.

2. Зөрчил үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдэд зөрчлийн шинжийг харгалзан зөрчлийн тухай хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу шийтгэл оногдуулна.

3. Зөрчил үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг үүргээ биелүүлээгүйтэй нь холбогдуулж шийтгэл оногдуулсан нь уг үүргээ биелүүлэхээс чөлөөлөх үндэслэл болохгүй.

4. Нэг үйлдэл, эс үйлдэхүй нь зөрчлийн тухай хуулийн тусгай ангид заасан хоёр, эсхүл түүнээс дээш зөрчлийн шинжтэй бол аль хүнд шийтгэл оногдуулахаар заасан зөрчилд нь шийтгэл оногдуулна.

5. Дээрх зөрчилд оногдуулах үндсэн шийтгэл дээр нэмж бусад зөрчилд оногдуулахаар заасан нэмэгдэл шийтгэл, албадагын арга хэмжээг оногдуулна.

Шийтгэлээс чөлөөлөх үндэслэл:

1. Тулгарсан аюулыг өөр арга хэрэгслээр арилгах боломжгүй нөхцөлд учирч болох аюулын хэр хэмжээнээс хэтрүүлэхгүйгээр үйлдсэн энэ хуульд заасан зөрчлийн шинжтэй үйлдэлд шийтгэл оногдуулахгүй.

2. Сэтгэцийн эмгэгийн улмаас өөрийн үйлдлийн бодит шинж чанар, аюулыг ухамсарлах, өөрийн үйлдлээ удирдан жолоодох чадваргүй хүнийг хэрэг хариуцах чадваргүйд тооцно.

3. Зөрчил үйлдэх үедээ хэрэг хариуцах чадваргүй байсан хүнд шийтгэл оногдуулахгүйгээр

хуульд заасан эмнэлгийн чанартай албадлагын арга хэмжээ хэрэглэж болно.

4. Төрийн албан хаагчийн хуулиар хүлээсэн албаны чиг үүргээ хэрэгжүүлсэн үйлдэл, эс үйлдэхүй нь энэ хуульд заасан зөрчлийн шинжтэй бол түүнд холбогдох хууль тогтоомжид заасан сахилгын шийтгэл хүлээлгэнэ. Төрийн албан хаагчийн албаны чиг үүргээ хэрэгжүүлсэн үйлдэл, эс үйлдэхүйтэй холбоогүй зөрчилд энэ хуульд заасан нийтлэг журмаар шийтгэл оногдуулж, албадлагын арга хэмжээ хэрэглэнэ. (Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл: 2017 он, №24)

Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хуулийн зорилт нь Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах эрх зүйн үндсийг тодорхойлж, холбогдох харилцааг зохицуулахад оршино. (Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл: 2015 он, №28)

Зөрчлийн тухай хуулийн зорилго нь хууль, түүнд нийцүүлэн гаргасан захиргааны хэм хэмжээний актыг зөрчсөн үйлдэл, эс үйлдэхүйг зөрчилд тооцох, түүнийг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдэд шийтгэл оногдуулах замаар шударга ёсны тогтолцоог бэхжүүлэхэд оршино. (Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл: 2017 он, №24)

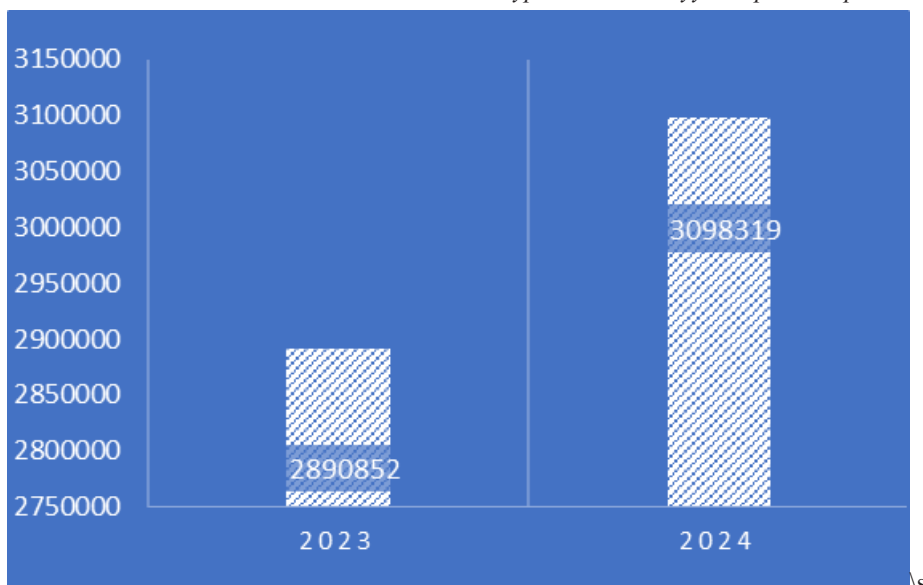
Судалгааны хэсэг

Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль, тогтоомж зөрчсөн зөрчлийн шийтгэл оногдуулалт сэдэвтэй судалгааны ажлын хүрээнд дараах судалгааны аргуудыг хэрэглэсэн. Үүнд:

Тоон судалгааны арга: Монгол улсад бүртгэгдсэн замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын хууль тогтоомж зөрчсөн зөрчилтэй холбоотой статистик үзүүлэлтийн эмхэтгэл 2023-2024 оны хоорондох нөхцөл байдлыг судласан.

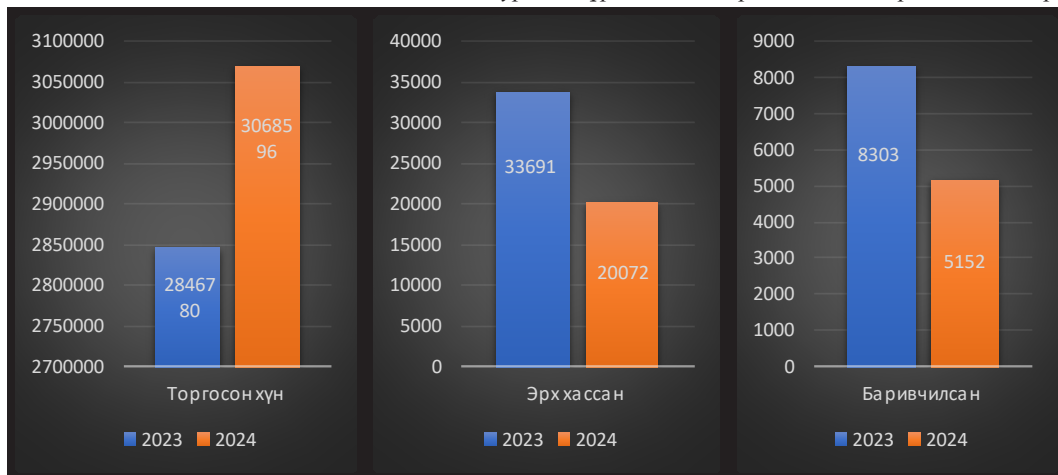
Манай улсын замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль, тогтоомж зөрчсөн улмаас зөрчлийн тухай хуулийн зүйл заалтаар арга хэмжээ тооцсон байдлаас харахад 2024 онд 3098319 зөрчил илрүүлсэн ба өмнөх оноос 6.7% өсжээ.

Зураг 1. ЗАХБТ хууль зөрчсөн зөрчил /жилээр/

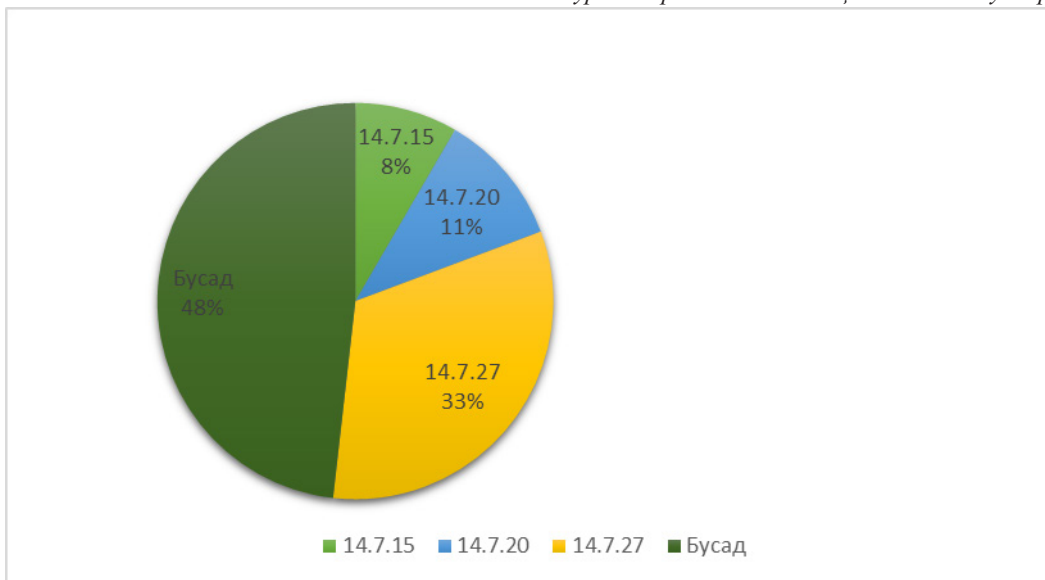
Улсын хэмжээнд 2024 онд замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль, тогтоомж замын хөдөлгөөний дүрэм зөрчсөн 3098319 зөрчил илрүүлснээс нийслэлд 2350519 буюу (75.8%) нь, орон нутагт 747800 буюу (24.2%) нь бүртгэгджээ. 2023 онд 289085 зөрчил бүртгэгдсэн байна. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын хууль зөрчсөн зөрчлийн 1211641 зөрчлийг замын хяналтын камер, дүрс бичлэг, бусад цахим хэлбэрээр, 1886678 зөрчлийг гудамж замын хяналт шалгалтаар илрүүлсэн байна.

Зураг2. Бүртгэгдсэн зөрчлийн шийдвэрлэлт /жилээр/

Улсын хэмжээнд Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль зөрчсөн 3068593 хүнийг 68 тэрбум 94 сая төгрөгөөр торгож, 20072 жолоочийн тээврийн хэрэгсэл жолоодох эрхийг хас ч, 5152 хүнд баривчлах арга хэмжээ авч, нийт 3089315 зөрчил шийдвэрлэсэн нь өнмөх оны мөн үеэс 6.9 хувиар өссөн байна. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль, тогтоомж зөрчсний улмаас зөрчлийн тухай хуулийн зүйл заалтаар арга хэмжээ тооцсон байдлын судалгааг харуулав.

Зураг3. Арга хэмжээ тооцсон байдал /хувиар/

2024 онд замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль, дүрэмд заагдсан зөрчил нь хөдөлгөөнийг эхлэх, эсхүл хөдөлгөөний чиг өөрчлөх, эгнээ байр эзлэх журам зөрчсөн 1015673 буюу 33%, хамгаалах бүс хэрэглээгүй 341866 буюу 11%, ашиглахыг хориглосон бүрэн бус тээврийн хэрэгсэл жолоодсон 262501 буюу 8%-ийг эзлэж байна. (Монгол улсад бүртгэгдсэн зам тээврийн осол, гэмт хэрэг, зөрчлийн статистик үзүүлэлтийн эмхэтгэл УБ., 2023-2024 он www.transportation.police.gov.mn)

Асуулгын арга: Улаанбаатар хотын хэмжээнд замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль, тогтоомж зөрчсөн зөрчлийн шалтгаан нөхцөл байдлыг тодорхойлохын тулд замын хөдөлгөөний жолооч (60) нарыг судалгаанд хамруулан зохион байгуулсан. Судалгаанд тоон болон чанарын аргыг хослуулсан. Тоон судалгаанд SPSS программ ашиглан найдвартай байдлын (Cronbach’s Alpha), хамаарлын (Correlation) шинжилгээ хийв.

Хүснэгт1. Reliability Statistics

Reliability Statistics	
Cronbach’s Alpha	N of Items
.718	10

Судалгааны асуулгын найдвартай байдлыг SPSS программ ашиглан шалгахад Cronbach’s Alpha = 0.718 гарсан нь хэмжүүрийн дотоод нийцэл хангалттай түвшинд байгаа нь асуулгын хуудас цаашдын шинжилгээнд ашиглахад тохиромжтой гэж үзэв.

Хүснэгт2. Statistics хүснэгт

Statistics												
		id	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
N	Valid	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60
	Missing	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mean		30.50	1.02	1.05	1.12	2.82	1.12	1.15	1.10	1.15	1.15	1.18
Std. Deviation		17.44	.119	.240	.425	.514	.405	.537	.379	.461	.537	.576
Minimum		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Maximum		60	2	2	3	3	3	4	3	3	4	4

Судалгаанд хамрагдсан 60 оролцогчийн дундаж үнэлгээ 1.01–2.72 хооронд хэлбэлзэж байгаа нь иргэдийн үнэлгээ дунд түвшинд байгааг харуулж байна. Хамгийн өндөр үнэлгээтэй үзүүлэлт нь “торгуулийн хэмжээ хангалттай эсэх” ($M = 2.72$, $SD = 0.40$), харин хамгийн бага нь “хууль хэрэгжилтийн түвшин” ($M = 1.11$, $SD = 0.38$) байв.

Хүснэгт3. Correlations хүснэгт

Correlations						
Pearson Correlation		10	1	2	4	7
	10	1.000	-.040	.575	-.517	.766
	1	-.040	1.000	.567	-.453	-.043
	2	.565	.557	1.000	-.365	.523
	4	-.517	-.483	-.365	1.000	-.412
	7	.766	-.023	.532	-.423	1.000
	1	.390	.	.000	.000	.402
	4	.000	.000	.001	.	.001
N	10	60	60	60	60	60
	1	60	60	60	60	60
	2	60	60	60	60	60
	4	60	60	60	60	60
	7	60	60	60	60	60

Хамаарлын (Correlation) шинжилгээгээр “хууль хэрэгжилт” болон “иргэдийн дүрэм мөрдөх хандлага”-ийн хооронд эерэг, статистикийн хувьд ач холбогдолтой хамаарал ($r = 0.775$, $p < 0.001$) илэрсэн.

Хууль хэрэгжилтийн чанар сайжрах тусам зөрчил буурах хандлагатай болох нь регрессийн шинжилгээгээр нотлогдсон ($R^2 = 0.802$). Энэ нь зөрчлийн шийтгэл оногдуулах бодлого иргэдийн хандлага, хууль сахих соёлд бодит нөлөө үзүүлж байгааг харуулж байна.

Иймээс Монгол Улсад торгуулийн бодлогыг орлогоос хамааруулсан “Day Fine System”-ийг хэрэгжүүлэх, хууль хэрэгжилтийг дижитал хэлбэрт шилжүүлэх, иргэдийн хандлагыг

өөрчлөх сургалт, сурталчилгааг тогтмол зохион байгуулах нь зөрчлийн тоог бууруулах бодит үр дүн өгөх боломжтой.

Олон улсын замын хөдөлгөөний хариуцлагын тогтолцооны онцлог

Норвеги Улс нь дэлхийд замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын үнэлгээгээр тэргүүлэгч орны нэг бөгөөд 1990-ээд оноос “Vision Zero” буюу “Зам дээр хэн ч амь үрэгдэх ёсгүй” үндэсний бодлогыг хэрэгжүүлж ирсэн. Энэ бодлого нь төрийн болон орон нутгийн бүх байгууллагын стратегийн зорилтод тусгагдаж, хэрэгжилтийг дөрвөн жил тутам үнэлж шинэчилдэг. 2024 оны байдлаар Норвегид 100 мянган хүн тутамд 2.0 хүн зам тээврийн ослоор амь насаа алдсан нь дэлхийд хамгийн бага үзүүлэлтэд тооцогдож байна. Энэ үр дүнг хангахын тулд тус улс замын хөдөлгөөний зөрчилд эдийн засгийн чадавхид суурилсан торгуулийн систем (“Day-Fine System”), хатуу хариуцлагын хууль, технологид суурилсан хяналт, жолоочийн онооны систем зэргийг хэрэгжүүлж байна.

Хууль зүйн хувьд согтуугаар жолоодох дээд хязгаар 0.2%, хурд хэтрүүлэлтийн хязгаар 14 км/ц-аас дээш бол €476 хүртэл торгууль ногдуулна. 0.5–1.2% согтолт илэрвэл эрхийг 1 жилээр хасах, 1.2%-аас дээш бол хорих ял, 5 жил хүртэл эрх хасах шийтгэл оноодог. Хууль хэрэгжилтэд технологийн шийдэл нэвтэрч, “Alcohol interlock” төхөөрөмжийг нийтийн тээвэрт заавал ашигладаг болсон.

Хүснэгт 6. Норвеги улсын торгуулийн систем

1	Согтуугаар жолоодох дээд хязгаар	0.2%
2	Хурд хэтрүүлэлтийн хязгаар	14 км/ц-аас дээш бол €476 хүртэл торгууль ногдуулна
3	Согтолтын зэрэг	0.5–1.2% илэрвэл эрхийг 1 жилээр хасна
4	Согтолтын зэрэг	1.2%-аас дээш бол хорих ял 5 жил хүртэл эрх хасах шийтгэл оноодог.

Эдгээр бодлогын дүнд замын хөдөлгөөний ослоос үүдэх эдийн засгийн хохирол ДНБ-ий 0.5%-аас бага болж, 72% иргэн хатуу торгуулийн бодлогыг дэмжиж байгаа нь нийгмийн соёл, ухамсар өндөр байгааг харуулж байна. Монгол Улстай харьцуулахад (100 мянганд 21 хүн нас барж, согтуугаар жолоодох дээд хэмжээ 0.5%, тогтмол мөнгөн торгуультай), Норвегийн “Vision Zero” болон “Day-Fine System” бодлого нь хууль хэрэгжилтийн бодит үр нөлөө, эдийн засгийн шударга зарчим, иргэний ухамсрын соёлыг нэгтгэсэн загвар гэдгээрээ онцлог юм. (Day Fines Systems: Lessons from Global Practice www.fairtrials.org/2021/11/day-fines.pdf)

Норвегийн “Day Fine System” нь торгуулийн хэмжээг иргэний орлогоос хамааруулан тогтоодог шударга, эдийн засгийн бодит зарчимд тулгуурласан тогтолцоо юм. Энэ системийг нэвтрүүлснээр зөрчлийг дахин үйлдэх магадлал **35–40%-иар** буурч, торгуулийн нөлөөллийн шударга байдал дээшилсэн байна. Монгол Улсад энэхүү загварыг нутагшуулахад хууль, эдийн засгийн зохицуулалт, дижитал хяналтын системийг зэрэг сайжруулах шаардлагатай.

Дүгнэлт. Судалгааны үр дүнгээс харахад Монгол Улсад замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль, тогтоомж зөрчсөн зөрчил жил бүр их хэмжээгээр бүртгэгдэж, торгуулийн болон бусад шийтгэлийн арга хэмжээ тогтмол авч байгаа хэдий ч зөрчил буурах эсвэл тогтвортой байх хандлага ажиглагдахгүй байна. Энэ нь одоогийн шийтгэлийн тогтолцоо, ялангуяа тогтмол мөнгөн торгуульд суурилсан бодлого нь зөрчлийг дахин үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх бодит нөлөө болохгүй байна.

Тоон судалгааны үр дүнгээр хууль хэрэгжилтийн түвшин сайжрах тусам иргэдийн замын хөдөлгөөний дүрэм мөрдөх хандлага нэмэгдэж, зөрчил үйлдэх магадлал буурч байгааг тоон статистикийн хувьд харуулж байна. Регрессийн шинжилгээгээр судалгаанд хамрагдсан хувьсагчид зөрчлийн бууралтыг 80 гаруй хувиар тайлбарлаж байгаа нь шийтгэлийн бодлого, хууль хэрэгжилтийн чанар нь иргэдийн зан үйл буюу байнга давтан хийдэг зуршилд бодит нөлөө үзүүлж байгааг харуулж байна.

Олон улсын туршлага, ялангуяа Норвегийн “Vision Zero” бодлого болон орлогод суурилсан “Day Fine System”-ийн үр дүнгээс харахад шийтгэлийн шударга, эдийн засгийн чадавхид нийцсэн тогтолцоо нь зөрчлийг бууруулах, хууль сахиx соёлыг төлөвшүүлэхэд чухал ач холбогдолтой байна. Иймд Монгол Улсад замын хөдөлгөөний зөрчлийн шийтгэлийн бодлогыг шинэчлэхдээ торгуулийг иргэний орлоготой уялдуулах, хяналт шалгалт, шийтгэл оногдуулах үйл явцыг дижитал хэлбэрт бүрэн шилжүүлэх, иргэдийн эрх зүйн мэдлэг, ухамсрыг дээшлүүлэх сургалт, сурталчилгааг тогтмол хэрэгжүүлэх нь зөрчлийг бууруулах бодитой, урт хугацааны үр дүнтэй шийдэл болно гэж дүгнэж байна.

Санал:

1. Орлогоос хамаарсан торгуулийн тогтолцоог («Day Fine System») үе шаттайгаар судалж нэвтрүүлэх, Эхний шатанд туршилтын хэлбэрээр Улаанбаатар хотод хэрэгжүүлж, үр дүнг үнэлэх.
2. Хууль хэрэгжилтийг дижитал болгох. Замын камер, аппликейшн ашиглан зөрчлийг илрүүлэх, шийтгэл оногдуулах процессыг автоматжуулах.
3. Иргэдийн эрх зүйн боловсролыг дээшлүүлэх. Сургууль, аж ахуйн нэгжүүдэд замын хөдөлгөөний дүрмийн сургалт явуулах, сошиал медиа ашиглан ажил зохион байгуулах.
4. Олон улсын туршлагыг судлах: Норвеги, Финланд зэрэг улсуудтай хамтран ажиллаж, тэдний загварыг Монголын нөхцөлд тохируулах судалгаа хийх.

Ашигласан ном зүй

1. Төрийн мэдээлэл. 2017 он., №24 Зөрчлийн тухай хууль
2. Төрийн мэдээлэл. 2015 он., №28 Замын хөдөлгөөний аюулгүй байпдын тухай хууль
3. Монгол улсад бүртгэгдсэн зам тээврийн осол, гэмт хэрэг, зөрчлийн статистик үзүүлэлтийн эмхэтгэл УБ., 2023-2024 он <https://transportation.police.gov.mn/a/5072>
4. Day Fines Systems: Lessons from Global Practice www.fairtrials.org/2021/11/day-fines.pdf

ДОТООДЫН ЦЭРГИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА: ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

ОНЦГОЙ БАЙДЛЫН БАЙГУУЛЛАГА, ДОТООДЫН ЦЭРЭГ ХООРОНДЫН ХАМТЫН АЖИЛЛАГААНЫ ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТУЛГАМДАЖ БУЙ АСУУДАЛ, ЧИГ ХАНДЛАГА

CURRENT STATUS, OBJECTIVES, AND DIRECTIONS OF COOPERATION BETWEEN EMERGENCY ORGANIZATIONS AND INTERNAL MILITARY SERVICES

*Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн
Гэмт явдал, цагдаа, дотоодын цэрэг судлалын
төвийн эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан-багш,
бригадын генерал Т.Хүрэлбаатар
University of Internal Affairs
Research Institute Center for Criminology,
Police and Internal Troops Studies Senior Researcher
and Lecturer, Brigadier General Khurelbaatar.T*

*Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн
Гэмт явдал, цагдаа, дотоодын цэрэг судлалын
төвийн эрдэм шинжилгээний ажилтан-багш,
цагдаагийн ахлах дэслэгч Э.Хандармаа
University of Internal Affairs
Research Institute Center for Criminology,
Police and Internal Troops Studies
Researcher and Lecturer, Police lieutenant Khandarmaa.E*

Хураангуй: Энэхүү өгүүлэлд Онцгой байдлын ерөнхий газар болон Дотоодын цэргийн байгууллагын хамтын ажиллагааны өнөөгийн байдалд дүн шинжилгээ хийж, харилцан уялдаа холбоо, мэдээлэл солилцоо, хамтарсан бэлтгэл сургуулилт, алба-ажиллагааны зохион байгуулалтын түвшинд тулгамдаж буй асуудлуудын талаар авч үзлээ. Судалгааны үр дүнд дээрх байгууллагуудын эрх зүйн орчин, чиг үүргийн давхцал, шуурхай хариу арга хэмжээний уялдааны сул байдал, хүний нөөцийн чадавх, мэргэшүүлэлт зэрэг нь хамтын ажиллагаанд нөлөөлж буй гол хүчин зүйлс болох нь илэрсэн.

Мөн гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах, үндэсний аюулгүй байдлыг хамгаалах хүрээнд цаашдын хамтын ажиллагааг хэрхэн хөгжүүлэх талаар чиг хандлага, бодлогын санал, хэрэгцээ шаардлагыг дэвшүүлсэн байдаг. Тухайлбал, хамтарсан сургалтын тогтолцоо бүрдүүлэх, мэдээ мэдээлэл солилцох нэгдсэн платформ бий болгох, стратегийн түвшний хамтын ажиллагааны эрх зүйн үндсийг бэхжүүлэх шаардлагатай байгааг онцолсон болно.

Abstract: This article analyzes the current state of cooperation between the General Emergency Management Agency and the Internal Troops, and discusses the issues at the level of mutual coordination, information exchange, joint training, and organizational level. The study revealed that the legal environment, overlapping functions, weak coordination of rapid response measures, human resource capacity, and specialization of the above-mentioned organizations are the main factors affecting cooperation.

It also puts forward trends, policy proposals, and needs on how to develop future cooperation in the context of disaster risk reduction, public safety, and national security. For example, it emphasizes the need to establish a joint training system, create a unified platform for information exchange, and strengthen the legal basis for strategic-level cooperation.

Түлхүүр үг: Онцгой байдлын байгууллага, дотоодын цэрэг, хамтын ажиллагаа, мэдээлэл

солилцоо, эрх зүйн орчин, чиг үүргийн давхцал, хүний нөөцийн чадавх

Keywords: Emergency response organizations, Internal Troops Organization, information exchange, legal framework, overlap of functions, human resource capacity

Оршил. Сүүлийн жилүүдэд дэлхийн уур амьсгалын өөрчлөлт, байгалийн болон техноген гаралтай гамшиг, аюулт үзэгдлийн тоо, хохирлын хэмжээ эрчимтэй өсч, хүн амын аюулгүй байдал, үндэсний нөөц чадавхад урьдчилан тооцоолоогүй дарамт үүсгэх болсон. Ийм нөхцөлд гамшигт нөхцөл байдалд шуурхай, зохион байгуулалттай хариу үзүүлэх чадвар бүхий байгууллагуудын уялдаа холбоо, хамтын ажиллагаа, бэлтгэл хангалт нь улс орны аюулгүй байдлын чухал үзүүлэлт болж байна.

Монгол Улсад гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, гамшгийн хор уршгийг арилгах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагаанд Дотоодын цэргийн байгууллага, Онцгой байдлын ерөнхий газар нь голлох үүрэг гүйцэтгэж ирсэн ч, өнөөгийн нөхцөл байдал, сорилт, технологийн хөгжилд нийцүүлэн хамтын ажиллагааг шинэ шатанд гаргах зайлшгүй шаардлага үүсээд байна. Энэхүү судалгаагаар дээрх байгууллагуудын хамтын ажиллагааны өнөөгийн байдалд үнэлэлт өгч, тулгамдаж буй асуудлуудыг тодорхойлон, олон улсын туршлага болон үндэсний хэрэгцээ шаардлагад үндэслэн цаашдын бодлогын чиг хандлагыг дэвшүүллээ.

Үндсэн хэсэг:

1.1 Эрх зүйн зохицуулалт

Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 20 дугаар зүйл “Гамшгийн хор уршгийг арилгах”-ын 20.1-т “Гамшгийн хор уршгийг арилгах үйл ажиллагааг төрийн болон нутгийн захиргааны байгууллага, хуулийн этгээд өөрөө, эсхүл үүссэн нөхцөл байдлыг харгалзан онцгой байдлын байгууллага мэргэжлийн байгууллагатай хамтран гүйцэтгэнэ, 20.2-т “энэ хуулийн 20.1-т заасан төрийн болон нутгийн захиргааны байгууллага, хуулийн этгээд шаардлагатай тохиолдолд үүссэн хохирол, хэрэгцээнд тулгуурлан гамшгийн хор уршгийг арилгах үйл ажиллагааг гүйцэтгэнэ”, мөн хуулийн 4.1.14-т “гамшгийн хор уршиг” гэж гамшиг, аюулын улмаас хүний амь нас, эрүүл мэнд хохирсон, мал, амьтан хорогдсон, эд хөрөнгө үрэгдсэн, дэд бүтэц эвдэрсэн, хүрээлэн байгаа орчинд нөлөөлсөн зэрэг сөрөг үр дагавр”-ыг, 4.1.15-т «гамшгийн хор уршгийг арилгах гэж энэ хуулийн 4.1.14-т заасан үр дагаврыг зогсоох, бууруулах, хохирол багатай давахад чиглэсэн хойшлуулшгүй арга хэмжээ”-г, “гамшиг гэж аюулт үзэгдэл, ослын улмаас олон хүний амь нас, эрүүл мэнд хохирох, мал, амьтан олноор хорогдох, эд хөрөнгө, музейн үзмэр, цуглуулга, түүх, соёлын дурсгалт зүйл, хүрээлэн байгаа орчинд улс болон орон нутгийн эдийн засаг, нийгмийн дотоод нөөц, боломжоос давсан хохирол учрах”-ыг (Гамшгаас хамгаалах тухай хууль, 2017) гэж тус тус заасан.

Дотоодын цэргийн тухай хуулийн 14.1-т Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаанд болон хорио цээрийн дэглэмийг сахиулахад дотоодын цэрэг дараах үүргийг гүйцэтгэнэ. Үүнд:

- Хүний амь нас, эрүүл мэндийг авран хамгаалах, яаралтай тусламж үзүүлэх бүх талын арга хэмжээ авах;

- Гамшгийн хор уршгийг арилгах ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх

- Хянан харгалзах эзэнгүй үлдсэн өмч хөрөнгийг хамгаалах, гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх;

- Голомтын бүсэд нийтийн хэв журам сахиулах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах арга хэмжээ авах;

- Хүний амь нас, эрүүл мэнд, байгаль экологийн тэнцвэрт байдалд шууд хохирол учруулж болзошгүй эд зүйлийн хадгалалтад хяналт тавих, шаардлагатай тохиолдолд хамгаалалтад авах;

- Гэмт хэрэг, зөрчлийн ул мөр, нотлох баримтыг хадгалах, хамгаалах арга хэмжээ авах, гэмт хэрэг, зөрчил үйлдсэн этгээдийг саатуулах, цагдаагийн байгууллагад хүргэх;

- Тухайн нөхцөл байдалтай холбогдуулан хуульд тусгайлан заасан эрх бүхий байгууллага,

алба тушаалтнаас тогтоосон дүрэм, журам, шийдвэрийг биелүүлэх гэж тус тус заасан.

Дээрх хуулиудын үндэслэл, хэрэгцээ шаардлагын хүрээнд Дотоодын цэргийн командлагч, Онцгой байдлын ерөнхий газрын дарга нарын 2024 оны 06 дугаар сарын 27-ны өдөр хамтран баталсан 20/24, 12/24 дугаартай “Хамтын ажиллагааны санамж бичиг” одоо хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байна.

1.2 Хамтын ажиллагааны онөөгийн байдал

Дотоодын цэргийн байгууллага, Онцгой байдлын ерөнхий газартай байгуулсан хамтын ажиллагааны санамж бичигт тусгагдсанаар дараах 9 ажил, арга хэмжээг гүйцэтгэнэ: (Дотоодын цэргийн командлагч, Онцгой байдлын ерөнхий газрын даргын Хамтын ажиллагааны санамж бичиг, 2024.06.27)

1. Улс, орон нутаг болон улсын онц чухал объектод гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг шуурхай, үр дүнтэй зохион байгуулахад харилцан дэмжлэг үзүүлж, хамтран ажиллана;

2. Гамшгийн эрсдэлийг үнэлэх, бууруулах, хамгаалах үйл ажиллагааг төлөвлөх, бэлэн байдлыг хангах, хяналтыг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай төсөл, хөтөлбөр, зохион байгуулалтын арга хэмжээг төлөвлөн, хэрэгжүүлэх, харилцан дэмжлэг үзүүлнэ;

3. Олон талт сургалт, зөвлөгөөн, хэлэлцүүлэг, эрдэм шинжилгээ судалгааны ажлыг хамтран зохион байгуулна;

4. Орон нутгийн хамгаалалтын эрх зүйн орчныг сайжруулах, томилгоот нэгжийг чадавхжуулан, бэхжүүлэх, сурган дадлагажуулахад харилцан үр дүнтэй ажиллана;

5. Байгууллагад шаардлагатай мэргэжилтэн бэлтгэх болон алба хаагчдын чадавхжуулах. Галт зэвсэг, тусгай хэрэгсэл ашиглах сургалт, бэлтгэл, хамтарсан ажиллагааг зохион байгуулах, сургалтын материаллаг баазыг сайжруулахад харилцан туслалцаа, дэмжлэг үзүүлнэ;

6. Нийтийн эмх замбараагүй байдал, хүн амын амь нас, аж амьдрал, нийтийн аюулгүй байдалд шууд аюул учруулсан буюу учруулахуйц гамшиг, гамшгийн онцгой нөхцөл байдал тохиолдсон үед онц байдлын үр дагаврыг арилгах, аврах, хамгаалах, сэргээн босгох ажилд дэмжлэг үзүүлэх, томилгоот нэгжийг сурган дадлагажуулах ажлыг хамтран зохион байгуулж, үүрэг гүйцэтгэх чадавхыг нэмэгдүүлнэ;

7. Мэдээлэл, харилцаа холбоо, дэд бүтцийг орчин үеийн хэрэгцээ, шаардлагад нийцүүлэн хөгжүүлж, мэдээлэл солилцооны шуурхай, аюулгүй байдлыг хангана;

8. Дэвшилтэд болон хиймэл оюун ухаанд суурилсан технологи, программ хангамжийг үйл ажиллагаанд нэвтрүүлэн өргөнөөр ашиглах, кибер аюулгүй байдлыг хангах, үүсэж болзошгүй цагийн байдал, гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаанд шаардагдах тусгай зориулалтын хувцас, техник, тоног төхөөрөмж, багаж хэрэгслээр хангахад харилцан дэмжлэг, туслалцаа үзүүлнэ;

9. Гадаад харилцааг хөгжүүлэх, уламжлалт бус аюул, гамшиг, ослоос урьдчилан сэргийлэх олон улсын урт болон богино хугацааны сургалт, зөвлөгөөн, дадлага, сургуулилтад алба хаагчдыг оролцуулах нөхцөл боломжийг бүрдүүлэх, дэмжлэг үзүүлнэ;

Дотоодын цэргийн байгууллагаас Засгийн газрын 2024 оны 62 дугаар тогтоолоор “Гамшгаас хамгаалах өндөржүүлсэн бэлэн байдлын зэрэг”-т шилжүүлсэн тэй холбогдуулан Төв болон Сүхбаатар аймгийн өвөлжилт хүндэрсэн малчин айл өрхөд туслах болон Өмнөговь аймгийн Цогтцэций суманд орсон их хэмжээний усархаг бороо, нойтон цаснаас үүссэн гамшгийн хор уршгийг арилгах, сэргээн босгоход дэмжлэг үзүүлж ажилласан байна.

Мөн Дотоодын цэргийн байгууллагаас Онцгой байдлын ерөнхий газартай хамтын ажиллагааны хүрээнд Дорнод аймгийн Онцгой байдлын газартай хамтарсан “Гамшгаас хамгаалах, гамшиг аюулт үзэгдэл” сургалт, дадлагад 18 алба хаагчийг, Нийслэлийн онцгой байдлын газрын Гамшгаас хамгаалах сургалт, арга зүйн төвтэй хамтран “Гамшгаас хамгаалах анхан шатны арга зүй” сэдэвт сургалтад 52 алба хаагчийг хамруулсан байна.

1.3 Тулгамдаж буй асуудал

Гамшгаас хамгаалах, гамшгийн хор уршгийн арилгахад дэмжлэг үзүүлэхэд дотоодын

цэргийн байгууллагын алба хаагчдад тулгамдаж буй асуудлыг гаргаж ирэхэд дараах судалгааг явууллаа.

Судалгааны зорилго. Энэхүү судалгааны зорилго нь гамшгаас хамгаалах болон гамшгийн хор уршгийг арилгах үйл ажиллагаанд дотоодын цэргийн байгууллагын алба хаагчдын оролцоо хэрхэн хэрэгжиж байгаа, энэхүү оролцооны явцад тулгарч буй хүндрэл, хэрэгцээ шаардлага, хөгжлийн боломж, цаашдын чиг хандлага зэргийг тодорхойлоход оршино.

Хамрах хүрээ. Судалгаанд дараах нийт 78 хүнийг хамруулсан. Үүнд: Дотоодын цэргийн байгууллагын 67 алба хаагч, отоод хэргийн их сургуулийн “Аюулгүй байдал-Дотоодын цэрэг” хөтөлбөрийн 11 сонсогч хамрагдлаа.

Судалгааны арга зүй. Судалгаанд фокус ярилцлагын арга зүйд тулгуурласан чанарын судалгааны аргыг ашигласан. Уулзалт, ярилцлагыг ганцаарчилсан уулзалтаар зохион байгуулж, дараах түлхүүр сэдвүүдийн хүрээнд мэдээлэл цуглуулсан. Тухайлбал:

- Гамшигт үеийн дотоодын цэргийн оролцооны чиглэл, төрөл, үр нөлөө;
- Бэлэн байдал, тоног төхөөрөмж, хүний нөөцийн хангалт;
- Хамтын ажиллагаа, зохицуулалтын механизм;
- Эрсдэлтэй нөхцөлд ажиллахад тулгардаг сорилт, санал дүгнэлт;

Судалгааны үр дүн:

1. Оролцооны чиглэл, үр нөлөө. Олонх оролцогчид гамшгийн үед дотоодын цэрэг нь иргэдийг нүүлгэн шилжүүлэх, үерийн улмаас үүссэн хохирлыг арилгах, хамгаалалтын бүс тогтоох, объект хамгаалах, цэргийн зохион байгуулалттай хүчээр аврах ажиллагаанд оролцдог болохыг онцолсон. Гэвч зарим оролцогчдын зүгээс үүрэг хариуцлага нь тодорхой бус, иргэд болон байгууллагуудын ойлголт төдийлөн хангалтгүй байгаа тухай санал илэрхийлсэн.

2. Бэлэн байдал ба хангалт. Алба хаагчид тоног төхөөрөмжийн хомсдол, хүний нөөцийн бэлтгэл хангалтгүй, хувийн хамгаалах хэрэгслийн стандарт хангалтгүй байгаа талаар илэрхийлсэн. Нийслэлийн хэмжээнд 2023 онд болсон үерийн дараах хохирлыг арилгах ажиллагаанд эхний ээлжид алба хаагчдыг зориулалтын бус хувцас хэрэглэлтэй үүрэг гүйцэтгүүлсэн ба дараагийн шатанд хамгаалах хувцас хэрэглэл хэрэглүүлсэн. Энэ нь манай бэлэн байдал ямар байгааг харуулж байна.

3. Хамтын ажиллагаа ба зохицуулалт. Олон оролцогчид Онцгой байдлын байгууллагатай хамтран ажиллах нь үр дүнтэй байдаг ч, зохицуулалт дутмаг, удирдлагын төвшинд ойлголцлын зөрүү, нэгтгэсэн сургалтын дутагдал зэрэг асуудал байгааг дурдав.

4. Эрсдэл ба тулгамдсан асуудал. Хүнд нөхцөлд (цас, үер, халдварт өвчин) ажиллахдаа сэтгэлзүйн дарамт, ажиллах нөхцөл, аюулгүй байдалд санаа зовниж байгаагаа илэрхийлсэн. Цаг үеийн мэдээ мэдээлэл дутмаг, шуурхай шийдвэр гаргалт удаан зэрэг нь ажиллагаанд сөрөг нөлөө үзүүлдэг гэж дүгнэв.

Судалгааны үр дүнг багцлан авч үзвэл, дотоодын цэргийн байгууллага гамшгийн үед чухал дэмжлэг үзүүлдэг боловч тэдний оролцооны талаарх эрх зүйн тодорхой байдал, нийтийн ойлголт, бэлтгэл хангалт дутагдалтай байна. Хүний нөөц, техник хэрэгсэл, хамтын ажиллагааны тогтолцоонд шинэтгэл хийх шаардлагатай байна. Хамтарсан сургалт, дадлага, дүрэм журам шинэчлэх замаар бэлэн байдлыг сайжруулах боломжтой.

Судалгаанаас гарсан санал, зөвлөмжийг нэгтгэн авч үзвэл, эрх зүйн зохицуулалтыг тодорхой болгох, дотоодын цэргийн оролцоог хуульд нарийвчлан тусгах, тоног төхөөрөмж, тээврийн хэрэгслийн шинэчлэл, хангалтыг сайжруулах, онцгой байдлын болон бусад байгууллагуудтай хамтарсан бэлтгэл сургалтыг тогтмолжуулах, хүнд нөхцөлд ажиллах сэтгэлзүй, аюулгүй байдлын хамгаалалтыг нэмэгдүүлэх, байгууллагын уялдаа холбоог сайжруулах зорилгоор цахим удирдлагын платформ, шуурхай мэдээллийн сүлжээ хөгжүүлэх зэрэг болно.

Хэрэгцээ шаардлага, цаашдын чиг хандлага. Дотоодын цэргийн байгууллага нь

1994 он хүртэл Дотоодыг хамгаалах газар, Нийгмийн аюулаас хамгаалах яамны Хилийн ба Дотоодын цэргийн удирдах газар, Улсын цагдан сэргийлэх ерөнхий газар, мөн Цагдаагийн ерөнхий газрын харьяанд харьяалагдан ажиллаж байсан бол 1995 онд “Дотоодын цэргийн тухай хууль” батлагдан хэрэгжиж эхэлснээр штаб, мэргэжлийн анги, тусгай салбар бүхий зохион байгуулалттайгаар алба-ажиллагаагаа хэрэгжүүлж эхэлсэн. Байгуулагдсан цагаасаа хойш тус байгууллага нь гамшгаас хамгаалах, гамшгийн хор уршгийг арилгах чиглэлээр чухал үүрэг гүйцэтгэсээр ирсэн бөгөөд судлаачид бид үүнийг судалж үзэв. Үүнд:

Хүснэгт 1.

№	Он цаг	Гамшиг	Гүйцэтгэсэн алба-ажиллагаа
1	1963.05 сар	Баянголын нутаг дэвсгэрт гарсан гал түймэр нь нийтдээ 6 га орчим талбайг хамарсан бөгөөд энэ нь тухайн бүс нутгийн байгаль орчин, ой мод болон экосистемд мэдэгдэхүйц хохирол учруулсан ноцтой тохиолдол болсон юм.	Тусгай батальоны алба хаагчид түймрийг унтраасан. (Хүрэлбаатар, 2022, хууд. 299)
2	1964.04.30	Төрийн тусгай хамгаалалттай Их тэнгэрт гарсан гал түймэр.	Түймэр тавьсан этгээдийг илрүүлж, гал түймрийг унтраасан. (Хүрэлбаатар, 2022, хууд. 299)
3	1966.07.10-11	1966 оны үер нь Улаанбаатар хотод тохиолдсон хамгийн том гамшгийн нэг бөгөөд Туул гол үерлэснээс болж хүний амь нас, эд хөрөнгө, дэд бүтцэд ихээхэн хохирол учруулсан түүхэн тохиолдол юм.	Гамшгийн хор уршгийг арилгах чиг үүргийг гүйцэтгэсэн. (Хүрэлбаатар, 2022, хууд. 299)
4	1982	1982 оны үер нь Улаанбаатар хотод дахин давтагдсан томоохон гамшгийн нэг бөгөөд Туул голын усны түвшин огцом нэмэгдсэнээр хотын зарим хэсэгт үерийн ус орж, иргэдийн амьдрал, дэд бүтэц, нийгмийн үйлчилгээний хэвийн байдалд ноцтой нөлөөлсөн юм.	Гамшгийн хор уршгийг арилгах чиг үүргийг гүйцэтгэсэн. (Хүрэлбаатар, 2022, хууд. 451)
5	1997	1997 оны хорио цээрийн дэглэм нь малын гоц халдварт өвчин дэгдсэнтэй холбоотойгоор зарим аймаг, сумдад хэрэгжүүлэгдэж, малын шилжилт хөдөлгөөн, тээвэр, худалдаанд хязгаарлалт тогтоон, тархалтыг хянах, хохирлыг бууруулах зорилготой байсан юм.	Байгалийн гамшиг, гэнэтийн болон бусад аюул ослын үед аврах болон хорио цээрийн дэглэм сахиулахад оролцох чиг үүргийг гүйцэтгэсэн. (Хүрэлбаатар, 2022, хууд. 483)
6	2001.03.01	2001 оны гоц халдварт өвчин нь Монгол Улсын зарим бүс нутагт малын шүлхий зэрэг халдварт өвчин дэгдэж, хорио цээрийн дэглэм тогтоох, вакцинжуулалт хийх, малын хөдөлгөөнийг хязгаарлах зэрэг арга хэмжээг улс даяар хэрэгжүүлэхэд хүргэсэн ноцтой мал эмнэлгийн нөхцөл байдал байсан юм.	ДЦ-ийн даргын 2001 оны 3 дугаар сарын 1-ний өдрийн тушаалаар Нийслэлд малын гоц халдварт өвчин гарч зарим дүүргийн нутаг дэвсгэрт хорио цээрийн дэглэм тогтоосон байна. Үүнтэй холбогдуулан УОЧО-ын болон Цагдан хорих төвийн харуулыг хоёр ээлжээр зохион байгуулах замаар бэлтгэл хүчний нөөц бүлгийг бүрдүүлж, хорио цээрийн дэглэм тогтоох ажиллагаанд 805 дугаар ангиас 60 офицер, ахлагч, 30 цэрэг, түрүүч, 05 дугаар ангиас 20 офицер, ахлагч, 140 цэрэг, түрүүч оролцуулжээ. (ЦЕГ-ын Төв архив)

7	1990-2000	Архангай аймаг, Төв аймгийн Мөнгөн морьт, Төр хурх, Минжийн хангайн түймэр.	ДЦ-ийн 802 дугаар анги радио реле, богино, хэт богино долгионы радио станцаар ЦЕГ-тай холбоо барьж 1213 цаг, 435 ш, 14170 бүлэг мэдээг солилцон удирдлагыг холбоогоор хангажээ. (Хүрэлбаатар, 2022, хууд. 484)
8	2006	2006 онд Хан-Уул дүүргийн нутаг дэвсгэрт малын гоц халдварт шүлхий өвчин гарсантай холбогдуулан хорио цээрийн дэглэм сахиулах ажиллагаа хэрэгжүүлсэн.	Уг ажиллагаанд нийт 20 алба хаагч 22 хоногийн турш тасралтгүй үүрэг гүйцэтгэсэн байна. (Хүрэлбаатар, 2022, хууд. 484)
9	2023	Улаанбаатар хотын Баянзүрх дүүргийн 23 дугаар хороо (Улиастайн голын сав газар), 29 дүгээр хороо (Дарь-Эх орчмын айл өрхүүд) зэрэг үерийн голомтот бүсүүдэд хүн амыг нүүлгэн шилжүүлэх ажиллагааг хэрэгжүүлсэн. Мөн Сүхбаатар дүүргийн 1 дүгээр хороо (Шангри-Ла орчмын бүс) болон 13 дугаар хороо (Дамбадаржаагийн гол дагуу), S-Outlet дэлгүүрийн орчимд үерийн усны урсгалыг хязгаарлах суваг шуудуу татах, далангийн бүтээн байгуулалт, сэргээн засварлалтын ажлуудыг гүйцэтгэсэн.	Гамшгийн хор уршгийг арилгах чиг үүргийг гүйцэтгэсэн.
10	2024	Засгийн газрын 2024 оны 62 дугаар тогтоолоор “Гамшгаас хамгаалах өндөржүүлсэн бэлэн байдлын зэрэг”-т шилжсэнтэй холбогдуулан Төв болон Сүхбаатар аймгийн өвөлжилт хүндэрсэн малчин айл өрхөд туслах болон Өмнөговь аймгийн Цогтцэций суманд орсон их хэмжээний усархаг бороо, нойтон цаснаас үүссэн гамшиг.	Гамшгийн хор уршгийг арилгах, сэргээн босгоход дэмжлэг үзүүлсэн.

Түүхэн үйл явцаас үзэхэд Дотоодын цэрэг нь чиг үүргийнхээ хүрээнд гамшгийн үед шуурхай хариу арга хэмжээ авах, хүний амь нас, эд хөрөнгийг хамгаалах үндсэн үүргээ тогтвортой, үр дүнтэй хэрэгжүүлж ирсэн байна. Үүнээс үзэхэд гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаанд дотоодын цэргийн байгууллага чухал оролцоотой болох нь харагдаж байна. Мөн төрөөс дотоодын цэргийн хүч хэрэгслийг гамшгийн хор уршгийг арилгах чиглэлээр ажиллуулж байгаа нь энэ төрлийн хэрэгцээ шаардлага байгаа болохыг харуулж байна. Цаашид гамшгийн аюулт үзэгдэл, ослын улмаас олон хүний амь нас, эрүүл мэнд хохирох, мал, амьтан олноор хорогдох, эд хөрөнгө, музейн үзмэр, цуглуулга, түүх, соёлын дурсгалт зүйл, хүрээлэн байгаа орчинд улс болон орон нутгийн эдийн засаг, нийгмийн дотоод нөөц, боломжоос давсан хохирол учрахад дотоодын цэргийн хүч хэрэгслийг ажиллуулах нь цаг хугацааны асуудал.

Энэ чиглэлээр албаны бэлэн байдлыг хангах, алба хаагчдыг сургаж бэлтгэх чиглэлээр Дотоодын цэргийн байгууллагаас 2024 онд Дорнод аймгийн Онцгой байдлын газартай хамтарсан “Гамшгаас хамгаалах, гамшиг аюулт үзэгдэл” сургалт, дадлагад 18 алба хаагчийг, Нийслэлийн онцгой байдлын газрын Гамшгаас хамгаалах сургалт, арга зүйн төвтэй хамтран “Гамшгаас хамгаалах анхан шатны арга зүй” сэдэвт сургалтад 52 алба хаагчийг тус тус хамруулсан байна.

Цаашид гамшиг, аюулын улмаас хүний амь нас, эрүүл мэнд хохирсон, мал, амьтан хорогдсон, эд хөрөнгө үрэгдсэн, дэд бүтэц эвдэрсэн, хүрээлэн байгаа орчинд нөлөөлсөн зэрэг сөрөг үр дагаврыг зогсоох, бууруулах, хохирол багатай давахад чиглэсэн хойшлуулшгүй арга

хэмжээ авах сорилтууд тулгарч байна.

Дотоодын цэргийн байгууллагын алба хаагчдад дараах сорилтууд учирч болзошгүй байна. Мэдээллийг Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг Цаг уур, орчны шинжилгээний газрын тайлангаас авч үзэв. (<https://namem.gov.mn/d/news/160>, 2025) Үүнд:

Хүснэгт 2.

№	Гамшиг	Хохирол
1	2024 оны цаг агаарын гаралтай аюулт болон гамшигт үзэгдлүүд, учруулсан хохирол	2024 онд улсын хэмжээнд 15 төрлийн, нийт 104 удаагийн цаг агаарын гаралтай аюулт болон гамшигт үзэгдэл болсноос аюултай үзэгдэл 91 удаа, гамшигт үзэгдэл 13 удаа болж үүний улмаас 3 хүн амь насаа алдаж, 3,058,998 толгой мал хорогдож, улсын чанартай авто зам, гүүр 13, 4 эрчим хүчний шон, нурсан гэр 108, барилгын дээвэр хуурч унасан тохиолдол 10, 374 хашаа эвдэрч, шороон шуурганд өртсөн авто машины шил 5 байсан ба 3.0 га тариалангийн талбай өртсөн бөгөөд улс нийгэмд 3 тэрбум 27 сая 313 мянга 260 төгрөгийн шууд хохирол учирсан байна.
2	Ойн хээрийн түймэр	2024 онд 137 удаа бүртгэгдэж улс нийгэмд 1 тэрбум 674 сая 144 мянга 749 төгрөгийн шууд хохирол учирсан байна.
3	фронтын гаралтай аюулт болон гамшигт үзэгдлүүд	Хүчтэй салхи, халуун хуурай салхи, цасан болон шороон шуурга, их цас, бороо, цочир хүйтрэл, хүйтэн бороо, нойтон цас зэрэг их хэмжээний газар нутгийг хамарч харьцангуй удаан хугацаагаар үргэлжилдэг цаг агаарын үзэгдлүүдийг фронтын гаралтай гэх бөгөөд эдгээр үзэгдлүүд нь хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлд ихээхэн хохирол учруулдаг байна. Эдгээр аюулт, гамшигт үзэгдлүүдээс хүчтэй салхи, шуурганы тохиолдлын тоо хамгийн өндөр байв. 2024 онд өмнөх онтой харьцуулахад фронтын гаралтай аюултай үзэгдлийн тоо харьцангуй бага байна, фронтын гаралтай аюултай үзэгдлийн улмаас 4434 толгой мал хорогдож, 37 орчим гэр нурсан, 2 байшингийн дээвэр, 52 орчим хашаа нурж, хүчтэй салхи, шороон шуурганы улмаас 1 авто машины шил хагарсан байна. Улс нийгэмд 2 тэрбум 28 сая 386 мянган төгрөгийн хохирол учирсан байна.
	Конвекцын гаралтай аюулт болон гамшигт үзэгдлүүд	Харин дулааны улиралд харьцангуй богино хугацаанд бага хэмжээний газар нутгийг хамран маш хүчтэй болж өнгөрдөг уруйн үер, мөндөр, нөөлөг салхи, аянга цахилгаан зэрэг цаг агаарын үзэгдлүүдийг конвекцын гаралтай гэж ангилдаг. Конвекцын гаралтай аюулт болон гамшигт үзэгдлийн улмаас 3 хүн амь насаа алдаж, 1127 толгой мал хорогдож, 8 барилгын дээвэр хууларч, 71 гэр нурж, 4 эрчим хүчний тулгуур багана, 9 гүүр, авто зам, 322 хашаа усанд автаж, хүчтэй мөндөр орсны улмаас 4 авто машины шил хагарч, 3.0 га тариалангийн талбай мөндөр болон үерт автаж, улс нийгэмд 1 тэр бум орчим төгрөгийн хохирол учирсан байна. Конвекцын гаралтай аюулт, гамшигт үзэгдлүүд дотроос уруйн үер, аадар бороо, мөндөр, нөөлөг салхины тохиолдлын тоо 13% -40 % буюу хамгийн өндөр байв.

1996, 2002, 2007, 2015 онууд гантай, хуурай жилүүд байснаас ой хээрийн түймрийн давтагдал өндөр байсан байна. Монголд ой хээрийн түймэр жилд дунджаар 158 удаа тохиолддог бөгөөд байгалийн нөөц хорогдох, эдийн засгийн ихээхэн хохирол учруулах гол хүчин зүйл болдог байна. 2022 онд 179 удаа ой хээрийн түймэр гарч 12 тэр бум 885 сая 261 мянган төгрөгийн хохирол гарч байсан бол 2024 онд өмнөх онотойгоо харьцуулахад харьцангуй бага буюу 137 удаа ой хээрийн түймэр гарч 1 тэрбум 674 сая 144 мянган төгрөгийн шууд хохирол гарсан байна. 2024 оныг өмнөх онотой нь харьцуулахад бороо ус бага байсан тул ой хээрийн түймрийн давтагдал өмнөх оноос их байна.

Монгол улсад 2001-2024 онд цаг агаарын аюулт, гамшигт үзэгдлийн улмаас 599 хүн амь эрсдэж, 29 сая 780 мянган мал хорогдож, 844.1 тэрбум төгрөгийн шууд хохирол учирсан байна.

График 1.

Салхи шуурга-28, уруйн үерийн аадар-19, Аянга-12, Мөндөр-10, Их бороо-9, Их цас-6, Нөөлөг салхи-6, Цочир хүйтрэл-5, Халуун хуурай салхи-4, Шар усны үер-4, Цасан нуранги-3, Хүйтэн бороо-1.

Дээрх тоо баримтаас харахад байгалийн аюулт үзэгдлүүдийн давтамж жигд бус, тодорхой төрлүүд давамгайлан бүртгэгдсэн байна. Нийт бүртгэгдсэн тохиолдлын дийлэнхийг салхи шуурга (28) болон уруйн үерийн аадар бороо (19) эзэлж байгаа нь цаг уурын эрс тэс байдал, богино хугацаанд хүчтэй илрэх үзэгдлүүд зонхилж байгааг харуулж байна. Мөн аянга, мөндөр, их бороо харьцангуй өндөр тоотой байгаа нь дулааны улиралд атмосферийн тогтворгүй байдал нэмэгдэж, гэнэтийн аюул дагуулах эрсдэл их байгааг илтгэнэ. Харин цочир хүйтрэл, цасан нуранги, шар усны үер, хүйтэн бороо зэрэг үзэгдэл цөөн давтамжтай боловч амь нас, дэд бүтэц, мал аж ахуйд учруулах хор уршиг өндөр байх магадлалтай тул анхаарал сулруулах ёсгүй. Иймд эдгээр тоон үзүүлэлт нь байгалийн гамшигаас хамгаалах бодлого, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг салхи, аадар бороо, үерийн эрсдэлд илүү төвлөрүүлэхийн зэрэгцээ, ховор боловч хүнд үр дагавартай үзэгдлүүдэд чиглэсэн эрт сэрэмжлүүлэг, бэлэн байдлыг сайжруулах шаардлагатайг харуулж байна.

График 2.

Зураг 2. 2024 онд ажиглагдсан аюулт, гамшигт үзэгдлийн эзлэх хувь

2024 онд нийт 15 төрлийн аюулт болон гамшигт үзэгдэл болсноос хүчтэй салхи шуурга болон уруйн үер, аадар бороо, мөндөр, аянга цахилгаан зэрэг үзэгдлүүд нь хамгийн олон удаа болсон бөгөөд нийт аюулт, гамшигт үзэгдлийг харгалзан 11-27%-ийг эзэлсэн байна.

ШУА-ийн Одон орон геофизикийн хүрээлэнгээс гаргасан мэдээллээс үзэхэд Монгол

Улсад 2024 он гарсаар 3.5 магнитудаас дээш хүчтэй газар хөдлөлтийн 40 орчим тохиолдол бүртгэгдсэн. Монгол орны нутаг дэвсгэр болон хил орчмын бүс нутагт 2024 оны нэгдүгээр сарын 1-ний өдрөөс арван хоёрдугаар сарын 5-ны өдрийг дуустал хугацаанд нийтдээ 38304 удаа газар хөдлөлт болжээ. Үүнээс Монгол орны нутаг дэвсгэрт 22610 удаа газар хөдлөлт болсон байна. Эдгээр газар хөдлөлтөөс 3.5-4.4 магнитудын хүчтэй газар хөдлөлт 36 удаа, 4.5 – 5.6 магнитудын хүчтэй газар хөдлөлт дөрвөн удаа бүртгэгдсэн байна. (<https://news.mn/r/2768647/>, 2025)

Улсын хэмжээнд энэ оны 02 дугаар сарын байдлаар ахуйн гал түймрийн 490 тохиолдол бүртгэгджээ. Гал түймэр унтраах аврах ангийн 2931 алба хаагч, 719 ширхэг тусгай зориулалтын автомашинтай нийт 201 цаг 05 минут ажиллаж 4 иргэний /том хүн 2, хүүхэд 2/ амь насыг аварч, утаажилтын бүсээс 601 /том хүн 433, хүүхэд 131/ иргэнийг гаргаж унтраах ажиллагааг зохион байгуулсан байна. (Онцгой байдлын ерөнхий газар, 2025.02.20)

Улсын хэмжээнд бүртгэгдсэн ахуйн гал түймрийн 490 тохиолдлын үеэр 2931 алба хаагч, 719 тусгай зориулалтын автомашин 201 цаг 05 минут ажиллан 4 иргэний амь насыг аварч, утаажилтын бүсээс 601 иргэнийг аюулгүй гаргасан нь аврах ажиллагааны шуурхай, өргөн хүрээг илтгэж байна.

Олон улсын туршлага. Монгол Улсын Дотоодын цэргийн байгууллагатай ижил төсөөтэй чиг үүрэг гүйцэтгэдэг гадаад улс орнуудын цэргийн статустай хууль сахиулах байгууллагуудын гамшгаас хамгаалах, гамшгийн хор уршгийг арилгахад ямар үүрэг, оролцоотой байгаа талаар судалж үзлээ. Үүнд:

Хүснэгт 3.

№	Байгууллага	Чиг үүрэг	Гамшгаас хамгаалах, гамшгийн хор уршгийг арилгахад
1	ОХУ-ын Үндэсний гварди (Росгвард)	Дотоодын аюулгүй байдлыг хангах, терроризм, зэвсэгт гэмт хэрэгтэй тэмцэх, стратегийн объектуудыг хамгаалах үүрэгтэй тусгай байгууллага боловч гамшгийн үед дараах байдлаар оролцдог.	1. Хилийн бүс, стратегийн объектуудын хамгаалалт: Гамшигтай зэрэгцэн аюул үүсч болзошгүй объектуудыг хамгаалах, нэвтрэх хяналтыг чангатгах. 2. Иргэдийг нүүлгэн шилжүүлэх ажиллагаанд оролцох: Цагдаа, Онцгой байдал, орон нутгийн захиргаатай хамтран эрэдэлтэй бүсээс хүн амыг аюулгүй газарт хүргэх. 3. Хорио цээр, хязгаарлалт тогтоох ажиллагаа: Онц байдал, гамшгийн үед хөдөлгөөнийг хязгаарлах, хуулийг сахиулах чиглэлээр ажиллах. 4. Нийтийн хэв журмыг сахиулах: Нийтийн эмх замбараагүй байдал, аврах ажиллагаанд саад болохуйц нөхцөлөөс сэргийлэх. 5. Хамтран ажиллах багуудын хамгаалалт: Аврагч, эмч, техникийн багуудын аюулгүй байдлыг хангах. 6. Тусгай анги, техник хэрэгсэл ашиглах: Онцгой нөхцөлд хариу үйлдэл үзүүлэхэд зориулсан тусгай анги, техник хэрэгслийг дайчлах.
Росгвардын онцлох гүйцэтгэсэн үүрэг: 2021 оны зуны Сибирийн ой хээрийн түймэр нь 30 сая га орчим талбайг хамарсан бөгөөд Росгвардын анги нэгтгэлүүд иргэдийг нүүлгэн шилжүүлэх, хяналт тавих, стратегийн объектуудыг хамгаалах ажиллагаанд оролцсон, энэ нь дэлхийн хамгийн том түймрүүдийн нэгээр нэрлэгдсэн.			

2	БНТУ-ын Үндэсний жандармер	Дотоод аюулгүй байдал, хууль сахиулалт, эмх журмыг хангах үндсэн үүрэгтэй цэргийн бүтэцтэй байгууллага боловч гамшгаас хамгаалах болон хор уршгийг арилгах ажиллагаанд чухал оролцоотой байдаг.	1. Нүүлгэн шилжүүлэлт зохион байгуулах: Гамшгийн үед хүн амыг аюулгүй бүс рүү тээвэрлэх, нүүлгэх ажиллагаанд оролцдог. 2. Хорио цээр, хамгаалалтын бүс тогтоох: Гамшигтай холбоотойгоор тодорхой бүсүүдийг хамгаалалтад авч, зорчих хөдөлгөөнийг хязгаарлах. 3. Хэв журмыг сахиулах: Нийтийн хэв журам алдагдахаас сэргийлэх, авралын ажиллагаанд саад учруулах нөхцөл байдлыг хянах. 4. Аврах, эрэн хайх ажиллагаа: Түргэн хариу үзүүлэх анги, тусгай багууд гамшгийн бүсэд эрэн хайх, аврах үйл ажиллагаа явуулдаг. 5. Хүн хүч, техникээр дэмжих: Ачаа зөөвөрлөх, зам гаргах, эмзэг бүлгийн иргэдэд туслах, аврах ажиллагаанд зориулсан тусгай тоноглолгдсон тээврийн хэрэгсэл, тоног төхөөрөмж ашигладаг. 6. AFAD-тай (AFAD, 2009) хамтран ажиллах: Туркийн Гамшиг ба онцгой байдлын удирдлагын газар (AFAD)-тай шууд уялдаа холбоотой, хамтарсан сургуулилалт, төлөвлөлт, хариу арга хэмжээ авдаг.
Жандармерийн онцлох гүйцэтгэсэн үүрэг: Туркийн Кахраманмараш мужийн 2023 оны газар хөдлөлтөд Жандармер газар хөдлөлтийн дараа 10000 гаруй алба хаагчийг дайчлан, аврах ажиллагаа, эмнэлгийн тусламж, хяналт хамгаалалтад ажиллуулсан. Мөн Мугла, Анталья зэрэг газар нутаг 2021 онд ойн түймэрт өртөхөд жандармерийн нисдэг тэрэг, газар хүчээр ус цацах, нүүлгэн шилжүүлэх ажиллагаа явуулсан.			
3	Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсын Ардын Зэвсэгт Цагдаагийн Хүч	Дотоодын аюулгүй байдлыг хангах, стратегийн объект хамгаалах, үймээн дарах зэрэг чиг үүрэгтэй үндсэн байгууллага боловч гамшгаас хамгаалах болон хор уршгийг арилгах үйл ажиллагаанд маш чухал, тогтмол оролцоотой байдаг.	1. Аврах, эрэн хайх ажиллагаа: Газар хөдлөлт, үер, хөрсний гулсалт, үйлдвэрийн ослын дараа РАР (РАР)-ийн тусгай ангийг дайчлан, амьд үлдэгсдийг аврах, эрэн хайх ажилд оролцуулдаг. 2. Нүүлгэн шилжүүлэх ажиллагаа: Иргэдийг гамшгийн голомтоос аюулгүй газар руу зохион байгуулалттайгаар нүүлгэх үүрэг гүйцэтгэдэг. 3. Эмнэлгийн болон техник тусламж: Түргэн тусламжийн баг, инженер техникийн нэгжүүд гамшгийн үед эмнэлгийн үйлчилгээ, зам гаргах, барилгын нурсан хэсгийг зайлуулах ажиллагаа явуулдаг. 4. Нийтийн эмх журмыг сахиулах: Гамшгийн дараах үймээн, айдас түгшүүр үүсэхээс сэргийлэх, хулгай дээрэм, эмх замбараагүй байдлыг хянах. 5. Хорио цээр, халдвар хамгаалалтын дэглэм хэрэгжүүлэх: Гамшиг, ялангуяа цар тахлын үед халдварын хяналт, хязгаарлалт тогтоох үйл ажиллагаанд оролцдог. 6. Онцгой нөхцөлд хариу үзүүлэх: Онцгой нөхцөлд зориулсан РАР-ийн тусгай бэлтгэлтэй анги нэгтгэлүүд байдаг (жишээлбэл, газар хөдлөлтөд хариу үзүүлэх ангиуд).
Хятадын ардын зэвсэгт цагдаагийн онцлог: Ардын зэвсэгт цагдаа бол Хятадын гамшгийн үеийн үндсэн аврах хүч бөгөөд олон тохиолдолд Ардын Чөлөөлөх Армитай (PLA) (PLA) хамтран шуурхай, өндөр зохион байгуулалттайгаар хариу үзүүлэх ажиллагаанд оролцдог. Тэдний бүрэлдэхүүнд тусгай инженер, эмнэлгийн, аврах багууд бий бөгөөд зохион байгуулалт, техник, сахилга батаараа олон улсын хэмжээнд анхаарал татдаг.			

Дээрх байгууллагуудыг судалж үзэхэд Монгол Улсын Дотоодын цэргийн байгууллагын чиг үүрэгтэй ижил төсөөтэй үүрэг гүйцэтгэж байна. Гэвч эдгээр байгууллагуудын хүч хэрэгсэл,

техник хэрэгсэл манай дотоодын цэргийн байгууллагаас илүү хөгжсөн. Манай дотоодын цэрэг хоцрогдсон. Тухайлбал гамшгаас хамгаалах, гамшгийн хор уршгийг арилгахад тусгай анги нэгж, нисдэг тэрэг, тусгай зориулалтын автомашин, хувцас хэрэглэл, нисгэгчгүй нисдэг төхөөрөмж, бэлтгэгдсэн албаны нохойтой. Үүнийг төрөөс анхаарч үзэх нь зүйтэй.

Дүгнэлт. Засгийн газрын 2024 оны 21 тогтоолын 1 дүгээр хавсралтаар баталсан “Монгол Улсын засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-ийн 4.2.1-ийн Авлига, гэмт хэрэгтэй тэмцэх, хууль сахиулах үйл ажиллагааны 4.2.1.16-т Иргэдийг чадавхжуулах, гамшиг, аюулаас сэргийлэх сургалт, авран хамгаалах зохион байгуулалтыг дэмжин ажиллах, орон нутгийн хамгаалалт, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах, хууль сахиулах болон үндэсний сөрөн тэсвэрлэх чадавхад дэмжлэг үзүүлэх чиг үүрэг бүхий үндэсний тогтолцоог бий болгоно гэж заасан. Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын 2024 оны А/149 дүгээр тушаалаар баталсан Үндэсний гвардын тухай хуулийн төслийг боловсруулах ажлын хэсгийн үйл ажиллагааг эрчимжүүлж, Дотоодын цэргийн байгууллагыг гадаадын ижил төсөөтэй чиг үүрэг гүйцэтгэдэг байгууллагуудын хэмжээнд хүргэх шаардлага үүссэн гэж судлаачийн хувьд үзсэн.

Тухайлбал дотоодын цэргийн байгууллага нь улсын онц чухал объектыг хамгаалах, нийтийн хэв журам сахиулах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах, гэмт хэргийг таслан зогсооход дэмжлэг үзүүлэх, шаардлагатай үед зарим объектыг түр хугацаагаар хамгаалах, зорчигч, ачаа тээшийг харгалзан хүргэх чиг үүргүүдийг өдөр тутмын үйл ажиллагаандаа гүйцэтгэж, гамшиг, аюулт үзэгдэл, осол, аюул тохиолдсон үед болон эрэн хайх, аврах, хор уршгийг арилгах, хойшлуулшгүй сэргээн босгох ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх, террорист үйлдлийг таслан зогсоох тусгай ажиллагаанд оролцох чиг үүргүүдийг хэрэгжүүлэх хэрэгцээ, шаардлага нь цаг үеийн шинжтэй байгаа нь ажиглагдсан.

Монгол Улсын Дотоодын цэргийн байгууллага нь гамшгийн үед үүрэг гүйцэтгэх хор уршгийг арилгах үйл ажиллагаанд идэвхтэй, мэргэшсэн оролцогч болон хөгжих зайлшгүй шаардлага тулгарсан байна. Олон улсын ижил үүрэгтэй байгууллагуудын туршлагаас харахад гамшгийн нөхцөлд шуурхай хариу үзүүлэх тусгай анги, инженер техникийн баг, аврах баг, нисдэг тэрэг, нисгэгчгүй төхөөрөмж, хиймэл оюун ухаанд суурилсан дүн шинжилгээний платформ зэргийг үйл ажиллагаандаа өргөнөөр нэвтрүүлсэн байна.

Монгол Улсад Дотоодын цэргийн гамшгийн үеийн оролцоо нь эрх зүйн хүрээнд тодорхойлогдож, хамтын ажиллагааны дүрэм журам тогтсон хэдий ч санхүүгийн нөөц, техник тоног төхөөрөмж, сургалт, технологийн чадавхын хувьд дэмжлэг шаардсан, хөгжлийн хоцрогдолтой байдалтай байна. Харин цаг уур, геофизикийн онцлог, газар хөдлөлт, ой хээрийн түймэр, үер, ган, халдварт өвчин зэрэг байгалийн болон техноген гаралтай гамшгийн тоо, давтамж, учруулж буй хохирол тасралтгүй нэмэгдэж байгаагаас шалтгаалан Дотоодын цэрэг Онцгой байдлын байгууллагатай илүү уялдаа холбоотой, тогтолцооны түвшинд хамтран ажиллах шаардлага улам бүр нэмэгдсээр байна гэж судлаачид бид дүгнэлээ.

Санал.

1. “Үндэсний гвардын тухай хууль”-ийг боловсруулахдаа гамшгийн үед гүйцэтгэх үүргийг нарийвчлан хуульчилж, эрх зүйн тогтвортой орчин бүрдүүлэх. Энэ хуулийг боловсруулах үүрэг бүхий ажлын хэсгийг идэвхжүүлэх;

2. Гамшигт нөхцөлд зориулсан тусгай анги нэгж, техник хэрэгслийн шинэчлэл хийх, инженер, эмнэлгийн, техникийн анги, тусгай автомашин, хувцас хэрэгсэл, дрон, албаны нохойн бэлтгэл зэргийг үе шаттайгаар бүрдүүлэх. Тухайлбал улсын онц чухал объектын хамгаалалтад үүрэг гүйцэтгэдэг хамгаалалтын ажилтнаар энэ төрлийн үүргийг шууд гүйцэтгүүлдэг. Үүнээс болж алба хаагчийн аюулгүй байдал алдагдах, энэ төрлийн мэдлэггүйгээс болж амь насаа алдах эрсдэлтэй;

3. Онцгой байдлын байгууллагатай хамтарсан байнгын сургалт, дадлагын тогтолцоо бүрдүүлэх. Хамтарсан симуляци (Симуляц сургалт) бүхий сургуулилалт, сургалтын нэгдсэн

хөтөлбөр боловсруулах;

4. Нэгдсэн цахим платформ, мэдээллийн дашбоард болон шуурхай мэдээлэл солилцооны сүлжээ бий болгох. AI, GIS, дата менежментэд суурилсан шийдвэр гаргалт, эрсдэлийн үнэлгээний систем нэвтрүүлж, Онцгой байдлын болон бусад байгууллагуудтай хамтран ажиллах;

5. Сэтгэлзүй, аюулгүй байдал, сэргийлэлтийн дэмжлэгийг сайжруулах, алба хаагчид хүнд нөхцөлд ажиллах сэтгэлзүйн болон бие бялдрын ачааллыг даван туулах чадварыг нэмэгдүүлэх сургалт, хамгаалалтын нөхцөл бүрдүүлэх.

6. Олон улсын хамтын ажиллагаа, сургуулилалтад алба хаагчдаа тогтмол хамруулах. ОХУ, Турк, Хятад, Казахстан зэрэг орнуудын ижил байгууллагуудтай хамтарсан сургалт, семинар, судалгаанд оролцох боломжоор хангах. Дотоодын цэргийн байгууллагаас хамтын ажиллагаа хөгжүүлэх сургалт уулзалтад бодит практик дээр биеэр ажилладаг, улсын онц чухал объектыг хамгаалдаг, гудамж талбайд эргүүл гүйцэтгэдэг, халуунд халж хүйтэнд хөрсөн (Монгол ардын зүйр цэцэн үг) офицер, ахлагч нараа гадаад улсын сургалт, уулзалтуудад хамруулах. Цахим орчны мэдээллээс харахад ихэнх тохиолдолд дарга нар, удирдах бүрэлдэхүүн гадаад, дотоод томилолтоор явж байна. Талбарт байгаа алба хаагчдынхаа нүдийг нээж, гадны туршлагыг үзүүлэх.

Ашигласан эх сурвалж

1. AFAD. (2009). *AFAD нь Туркийн Гамшиг ба онцгой байдлын удирдлагын газар бөгөөд Дотоод хэргийн яамны харьяанд 2009 онд, 1999 оны Измитийн газар хөдлөлтийн дараах сургамжид үндэслэн байгуулагдсан төрийн байгууллага юм.*
2. Army), P.-P. L. (n.d.). *Ардын Чөлөөлөх Арми (PLA–People’s Liberation Army) нь Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсын (БНХАУ) албан ёсны зэвсэгт хүчин бөгөөд коммунист намын дээд удирдлагад захирагддаг цэргийн байгууллага юм.*
3. <https://namem.gov.mn/d/news/160>. (2025).
4. <https://news.mn/r/2768647/>. (2025).
5. PAP. (n.d.). *PAP гэдэг нь People’s Armed Police (Ардын зэвсэгт цагдаа) гэсэн англи үгний товчлол бөгөөд Хятадын буюу Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсын Ардын зэвсэгт цагдаагийн хүчийг илэрхийлдэг.*
6. PLA. (n.d.). *Ардын Чөлөөлөх Арми (PLA–People’s Liberation Army) нь Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсын (БНХАУ) албан ёсны зэвсэгт хүчин бөгөөд коммунист намын дээд удирдлагад захирагддаг цэргийн байгууллага юм.*
7. Гамшгаас хамгаалах тухай хууль, 20 дугаар зүйл (Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл 07 2017).
8. Дотоодын цэргийн командлагч, Онцгой байдлын ерөнхий газрын даргын Хамтын ажиллагааны санамж бичиг, 22/24, 12/24 тоот (2024.06.27).
9. Монгол ардын зүйр цэцэн үг. (n.d.).
10. Онцгой байдлын ерөнхий газар, У. с. (2025.02.20).
11. Симуляц сургалт. (n.d.). *Симуляц сургалт гэдэг нь бодит нөхцөл байдлыг дуурайлган зохион байгуулсан дадлага сургалтын арга хэлбэр бөгөөд оролцогчдыг гамшиг, осол, онцгой байдал зэрэг хүнд нөхцөлд хэрхэн зөв шийдвэр гаргах, хамтран ажиллах, ур чадвараа ашиглах зэргийг сургахад чиг.*
12. Хүрэлбаатар, Т. (2022). *Монгол Улсын Дотоодын цэргийн түүх.*
13. ЦЕГ-ын Төв архив, Х.21, д.1, хн.37.

